

LIETUVA
BE LIETUVIŲ
KALBOS?

DVIKALBYS
=
BEKALBYS

ЛИТОВСКИЙ
ЯЗЫК
НЕ УГРОЖАЕТ
ДРУГИМ ЯЗЫКАМ

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI!

Šis, antrasis, 2013 metų žurnalo numeris yra išskirtinis. Didžiausią jo dalį užima dvi publikacijos: viena yra istorinis dokumentas, kita – Atkurtosios Lietuvos nueito kelio apmąstymas. Pirmąją parengė Vidmantas Valiušaitis, antrąją parašė Vytautas Radžvilas.

Vidmanto Valiušaičio publikacija yra kruopščiai parengtas ir išsamiai apibūdintas 1948 metų Lietuvių Fronto suvažiavimo protokolas, iš kurio ryškiai iškyla po okupacijos atkurtinos Lietuvos bruožai, kaip juos mato ir supranta Lietuvos demokratinės plėtros projektuotojai – filosofai, rašytojai, kultūrininkai. Minčių aiškumas ir konkretumas kelia pasigėrėjimą, o optimizmas – pagarbą. Tokie dokumentai yra tikras intelektualinis Lietuvos turtas.

Vytauto Radžvilo paskaitos visuomenei pagrindu parašytas straipsnis yra fundamentaliausia šiandien politologinė Lietuvos visuomenės ir valdžios santykių analizė, leidžianti pažvelgti į mūsų 1990 metais atkurtos valstybės gyvenimo faktus ir reiškinius moderniosios politologijos akimis. Sąjūdžio atkurta nepriklausomybė šiandien kelia egzistencinį nerimą, nes valstybė atsidūrė prie savaiminio suirimo ribos, o piliečių pastangas ištrūkti iš bejėgiškumo gniaužtų sėkmingai paralyžiuoja valstybės valdymo mechanizmai. Šie autoriaus mąstymai apie esamą padėtį ir galimas išeitis yra žurnalo indėlis į Lietuvos nūdienos intelektualų pastangas aiškiau išvelgti Lietuvos istorinę perspektyvą. Dalimis elektroninėje erdvėje skelbtą tekstą autorius žurnale maloniai sutiko pateikti ištisai.

Skelbiamas pirmasis, tačiau jokių būdu ne paskutinis, straipsnis lietuvių kalbos padėties ir likimo skaitmeninėje eroje klausimu. Algirdo Saudargo darbas Europos Parlamente suteikė jam neįkainojamos patirties.

Subtiliomis išvalgomis apie ankstyviausias nacionalinės nepriklausomybės aspiracijas žavi Ingės Lukšaitės rašinys apie Jonušą Radvilą bei reformaciją Lietuvoje.

Pabaigoje kartu su autorium turiu atsiprašyti dėl klaidos žurnalo 2012 m. 2 numeryje straipsnyje apie Maironį: 60 p. sakinio pradžią „Praėjus kiek daugiau nei šimtui metų nuo Maironio mirties“ reikėtų skaityti taip: „Nepraėjus nė šimtui metų...“. Dėkojame klaidą nurodžiusiam rašytojui Vladui Buragui.

Redaktorius

FAKTAI IR IŽVALGOS

ALGIRDAS SAUDARGAS

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras

Europos Parlamento narys

FULGURA PLANGO

Ką reiškia kalbai „neišgyventi skaitmeninėje epochoje“? Kodėl ši grėsmė iškyla ne tik neturtingoms ir mažoms šalims, bet ir skandinavų valstybėms, kurios yra pasaulinės informacinių technologijų lyderės ir turi pakankamą ekonominį bei mokslo potencialą, kad neatsiliktų tokioje svarbioje srityje? Svarbiausia – ką reikia daryti, kad lietuvių kalba išvengtų šios grėsmės? O gal tai visai ne grėsmė, bet reklaminė išmonė europiniam finansavimui padidinti?

Vivos voco, mortuos plango, fulgura frango (Gyvuosius šaukiu, mirusius apverkiu, žaibus sulaužau) – tai tradicinis užrašas ant bažnyčios varpų, išpopuliarintas vokiečių poeto Friedricho Schillerio poemos „Varpo giesmė“, mums labiau žinomas iš Vinco Mykolaičio-Putino karo metų eilėraščio makabriškai sukeistu pavadinimu: „Vivos plango, mortuos voco“ (Gyvuosius apverkiu, mirusius šaukiu). Dar neapverktas, atrodo, liko tik žaibas...

Europos Komisijos finansuojamas kompetencijos tinklas META-NET rugsėjo mėnesį Europos kalbų dienos proga paskelbė studiją, kurią sudaro trisdešimt baltųjų knygų ir Strateginė tyrimų darbotvarkė (STD). Šiuo metu šį tinklą sudaro 54 nariai iš 33 Europos šalių. Kiekviena baltoji knyga skirta kuriai nors oficialiai ES kalbai ir dar septynioms ES kaimynių ar ES šalių narių bendruomenių kalboms. STD apima mokslinių tyrimų darbotvarkę iki 2020 metų. META-NET pranešimas spaudai rūsčiai perspėja: mažiausiai 21 Europos kalbai gresia neišgyventi skaitmeninėje epochoje. Tai tikras intelektualinės mirties nuosprendis kalbai ir ja kalbančiam bendruomeni.

Lietuvoje, kur raidę „v“ pavingiavus du kartus (w), kyla ilgai nerimstanti audra, tokia naujiena turėjo žaibu trenkti, griausmu nubildėti. Niekas net nepastebėjo. Tarytum koks malas (žaibas be griaustinio) sušvytavo toli prie horizonto, kažkur briuseliuose. Apverkti norisi tokį žaibą (*fulgura plango*).

Galimi du paaiškinimai, kodėl lietuviškai kalbanti bendruomenė META-NET perspėjimo nepastebėjo. Viena galimybė, kad META-NET pervertino grėsmes ir dar šiek tiek *blefuoja*, norėdamas pritraukti visuomenės bei europinių fondų dėmesį. Gerai dalyką išmananti, bet santūri, lietuviškai kalbanti bendruomenė nematė reikalo per daug kreipti dėmesio. Kita galimybė, kad lietuviškai kalbanti bendruomenė tiesiog nesuprato, apie ką kalbama.

Ką reiškia kalbai „neišgyventi skaitmeninėje epochoje“? Kodėl ši grėsmė iškyla ne tik neturtingoms ir mažoms šalims, bet ir skandinavų valstybėms, kurios yra pasaulinės informacinių technologijų lyderės ir turi pakankamą ekonominį bei mokslo potencialą, kad neatsiliktų tokioje svarbioje srityje? Svarbiausia – ką reikia daryti, kad lietuvių kalba išvengtų šios grėsmės? O gal tai visai ne grėsmė, bet reklaminė išmonė europiniam finansavimui padidinti?

Kalbos technologijos (KT) – sudėtinga, plati ir daugiaplanė sritis, kuriai reikia suderinti įvairių mokslų bei technologijų metodus. Lietuvoje KT uždaviniai aptariamai menkai, siaurai ir tik tarp savų specialistų. Viešojoje erdvėje diskusijos nevyksta ir platesnei visuomenei jokios problemos net nemėginta pateikti. Valstybinėse institucijose vyrauja nuomonė, kad visos problemos kyla dėl mažos lietuviškų KT rinkos (tai yra tiesa), ir jos gali būti išspręstos suviliojus verslą europinių fondų pinigais. Tam tarnauja ligšiolinės lietuvių kalbos informacinėje visuomenėje programos. Jos yra būtinos, bet nepakankamos. Todėl rezultato nėra ir, jei padėtis nesikeis, jo nebus ateityje.

Apibendrinančioje lentelėje Europos kalbų būklė pristatyta pagal penkių laipsnių įvertinimus keturiose KT srityse:

- šnekamosios kalbos apdorojimas;
- automatinis vertimas;
- teksto analizė;
- kalbos ir teksto ištekliai.

Įvertinimo laipsniai suformuluoti kaip KT palaikymo kiekvienoje iš trisdešimties Europos kalbinių bendruomenių kokybė: puikus; geras; vidutinis; fragmentiškas ir menkas/jokio. Puikus įvertinimas paliktas ateities technologijoms, o gerą įvertinimą visose srityse gavo anglų kalba, ir tik ji vienintelė. 29 Europos kalbos dalijasi likusias tris įvertinimo kokybes. 21 Europos kalbai gresia neišgyventi skaitmeninėje epochoje. Kurios tai kalbos? Paprasčiau išvardyti aštuonias Europos kalbas (greta anglų), kurioms šis perspėjimas netaikomas. Nenuostabu, kad tai keturios didžiosios Europos kalbos – vokiečių, prancūzų, ispanų ir italų. Be jų, gerus įvertinimus pelnė lenkų, vengrų, čekų bei olandų kalbos. Lietuvių kalba visose keturiose KT srityse kartu su latvių, islandų bei maltiečių kalbomis įvertinta žemiausiu laipsniu, kaip turinti menką arba neturinti jokio palaikymo.

Pamėginkime pasinaudoti KT. Įsijunkime kompiuterį ir susiraskime *Google*. (Jei skaitytojas turi kompiuterį, tai jam nereikia aiškinti, kur rasti *Google*. TV žaidime aštuntokų buvo klausama, kokios spalvos yra pirmoji *Google* raidė – dauguma žinojo, kad mėlyna.) Pasiūlykime *Google* vertėjui tris angliškus sakinius:

An acorn grew into an oak.

An acorn grew on an oak.

An acorn grew behind an oak.

Perskaitykime atsakymus:

Gilė išaugo į ąžuolą.

Gilė augo ąžuolu.

Gilė išaugo už ąžuolą.

Perskaityti šiuos sakinius būtinai reikia garsiai ir ne vieną kartą. Vidurinysis sakiny skamba neblogai, bet jis tiktų pirmojo sakinio vertimui. O koks gi teisingas šių sakinių vertimas? Susiraskite VDU vertėją. (Ak, nežinote, kur jį rasti? Nieko, paieškokite, *pagūlinkite*...). VDU vertėjo atsakymas toks:

Gilė peraugo į ąžuolą.

Gilė užaugo ant ąžuolo.

Gilė užaugo už ąžuolo.

Tai visiškai prasmingi atsakymai, gramatika normali. *Google* ir VDU vertimai buvo testuoti ir lyginti. Praktiškai visus testus VDU vertėjas atliko geriau. Esmė matoma iš pateiktų sakinių be jokių testų. Lietuviškų sakinių *Google* nepajėgia išversti, nes į lietuvišką gramatiką neinvestavo nė dolerio. Tai ne lietuvių kalbos sakiniai, bet žodžių kratinys, kurį pateikia statistikinio metodo spėlionė. Kažkada mums piršo *graždanką*, dabar turime *amerikanką*. Kodėl *Google* vertėjo neuždraudžia Lietuvių kalbos komisija? Juk jis teršia kiekvieną kompiuterį taip, kaip nė vienas net pats didžiausias beraštis iš tolo neprilygtų.

R. Daukanto piešinys.
DELFI.

O kam jį drausti, juk niekas juo ir nesinaudoja. Štai čia viskas atsiskleidžia. Taip, lietuviai *Google* vertėju nesinaudoja, nes juo praktiškai neįmanoma naudotis. Tačiau pasaulyje visi vertėjai kartu paėmus per metus išverčia tiek tekstų, kiek *Google* išverčia per vieną dieną! Ar kiti ne tokie išrankūs, kaip mes, lietuviai? Ne, jų vertimai, jeigu ir netobuli, tai nepalyginti kokybiškesni. Tai pasiūlykime Lietuvių kalbos komisijai parašyti laišką *Google* vadovams, kad ištaisytų padėtį. Juokinga, ar ne? Tai išprašykime nevykusį vertėją iš savo kompiuterių. Išeis ir pats *Google*, o be jo mes apsieiti nemokame. Darželinukas *Google* suranda mikliai ir prašo: „*pagūglink* man tą ar aną“, mat rašyti dar neįpramoko.

Google žarsto milijardus dolerių. Jie ne iš dangaus nukrito. *Google* įkūrėjų idėja tikrai buvo geniali. Turėdami pakankamai neblogą paieškos sistemą, jie nusprendė už šią paslaugą neimti užmokesčio. Tuomet iš ko gyventi? Iš reklamos. Bet ne iš tos, kuri mums užpildo didesnę dalį ekrano. *Gūgliname* ne už dyką. *Google* mainais už paieškos paslaugą, be kurios nebegalime apsieiti, pasiėmė mūsų dėmesį. Kiekvienas mūsų pelės spragtelėjimas yra susiurbiamas visur knibždančių robotų. Jie dirba savo šeiminkui. Viskas, kuo aš domiuosi, bus susiurbta į bendrą telkinį ir ištyrinėta. Šio tyrimo rezultatai kainuoja labai brangiai – juos ir parduoda reklamų pavidalu. Privatumas nepažeistas (nors viskas vyksta privatumo teisės paribyje), nes mano asmeniškai duomenys tiesiogiai neparduodami. Mūsų atžvilgiu tie robotai – tikri zombiai. Jie veržiasi visur, ir neturime jokių priemonių jiems paveikti. Jie dirba tiktai savo šeiminkui. Mums jie ne dirba, o tik zombiškai vograuja. (*Mortuos voco...*)

Dažnai šiuolaikinė informacijos revoliucija lyginama su Gutenbergo spaudos išradimu. Programinės įrangos pritaikymas tam tikrai kalbinei ir kultūrinei aplinkai vadinamas lokalizacija. Kuo sudėtingesnės technologijos, tuo gilesnė restruktūrizacija, tuo brangesnė lokalizacija. Lokalizacija, kai keičiami šriftai ar lietuvinami įrašai, tėra Gutenbergo revoliucijos tąsa, spausdinimo mašinos tobulesnė versija. Norėdami būti skaitmeninėje erdvėje kaip lietuviškai kalbanti bendruomenė, privalome viską, kas parašyta, perkelti į skaitmenines laikmenas. Tai brangu ir atima daug laiko, bet neišvengiama.

Tačiau tai tik Gutenbergo revoliucijos šiuolaikinis etapas. Nė viena iš keturių minėtų KT krypčių šiais darbais neišsėmiama. Netgi kalbos ir teksto ištekčiai – tai ne vien tik tekstai ir tekstynai. KT rimtam panaudojimui tekstynai privalo būti anotuojami, t. y. tam tikru būdu aprašomi. Kitos trys kryptys šitaip parengtais resursais naudojasi, o jų technologijos remiasi kalbos sandaros perkėlimu į mašininę kalboje vartojamus kodus. Visa kalba turi būti perkelta: ir fonetika, ir gramatika, ir semantika. Fonetika ir gramatika, nors apima didžiulį kiekį tik specialistams prieinamos informacijos, dar šiek tiek aprėpiamos. Semantikos apimtį būtų galima palyginti su dvidešimties tomų Lietuvių kalbos žodyno perkodavimu kiniškais rašmenimis.

Šį lobyną telkė visą šimtmetį. Jo perkėlimui į skaitmeninę erdvę gal tiek laiko nereikės, tačiau tam turi būti skiriamas ne pavienių entuziastų, o valstybės dėmesys. Vienas pats Kazimieras Būga žodyną būtų tvarkęs ne vieną šimtmetį. Šiandien susidaro įspūdis, kad kažkas kitas už mus šį darbą padarys. Gal ne *Google*, bet kokia kita kuklesnė įmonė. Negalėjome atsidžiaugti, kad į Lietuvą atėjo IBM. Atėjo, rado kelis jiems patikusius tyrinėtojus, juos išsivežė ir, negavusi tų europinių pinigėlių, kurių tikėjosi, išėjo namo. Ką veikiame mes?

Minėta VDU vertimo programa jau penkti metai trūnija netobulinama. Pasiekė gandai, kad pirsim naują už milijonus. Ji veiks kitaip nei VDU – panašiau į *Google*, naudodama tik statistinius metodus. Nespecialistai nesugaudys, o kas nors kiek domisi, žino, kad statistiniai metodai jau save išsėmė ir pereinama bent jau prie hibridinių sistemų. Dugiametis darbas kuriant VDU vertėją ir koduojant lietuvišką gramatiką bei formuojant žodyną nurašomas kaip nebereikalingas. Statistiniai metodai naudoja dvikalbį tekstyną, o programas galima prakišti beveik nelokalizuos.

Grįžtame prie *amerikankos*. Semantika liks ten, kur sustojo Jonas Paulauskas, 1987 metais parengęs lietuvių kalbos sisteminį žodyną. Kokia šnekamosios kalbos apdorojimo padėtis, niekas dorai neanalizavo. Čia turime neblogų pajėgų, bet pažanga lėta. Užuoť sutelkę visus specialistus bendram darbui, konkuruojame tarpusavyje, nes tokios europinių pinigėlių skirstymo taisyklės. Tekstų analizė visiškai nepradėta, o tai juk semantinio tinklo pamatas. Taip, kuria kažkas kokią nors ontologiją. Ontologijų patys neprikursime. Jos verčiamos, o tam ilgam darbui reikia aukštos kvalifikacijos. Šitaip dirbdami liksime prie įmantrios, gražiais pavadinimais išmargintos spausdinimo mašinos. Patys ja spausdinsime, patys skaitysime. Tai ir yra skaitmeninė kalbos mirtis.

Mūsų kalba yra mūsų pačių, lietuviškai kalbančios bendruomenės, reikalas. Turime ne užsisklęsti, besigėrėdami savo archajiškais šaknimis, o atsiverti globaliajam pasauliui. Europa tam siūlo paramą. Umberto Eco yra tiksliai pasakęs – Europos kultūra yra vertimo kultūra. Jei patys nesiimsime būtinų darbų pagal detalią ir išsamią strategiją, o ne tam kartui sumestas Europos pinigėlių dalybos programos, lietuvių kalba bus *išgūglinta* taip, kad *graždanka* mums atrodys kaip romantiška svajonė. Zombiai atrieda atidunda. (*Vivos frango.*)

DOKUMENTAI

LIETUVOS ATKŪRIMO PROJEKTAS

LIETUVIŲ FRONTO SUVAŽIAVIMO 1948 M. SAUSIO 24–25 DIENOMIS PROTOKOLAS

Skelbiamas Lietuvių Fronto suvažiavimo protokolas yra vienas fundamentaliausių Lietuvos nepriklausomos valstybės projektų. Pasitraukusi iš bolševikų reokupuojamos Lietuvos, tačiau nei karo sumaištyse, nei pokario atskirtyse nepraradusi dvasinių ir idėjinių ryšių, jaunoji lietuvių intelektualų karta, dar iki karo brandinusi Lietuvos valstybingumo tobulinimo planus, 1948 metų sausį susirenka mažame Vokietijos miestely ir per dvi dienas išdėsto sau ir pasauliui, kokią jie mato Lietuvą po okupacijos.

Po metų, 1949 metų vasarį, pačiame ginkluoto pasipriešinimo okupantams įkarštyje, vyrai su ginklais susirenka netoli Radviliškio ir sukurią savąjį atkuriamos Lietuvos projektą – konstitucinio lygmens Deklaraciją*. Ar yra kas galėtų geriau paliudyti Pirmosios Respublikos patriotizmo galias?!

Pirmą suvažiavimo dieną frontininkai kalbasi apie Lietuvos padėtį pasaulyje, antrą – kokia turės būti nepriklausomos valstybės sąranga. Geopolitinis ir politinis Lietuvos vaizdas piešiamas su stebėtinu konkretumu ir ryškumu. Valstybės bruožai tokie metafiziškai universalūs ir kartu praktiškai aktualūs, kad Lietuvos valstybės konstrukcija ir tautos ugdymo programa suvažiavimo dalyvių skelbiamos kaip abejonių nekeliantys orientyrai. Jeigu šis suvažiavimo protokolas būtų buvęs žinomas iki 1990-ųjų kovo 11-osios, jis būtų deramai sąlygojęs atkuriamos Lietuvos projektą.

Redakcija skelbia protokolą ištisai. Taip šiek tiek nuskriaudžiamos kitos žurnalo rubrikos. Tačiau medžiaga yra tokia vertinga ir vientisa, kad skaidyti ją dalimis neleidžia nei etika, nei estetika.

Esame dėkingi Vidmantui Valiušaičiui, kuris surado tekstą Lietuvių Fronto archyvuose ir parengė jį publikavimui, parūpindamas ir būtiniausius komentarus bei iliustracinę medžiagą, ir visa tai patikėjo NEPRIKLAUSOMYBĖS SĄSIUVINIAMS.

ĮVADINĖS PASTABOS. VIDMANTAS VALIUŠAITIS. LIETUVIŲ FRONTAS IR JO PIRMASIS SUVAŽIAVIMAS

Lietuvių Frontas (LF) – rezistencinė organizacija – kilo pogrindyje 1941 m. Lietuvoje, kai vokiečių okupacinė valdžia sustabdė Lietuvos Laikinosios Vyriausybės veiklą ir uždarė Lietuvių aktyvistų frontą. 1941 m. rugsėjo pabaigoje atsišaukime prieš vokiečių okupacinės valdžios paskelbtą Lietuvos vyrų registraciją į jų tarnybą pirmąsyk viešai pasirodė Lietuvių Fronto vardas. Labiausiai jis išpopuliarėjo su pogrindžio laikraščio „Į Laisvę“ pasirodymu 1943 metų sausio mėnesį. Rezistencija prieš okupantą buvo „esmiška Lietuvių Fronto žymė“**.

* Žr. *Nepriklausomybės sąsiuviniai*, 2013, Nr. 1(3).

** Natkevičius V. *Lietuvių Frontui 30 metų. „Į Laisvę“*, 1973 m. rugsėjis, Nr. 58 (95), 18 p.

Genezė. „Tarp žodžių, kuriuos paliko Pirmasis pasaulinis karas, šviesiausias buvo „tautinis apsisprendimas“, pagarsintas prezidento V. Vilsono „Keturiolikoje punktų“. Tarp žodžių, kuriuos iškėlė Antrasis pasaulinis karas, tokio garso žodis buvo „rezistencija“*, – rašo Juozas Brazaitis.

Rezistencijos žodis išpopuliarėjo, kai 1940 m. birželio 18 d. kalbėdamas iš Londono per BBC radiją, jį pavartojo generolas ir būsimasis Prancūzijos prezidentas Šarlis de Golis (Charles de Gaulle) pakvietęs gyventojus į pasipriešinimą vokiečių pavergtoje Europos dalyje. Savo prasminiu turiniu *rezistencija* reiškia priešinimąsi, nepriėmimą svetimos valios, jos nevykdymą, ginantis ignoravimu ar nepaklusnumu.

Sovietai savo agresyvius veiksmus prieš Baltijos valstybes, be abejo, koordinavo su vokiečių ekspansija Vakarų Europoje. Neatsitiktinai sovietų ultimatumas Lietuvai sutapo su Paryžiaus kapituliacija 1940 m. birželio 14-ąją. Tad Prancūzijos prezidento kreipimasis į pavergtuosius atliepė ir lietuvių viltis bei jų laisvės lūkesčius. Tik priešas čia buvo kitas.

Jau 1940-ųjų rudenį susikūrė Lietuvių aktyvistų frontas – pirmoji rezistencinė organizacija, parengusi 1941 metų birželio sukilimą prieš bolševikus ir laikinai atkūrusi Lietuvos nepriklausomybę. Vokiečiams 1941 m. rugsėjo 22 d. Lietuvių aktyvistų frontą uždarius ir jo įgaliotinį Levą Prapuolenį išvežus į Dachau koncentracijos stovyklą, pradėjo reikštis naujos pagrindžio rezistencinės organizacijos: Lietuvių Frontas, Lietuvių nacionalistų partija, Lietuvių vienybės sąjūdis, Lietuvos laisvės armija, Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga.

Raiška. Rezistencinių organizacijų įvairovę daugiau ar mažiau lėmė jos narių pasaulėžiūra: į Lietuvių Frontą ir Vienybės sąjūdį (vadovavo žurnalistas Juozas Keliuotis, buvęs savaitraščio „Naujoji Romuva“ redaktorius) susitelkė daugiausia krikščioniškos pasaulėžiūros jaunimas, Lietuvių nacionalistų partiją sudarė kraštutiniai tautininkai, į Laisvės kovotojus telkėsi liberalesnis tautininkų ar jiems artimas jaunimas. Lietuvos laisvės armija buvo daugiau karinė organizacija, artimai bendradarbiavusi su Lietuvių Fronto kariniu skyriumi.

Priešindamasis okupacinės valdžios užmačioms ir reikšdamas lietuvių tautos valią, LF stebėjo ir demaskavo okupanto sumanymus, nukreiptus prieš gyvybinius lietuvių tautos interesus. Kartu buvo reiškiami ir lietuvių tautos nusistatymai reikalaujant okupantą jų paisyti. Pagrindiniai LF siekiai buvo kliudyti vokiečių valdžios kėslams „alinant lietuvių tautą biologškai ir kultūriškai“**. Antinacinio pasipriešinimo dalyvis ir pagrindinio laikraščio „Į Laisvę“ bendradarbis Vincas Natkevičius rašo: „Biologinis alinimas buvo vykdomas, gaudant ar viliojant jaunimą į frontą, į Reichą darbams, užkraunant ūkininkams nepakeliamas duokles ir pyliavas. Kultūrinis alinimas vyko, slopinant mokslinės ir grožinės literatūros leidimą, uždarinėjant mokyklas, net universitetus (1943). Prieš visą tai LF kovojo, formuodamas tautos opinią.“***

Tai darė LF politinis informacinis skyrius. Karinis skyrius telkė kovinius vienetus, kaupė ginklus tam atvejui, jeigu suirus frontui krašte tektų palaikyti tvarką ginklu ar priešintis invazijai. Nuo 1943 m. sausio LF leido pagrindinį laikraštį „Į Laisvę“, politinės apžvalgos savaitinį „Lietuvių biuletinį“. Atskiri LF sambūriai leido periodinius leidinius „Vardan Tiesos“, satyrinį „Pogrindžio kuntaplis“, „Lietuvos Judas“, kuriame registravo okupantui atsidavusius, jam tarnaujančius ir prieš savo tautą veikiančius asmenis.

Pasipriešinimo vadovybė. 1941 m. rugpjūčio 5 d. vokiečiams prievarta sustabdžius Lietuvos Laikinosios Vyriausybės veikimą, dalis jos narių bandė sudaryti pagrindinę Vyriausybę, tačiau to padaryti nepavyko. 1942 metais pogrindyje veikė Tautos Taryba ir Vyriausias Lietuvių Komitetas. Pirmąjį sudarė kai kurie Laikinosios Vyriausybės nariai ir politikai, daugiau ar mažiau išsiugdę krikščioniškose organizacijose. Antrajame telkėsi liberalinės, tautininkiškos ir socialdemokratinės ideologijos veikėjai.

Lietuvių Fronto bičiulių būrelis studijų savaitės metu.

* Brazaitis J. *Vienų vieni. Fotografuotinis leidimas*, Vilnius, 1990. 9 p.

** Natkevičius V. *Lietuvių Frontui 30 metų. „Į Laisvę“*, 1973 m. rugsėjis, Nr. 58 (95), 19 p.

*** Ten pat.

Dr. Antanas Maceina (kairėje)
su prof. Juozu Brazaičiu.
Nuotrauka daryta 1951 metais
Vokietijoje.

Susijungimo derybas – nelengvas, užsitęsias – Tautos Tarybos vardu vedė Lietuvių Fronto žmonės. 1943 m. lapkričio 25 d. Kaune, Parodos g. 9 įvykusiame VLIK'o steigiamajame posėdyje abu organai susijungė į *Vyriausiąją Lietuvos Išlaisvinimo Komitetą* (VLIK'ą). Iš devynių steigėjų du buvo LF atstovai – inžinierius Adolfas Damušis ir advokatas Juozas Katilius (vėliau – Vytautas Vaitiekūnas). Suformavus VLIK'o vadovybę, LF atstovai užėmė jo vicepirmininko ir politinės komisijos pirmininko pozicijas.

Kai 1944 metais bolševikai antrąsyk okupavo Lietuvą, LF atstovas vienintelis iš VLIK'o narių nepasitraukė ir liko dalytis okupuojamos tėvynės lemtimi. Drauge su kitomis rezistencinėmis organizacijomis LF dalyvavo dešimtmetį (1944–1954) trukusiame partizaniniame pasipriešinime. Vieni iš labiausiai žinomų šių kovų vardų – Juozas Lukša-Daumantas ir Julijonas Būtėnas – yra LF žmonės.

DP. Vakaruose atsidūrusieji LF nariai drauge su kitais karo pabėgėliais tapo DP (angl. *Displaced Persons*) – asmenimis be vietos. Vokietijoje buvo 7,8 mln. svetimšalių, atgabentų darbams, kalintų koncentracijos stovyklose, pabėgusių nuo bolševikinio teroro. Daugiausia buvo prancūzų (2,3 mln.), rusų (1,8 mln.), lenkų (1,4 mln.), belgų (0,56 mln.), olandų (0,4 mln.), čekų (0,35 mln.), jugoslavų (0,33 mln.). Pabaltiečių – 200 tūkst.* Kitų – mažiau.

Didžioji jų dalis tuojau pat grįžo į savo šalis. Tačiau Vokietijoje, Austrijoje, šiek tiek Italijoje liko per milijoną DP, negalėjusių ir nesutikusių grįžti į gimtuosius kraštus. Pabaltiečiai (su retomis išimtimis) buvo tarp jų. Lietuviai (per 60 tūkst. asmenų), tarp jų ir LF nariai, čia buvo patekę įvairiais keliais: vieni pagal prievolę išvežti darbams, antri – kaip politiniai kaliniai, tretii paimti į vokiečių kariuomenę, ketvirtii evakuoti, penktii repatriacijos priedanga atvykę į Vokietiją 1941 m., šešti (jų daugiausia) pasitraukę į Vakarus 1944 m. liepos–spalio mėnesiais.

Pirmiausia DP globa buvo patikėta sąjungininkų kariuomenėms. Vėliau buvo sukurta UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration*). 1947 m. karo pabėgėlių globą perėmė IRO (*International Refugee Organization*). Lagerinis DP gyvenimas buvo skurdus, ženklintas laikinumo, kupinas nepriteklių, nepatogumų, netgi pavojų. Aplink juos sovietų agentai, kurie įkalbinėjo žmones „grįžti namo“, kai kada sovietams svarbius asmenis netgi grobė. Tokia lemtis ištiko generolą Petrą Kubiliūną, kai kuriuos kitus asmenis.

Pajamų neturintiems, išlaikytinių padėtyje atsidūrusiems DP žmonėms tai buvo rimtas iššūkis. Dauguma galvojo, kaip greičiau ištrūkti iš lagerinio gyvenimo ir pasiekti saugesnius krantus – Jungtines Valstijas, Kanadą, Australiją. Bet tai nebuvo lengva. Tik 1947 m. pirmieji kraštai paskelbė kvotas įsileisti karo pabėgėlius: JAV – 15 tūkst., Belgija, Kanada, Australija – po 20 tūkst., D. Britanija – 30 tūkst. Vėliau prisidėjo dar kelios Pietų Amerikos valstybės.

ATRANKA. 1948 m. birželio 25 d. JAV paskelbė DP įstatymą, kuriuo sutiko įsileisti 200 tūkst. asmenų. Pirmasis DP transportas (813 asmenų) į JAV pagal šį įstatymą atplaukė 1948 m. spalio 30 d. Tuo pačiu metu pagyvėjo emigracija ir į kitus kraštus. Pirmiausia buvo atrenkami jauni, sveiki, darbingi žmonės. Europoje, nepraėję vadinamojo „*screening'o*“***, liko daugiausia ligoniai, invalidai, vyresnio amžiaus ar dėl kitų priežasčių negalintys emigruoti žmonės.

Vytauto Vaitiekūno redaguotame ir DP sąlygomis 1946–1948 m. leistame žurnalinio pobūdžio leidinyje „Mažasis židynys“ 1946 m. lapkričio–gruodžio laidoje rašoma: „Palyginti su metų pradžia, stovyklų gyvenimas kelis kartus *pablogėjo*: patalpos, maitinimas, traktavimas. Patalpų atžvilgiu aiški tendencija grūsti į didesnius lagerius ir duoti mažiau ploto. Maitinimo atžvilgiu anglų zonoj tremtinys sulygintas su vokiečiu, amerikiečių ir prancūzų zonose prie to einama ar jau kai kuriose vietose ir prieita. Traktavimo atžvilgiu – tremtinys negali lygintis su vokiečiu, nes jis yra beteisis. Kiek vokiečiam sąjungininkai mėgina gerintis, tiek tremtinys vis labiau maltretuojamas***.“

* *Lietuvių enciklopedija. Bostonas, 1955. V t., 148 p.*

** *Atrankos (angl.).*

*** *Maltretuoti (pranc. maltraiter), blogai su kuo nors elgtis – engti, kankinti, niekinti.*

Pablogėjimas kyla iš noro *nusikratyti tremtiniais*. To nori visi trys tremtinių likimo sprendėjai: okupacinė valdžia, sovietai ir vokiečiai. Jų interesai sutampa. Laimingai pasisekė tremtiniam išvengti rimtos grėsmės – prievartinio gražinimo. Tačiau nusikratyti tremtiniais kitais būdais tebėra aiškus ir neslepiamas noras. Tam pati pirmoji ir pagrindinė priemonė buvo ir dar bus – *screeningas*. Nors oficialiai *screeningo* tikslas išjungti iš UNRROS globos kolaborantus, karo nusikaltėlius ir kitokį ne DP elementą, bet faktiškai – sumažinti tremtinių skaičių. Jo metodai vietomis buvo humaniški (daugiausia senojo pasaulio zonoje), vietomis gangsteriški (ypačiai naujojo pasaulio zonoje) ir prilygo enkavedistų žygdarbiams (NKVD ir buvo įkvėpti). Priklausė nuo asmeninės tikrintojų nuožiūros. Tačiau ir oficialioji centrinė įstaiga, organizavusi *screeningą*, buvo taip pagauta noro sumažinti tremtinių skaičių, kad nesilaikė logikos net savo paskelbtuose principuose. Antai, sąjungininkų yra panaikintos visos Hitlerio aneksijos ir teisinės tų aneksijų išvados, taigi ir Klaipėdos krašto atplėšimas nuo Lietuvos, o tuo tarpu Vašingtono direktyvose klaipėdiečiai laikomi vokiečiais...“*

Traktavimas. Leidinio apžvalgininkas pastebi, kad stovyklų bendruomenės *vadovybės* sukomplektavimas ir įsikurdinimas „susidūrė su didelėm kliūtim“: „Neliečiant kitų priežasčių, svarbiausioji – okupacinės valdžios nepalankumas bet kuriam centralizuotam veikimui: judėjimas suvaržytas, centriniai organai neįteisinti“. Jis tvirtina, kad „sunkios tremtinių dienos“ ne tik prieš akis, bet „presija tremtiniam dar turės stiprėti“. Mat tarp pirmųjų IRO uždavinių – tremtinių *grąžinimo* akcija. Pasak leidinio, slaptos instrukcijos „numato tos akcijos komisijose ir *sovietų* atstovą“. „Mažajame židinyje“ rašoma: „Negrįžtantiems gresia maisto pabloginimas, kilnojimas į blogesnes patalpas, kultūrinių pramogų nutraukimas (net šachmatų!), spaudos suvaržymas ar net visai uždarymas. Tariamai agituoja prieš grįžimą būsią suimami, organizacijos uždarytos.“

„Mažojo židinio“ apžvalgininkas pažymi, kad tokiomis sąlygomis gyvenančius DP guodžia bent tai, kad „viešoji *opinija* (spauda) jau yra atkreipusi dėmesio į tremtinių likimą ir ne kartą yra demaskavusi gangsteriškus metodus, kurie daug kur taikomi tremtiniais. Kur dingo anglosaksiškasis humaniškumas? – klausia spauda, atvaizdavusi brutalų elgesį su baltais ir reikalaujama teisingumo ir žmoniškumo... Tie Balsai vis garsėja po anų, kuriais tremtiniai buvo apšaukti galvažudžiais, vagimis ir spekuliantais.“**

Štai tokiomis aplinkybėmis įvyko LF atstovų, atsidūrusių Vakarų tremtyje, pirmasis suvažiavimas. Asmenų susižinojimas, ypač judėjimas sugriautoje ir okupacinėmis zonomis padalytoje Vokietijoje irgi nebuvo lengvas. Užtruko laiko LF žmonėms susiorganizuoti ir surengti reprezentatyvų forumą.

Suvažiavimas, nutarimai, spauda. Apie šį istorinės reikšmės suvažiavimą jo dalyvis Vytautas Vaitiekūnas rašo: „Suvažiavimas įvyko 1948 sausio 24–25 Bad-Canntstatte***, Vokietijoje. Tai buvo pirmasis susirinkimas už Lietuvos sienų atsidūrusių žmonių, kuriuos Lietuvoje buvo apjungusi bendra rezistencinė veikla prieš Lietuvos okupantus. Dr. A. Maceina šiame suvažiavime dalyvauti negalėjo, tačiau per savo tarpininką suvažiavimui padarė pasiūlymus, kurie sukėlė gyvas diskusijas. Jis, būtent, suvažiavimą įtaigojo, kad tremtyje nedera atkurti ir pratęsti Lietuvių Fronto organizacijos, bet bazuotis organizacijos formų nevaržomu sąjūdžiu.“****

Nors dr. A. Maceinos siūlymas, pasak V. Vaitiekūno, ir susilaukė opozicijos, tačiau dauguma suvažiavimo dalyvių jam pritarė. Būtent tas nutarimas ir lėmė, kad Lietuvių Frontas „DP stovyklose savo organizacijos nekūrė, nors tuo metu labai gausiai atgimė senosios politinės partijos, taip pat kūrėsi naujos partijos ir rezistencinės organizacijos“*****.

Dera pridurti, kad netrukus po šio suvažiavimo, 1948 m. kovo 25 d., išėjo aštuonių puslapių rotatoriumi spausdintas laikraščio „Į Laisvę“ 1-asis (35) numeris. Vokietijoje buvo išleisti iš viso trys „Į Laisvę“ numeriai: Nr. 2 (36) – 1948 m. birželio 2 d. ir Nr. 3 (37) –

J. Brazaitis su L. Prapuolieniu
1951 m. Vokietijoje.

* „Mažasis židinytis“, 1946 m. lapkritis–gruodis, Nr. 11.

** Ten pat.

*** V. Vaitiekūnas mini Bad Kantstatą, nors suvažiavimo protokole suvažiavimo vieta pažymėta Felbachas. Abi tos vietovės yra greta viena kitos, Štugarto miesto šiaurės rytuose.

**** „Į Laisvę“, 1973 m. rugsėjis, 82 p.

***** Ten pat.

A. Maceina ir Z. Ivinskis IX
studijų savaitėje Koenigsteine.
J. Aviža nusigręžęs.

1948 m. rugsėjo 10 d. Kitas „Į Laisvę“ numeris – 1 (38) – išėjo jau po ilgokos pertraukos Amerikoje 1953 m. gruodžio 1 d.

LIETUVIŲ FRONTO SUVAŽIAVIMO PROTOKOLAS

PIRMASIS POSĖDIS

1948 m. sausio 24 d. 13 val. organizacinės komisijos vardu suvažiavimą pradeda prof. dr. ZENONAS IVINSKIS tokia kalba:

Gerbiamieji* suvažiavimo dalyviai, jau prieš šį Antrąjį pasaulinį karą buvo jausti, kad pasaulis ieško naujų kelių valstybiniam gyvenimui. Liberalinė demokratija, pastatyta ant atskiro asmens laisvės bei teisių ir nepaisanti bendruomeninės visumos, pasirodė nepajėgianti suderinti individualinių interesų ir sukurti santaiką, ypač socialinėje ir kultūrinėje srityse. Liberalinės formos palaidumas pastūmėjo ne vieną valstybę po Pirmojo pasaulinio karo į kitą vienašališkumą – viską atiduoti bendruomenei, beveik nieko nepaliekant asmeniui. Taip gimė totalistinė valstybė, kurioje žmogus buvo pavergtas visumos interesams, ir kurioje jis nustojo savo asmeniškumo, virsdamas tikrai rateliu didžiuliame medžiagos mechanizme (Rusija), tikrai narveliu gyvybės srovėje (Vokietija), tikrai įrankiu valstybės idėjos vykdyme (Italija). Pridėkime dar barbarišką atskirų žmonių, kurie valstybės nuožiūra buvo nevertingi ar nereikalingi, naikinimą ir turėsime ryškų totalistinės valstybės vaizdą. Visa tai buvo jaučiama, net žinoma ir prieš šį karą. Todėl jau tuo metu buvo pradėta ne viename krašte ieškoti – bent teorijoje – kitokių valstybinės santvarkos principų, negu jų buvo davusi liberalinė demokratija ir negu jų buvo pasišovęs duoti totalizmas.

Nuo šių ieškančių kraštų neatsiliko nė Lietuva. Kad ir mažu mastu, tačiau ir mūsų kraštas pergyveno abi senąsias valstybinės sąrangos lytis. Liberalinės demokratijos tarpsnis truko nuo nepriklausomybės atstatymo pradžios iki 1926 m. perversmo, totalistinis – nuo 1926 m. perversmo iki 1940 metų katastrofos. Abu jiedu sukūrė nemažų vertybių, tačiau abu parodė ir silpnąsias savo puses. Jeigu pirmasis tarpsnis per daug leido įsisiūbuoti atskirų asmenų ir atskirų grupių interesams ir net aistroms, tai antrasis tarpsnis per daug šituos interesus gniaužė ir privatinę iniciatyvą stebė. Tiesa, šis pastarasis tarpsnis nenuėjo taip toli, kaip kituose kraštuose. Tačiau sukurta nuotaika nebuvo palanki visos visuomenės įtraukimui į valstybinius rūpesčius ir į valstybinę kūrybą. Todėl nenuostabu, kad kaip tik šiuo metu buvo pradėta formuoti naujų idėjų. Ištisa eilė žmonių, kuriems nebuvo tekę aktyviai dalyvauti liberalinės demokratijos politikoje, ėmėsi planuoti kitokią santvarką, nepasitenkindami gyvenamąja dabartimi, bet nemanydami nė grįžti į netolimą liberalizmą. 1936 m. „Naujojoje Romuvoje“ buvo paskelbta deklaracija, pavadinta „Į organinės valstybės kūrybą“, pasirašyta 19 žmonių. Tai buvo pirmas kolektyvinis pasisakymas valstybinės santvarkos reikalui. Prof. St[asys] Šalkauskis ir prof. K[azys] Pakštas jau ir anksčiau buvo metę šiuo klausimu naujų ir įdomių minčių. Tačiau tai tebuvo atskirų asmenų nuomonė. Su „N[aujosios] R[omuvos]“ deklaracija šios mintys pradėjo įgauti platesnių formų ir augti į platesnį sąjūdį. Paskutiniai ketveri metai prieš šį karą kaip tik ir buvo šių idėjų populiarinimo tarpsnis.

Bolševikams atėjus bet koks idėjinis darbas buvo nutrauktas. Dabar reikėjo rūpintis, kaip išsaugoti pačią tautos egzistenciją nesigilinant per daug į valstybinės santvarkos problemas. 1940 m. gale ir 1941 m. pradžioje susikūrė antibolševikinė lietuvių rezistencija, kuri parengė 1941 m. birželio sukilimą ir pastatė L[aikinąją] Vyriausybę. Lietuvą vokiečiams užėmus, greit paaiškėjo, kad rezistencinis sąjūdis savo darbo dar neatliko, kad ir toliau teks kovoti už savo tautos egzistenciją ir valstybinės nepriklausomybės atstatymą. Tačiau antinacinė rezistencija išsiferencijavo. Viena jos dalis norėjo grįžti į liberalinės

* Tekstas neredaguotas, patvarkytas tik techniškai. – Red.

demokratijos laikus, kita – mėgino jungtis su totalistine forma, trečia buvo grynai karinė, neturinti noro tapti politiniu sąjūdžiu. Rezistencijos eilėse buvo sąjūdis, kuris nenorėjo eit nė vienu anksčiau Lietuvos gyvenime mintu keliu, – tai Lietuvių frontas. Jame veikė žmonės, kurie kaip tiktai ir buvo skelbę kitokias valstybinės santvarkos gaires. Ir nebuvo tik karinis sambūris, nors savo karinį sektorių stiprų turėjo. Jis nebuvo nė grynai politinis. Jis susiformavo rezistenciniams uždaviniams. Tačiau jis išaugo iš idėjinių kovų už pilnutinę demokratiją. Jis todėl negalėjo pamiršti, kad šalia karinių darbų reikia visuomenei duoti ir būsimosios Lietuvos paveikslą. Šiam reikalui rezistenciniame savo organe „Į Laisvę“ jis ne tik informavo visuomenę rezistenciniais klausimais, bet ir skleidė pilnutinės demokratijos mintis. Aštuoni straipsniai, pasirodę 1943 m. pabaigoje ir 1944 m. pirmaisiais mėnesiais, buvo skirti šiam reikalui. Juose buvo dėstomos L[ietuvių] F[ronto] pažiūros į būsimąją Lietuvos valstybę ir daromi konkretūs siūlymai. L[ietuvių] F[rontas] rezistencinį savo darbą telaikė pereinamuoju uždaviniu, po kurio turėjo eiti kūrybinis – valstybės tvarkymas.

1943 m. gruodžio 3 d. Vilniuje įvyko L[ietuvių] F[ronto] konferencija. Šalia rezistencinių uždavinių joje buvo svarstoma ir valstybinės santvarkos programa. Išaugęs iš mūsų visuomenės noro ieškoti laimesnių valstybinės santvarkos formų, L[ietuvių] F[rontas] jau net ir rezistencijos metais buvo išvystęs savo politinį veikimą ne tik kovos, bet ir kūrybos prasme. Šiandieną mes susirinkome kitose sąlygose: nebe senojoj mūsų sostinėj, bet svetimame tolimo krašto mieste. Tačiau mūsų uždaviniai yra tie patys, kaip kad ir prieš ketveris metus. Mūsų tautos laisvė dar nėra laimėta. Rezistencija dar nepasibaigus ir mūsų vienminčiai anapus geležinės uždangos savo krauju ir gyvybėmis rašo naujosios Lietuvos istorijos lapus, o mes čia tremtyje esame įvairiais kitais būdais į rezistencinį darbą įsijungę. Tačiau mes pasilikom ir politinis sąjūdis, pasiryžęs išlaisvintąją Lietuvą matyti sutvarkytą pagal savo paties skelbiamus principus. Mūsų padėtis kaip tų senųjų izraelitų, kurie vienoje rankoje laikė kardą, o antrąją statė savo šventovės sienas.

Į šią tremties konferenciją mes negalim sulaukti brolių iš anapus geležinės uždangos, tačiau mes prisimename juos savo širdyse, bendraujam su jais savo dvasia ir siunčiame jiems savo karščiausius sveikinimus. Mes prisimename žuvusius dėl Lietuvos laisvės savo sąjūdžio pionierius ir veikėjus: Kazį Baubą, Praną Dielininkaitį, kapitoną Gužaitį, Antaną Januševičių, Zigmą Masaitį, Igną Skrupskelį, mes prisimename mūsų partizanus, kurių vardų mes šiandien dar nežinome, tačiau kurie yra sudėję savo gyvybės auką tautos laisvės aukure. Visus juos mes pagerbiam atsistoję minutės susitelkimu.

Lietuvos laisvinimo planų mums šiandien netenka svarstyti: juos svarsto V[yriausiasis] L[ietuvos] I[šlaisvinimo] K[omitetas] čia ir krašto rezistencija tenai. Užtat juo labiau mums dera svarstyt kūrybos planai. Tam ir yra sukviestas šis susirinkimas. Pavergtų tautų laisvės prisikėlimas jau nebe už kalnų. Pasaulis jau aiškiai regi, kad totalizmo užmačios ruošia vergiją visam pasauliui. Todėl spirtis šiam visuotiniam pavergimui šiandien taip pat daugiau noro. Labai galimas daiktas, kad ši mūsų konferencija vyksta didelių įvykių išvakarėse. Reikia tad susivokti, *kur* mes esame ir *ką* mes turime veikti. Mūsų darbų programa yra dviejų dalių: apžvalginės, kuri nušvies gyvenamąjį metą, ir programinės, kuri pateiks mūsų programos pagrindinius principus ir mūsų taktikos gaires.

Suvažiavimui rengti komisijos vardu pradėdamas šį suvažiavimą, kviečiu visus dalyvius būti pasiryžusius nugalėti visas kliūtis, kurių tenka sutikti naujam politiniam sąjūdžiui, išsiaiškinti visus neaiškumus, kurių naujuose sumanymuose visados neišvengiamai pasitaiko ir kūrybiškai nusiteikti statyti būsimąją Lietuvą ant pilnutinės demokratijos pagrindų. Suvažiavimui pirmininkauti siūlau pulk. [Narcizą] Tautvilą, dr. [Joną] Grinių ir dr. [Petra] Kisielių, sekretoriauti – dr. [Kazį] Ambrozaitį, dr. [Z.] Smilgevičių ir J[ulij] Kakarieką.

Suvažiavimas pasiūlymui karštai pritarė.

Sveikinimai

Partizanai Juozas Lukša ir Julijonas Būtėnas 1948 m. vasarą Vokietijoje.

14–15 psl. nuotrauka iš žurnalo „Į Laisvę“, 1973 m. rugsėjis, Nr. 58 (95).

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIAI PRIEŠ 25
dar nebuvo pradėtas organizuoti; žiūrint iš kairės, I eilėje — kun. P. Patlaba, J. Juodvalkis, V. Vaitiekūnas, J. Kungys, P. Kaladė (už Ramono), J. Kungys, kun. V. Dabakas, V. Čyvas, V. Natkevičius, S. Daunys, neatpažinti — Narutis, J. Kakarieka, B. Čiurlionis, J. Bajerčius.

METUS suvažiavime Vokietijoje, kai LFB sąjūdis I-je eilėje (stovi) J. Bobelis, prof. Z. Ivinskis, (sėdi prof. J. Brazaitis, dr. J. Grinius, pulk. N. Tautytys, dr. K. Ambrozaitis, neatpažintas, neatpažintas, Šova, dr. Z. Smilgevičius, neatpažintas, R. Valaitis, III eilėje — Ig. Malėnas, pulk. J. Bobelis, V. Ramoūšis, S. Laniauskas, Pladys, A. Pocius, K. Gimžauskas, pulk. J. Andrius; aukštai kairėje: K. Bobelis, P.

Z. Ivinskis, J. Būtėnas,
A. Maceina.

Vienybės sąjūdžio vardu suvažiavimą pasveikino dr. G[rigas] Valančius, primindamas abiejų sąjūdžių idėjinę giminystę ir siekimų bendrumą.

Vieningos kovos sąjūdžio vardu suvažiavimą pasveikino J. Noreika, palinkėdamas, kad ateities Lietuvoje L[ietuvių] F[rontas] apjungtų visus geros valios lietuvius.

TARPTAUTINĖ PADĖTIS IR JOS RAIDA

Ref[erentas] J[ULIJONAS] BŪTĖNAS. Mūsų žodis tuo tarpu nesveria tarptautiniame forume. Bet prigimtinė teisė mus ne tik pripažįsta, bet ir įpareigoja duoti mūsų įnašą į geresnio pasaulio kūrimą, į kurią mes einam planuodami savo tėvynės išvadavimą ir atstatymą. Noriu bandyt duoti tarptautinės padėties ir jos raidos apibrėžas, parodyti tas pasaulines realybes, su kuriomis mūsų sąjūdis, nusistatydamas savo veiklos gaires, turi skaitytis, eventualiai turi stengtis jas palenkti ar net pakeisti pagal mūsų principų ir siekimų linkmę. Mes esame tarytum padegėliai, išbėgę iš liepsnojančio miesto, kuriame yra ir mūsų namai. Tiesa, vakarinių demokratijų ugniagesiai jau atvykę ten, kur ir mes, pabėgėliai, stovim, bet jie tebudi, kad gaisras nepersimestų į jų sodybas. Mes dar negalime jų priprašyti, kad gelbėtų mūsų namus, nes jie dar tiki, kad geriausias būdas komunistiniam Europos gaisrui lokalizuoti yra leisti jam sudegti vietoje, jo negesinant ir jam neleidžiant toliau plėstis. Gal demokratiniai ugniagesiai netgi apgailestauja, kad gaisras jau tiek išsiplėtęs, bet jie jaudinasi ne dėl mūsų nelaimės, o būgštauja tik dėl savųjų namų saugumo. Buvęs Prancūzijos ministeris pirmininkas Paul Boncour rašo: „Gal būtų buvę geriau, kad Anglija ir J[ungtinės] V[alstijos] anksčiau būtų susipratusios ir Rusijai neleidusios užimti Europoj tų pozicijų, dėl kurių dabar jos pačios nerimauja ir jaučiasi priverstos aplinkiniais keliais mažinti žalą. Tačiau P. Boncour priduria: „Kas įvyko – įvyko! Amerika tiek pat tegali gražinti nepriklausomybę Lietuvai ar Latvijai, kiek Rusija Texasui.“ Nei J[ungtinės] V[alstijos], nei D[idžioji] Britanija negali pašalinti tos privilegijuotos padėties, kurią Rusija, savo (vakarinių) partnerių toleruojama, susikūrė Rytų Europoje. Ir britų kairiųjų darbiečių lyderis [Richard] Crossman rašo: „Nuo tos dienos, kada Europą išvadavo daugiausia J[ungtinių] V[alstijų] ir S[ovietų] S[ąjungos] armijos, visų mūsų nepriklausomybė pasidarė realiatyvi, – laispsnio klausimas. Rytų Europa niekada nepasidarys nepriklausoma nuo Rusijos – nebent karu; lygiai kaip Vakarų Europa – nuo Amerikos. Strateginiai saugumo ruožai yra faktas, kurių nė vienas iš mūsų negali pakeisti („New Statesman and Nation“, 1947 12 27). Tų strateginių būtinumų apspręstų faktų mes negalim nepripažinti. Pasaulio pasidalinimo į du priešingus blokus faktą mes galim pastatyti savo samprotavimų išeities tašku. O kad atsektume, į kur evoliucionuos tų dviejų blokų įtampa, kaip ir kiek jos raida veiks mūsų Lietuvos likimą, kurie pasaulinio vyksmo varikliai mums palankūs ir kurie priešingi, – tam reikia patyrinėti abiejų blokų ir jų savitarpinės įtampos charakteris.

Mes negalim nesutikti su minėtu Crossmanu, kuris tuose dviejuose blokuose mato dvi suverenias galybes: J[ungtines] V[alstijas] ir S[ovietų] S[ąjungą]. Tačiau tuo konstatavimu dar neatsakomi mums rūpimi klausimai. Jau daugiau pasako tie, kurie teigia, kad blokų priešiško pagrindas yra ideologinis konfliktas tarp demokratijos ir totalizmo, tarp krikščioniškosios civilizacijos tradicijų ir tas tradicijas ir jų sukurtas vertybes paneigusio komunizmo, užsimojusio jų vietoj „Internacionalo“ žodžiais – kurti visiškai naują pasaulį. Kai kas teigia, kad blokų priešiškus eina iš jų socialinių sistemų priešiško, iš priešiško tarp darbo klasę pavergusio kapitalizmo ir ją vaduojančio socializmo. Pagaliau kai kas aiškina tą priešiškus grynų dviejų imperializmų – J[ungtinių] V[alstijų] ir S[ovietų] S[ąjungos] – priešiškus.

Tai, kokį pobūdį kas priskiria šiam blokų priešiškus, apsprendžia ir to priešiškus raidą. Ideologinį konflikto charakterį matą neranda kitos išeities, kaip kryžiaus karą, tų dviejų ideologijų gyvybės ar mirties kovą. Britų žinomas publicistas Alexander Clifford

LITUVIŲ FRONTO SUVAŽIAVIMO ĮVYKSDIŲ 1948M. SAUSIO 24/25 DĖ PRAŠASŲ,

P R O T O K O L A S

P I R M A S I S P O S Ė D I S

1948m. sausio 24d. 13 val. organizaciniame komitete vardu suvažiavimą pradeda prof. dr. Zenonas Ivinskis tokia kalba:

- Jerbiameji suvažiavimo dalyviai, jau prieš šį antrąjį pasaulinį karą buvo jausti, kad pasaulis ieško naujų kelių valstybiniam gyvenimui. Liberalinė demokratija, pastatyta ant atskiro asmens laisvės bei teisių ir nepasanti bendruomeninės visumos, pasirodė nepajėgianti suderinti individualinių interesų ir sukurti santaiką ypač socialinėje ir kultūrinėje srityse. Liberalinės formos palaikymas pastumdėjo neviensą vab tybę po i-jo pasaulinio karo į kitą vienašališkumą - viską atiduoti bendruomenei, beveik nieko nepalikant asmeniui. Taip gimė totalistinė vab tybė, kurioje žmogus buvo pavergtas visumos interesam ir kurioje jis netojo savo asmeniškumo, virsdamas tikrai mateliu diebiuliam mechijs mechanizme (rusija), tikrai narveliu gyvės srovėje (Vokietija), tikrai įrankiu vab tybės idėjos vykdymė (italija). Kriėkime dar barbarišką atskiry žmonių, kurie vab tybės nučiura buvo nevertingi amerikėlingi, naikinimė ir turėsimė ryškų totalistinė vab tybės vab tybė. Visa tai buvo žubiama, net žinoma ir prieš šį karą. Todėl jau tuo metu buvo pradėta neviensame kmašte ieškoti - bent teorijoje - kitokių vab tybinės santvarkos principų, negu jų buvo davusi liberalinė demokratija ir negu jų buvo pasibovę sukti totalizmas.

Nuo šių ieškandų kraštų neatsilikė nė Lietuva. Kad ir mabtu masu, tačiau ir mūsų kraštas pergyveno abi senęias vab tybinės sąrangos lytis. Liberalinės demokratijos tarpnis truko nuo nepriklausomybės atstatymo pradėios iki 1926 m. perversmo, totalistinis - nuo 1926 m. perversmo iki 1940 metų katastrofos. Abu jiedu sukūrė nemažų vertybių, tačiau abu parodė ir silpnasias savo puses. Jeigu pirmasis tarpnis per daug leido įsisiubuoti atskiry asmenų ir atskiry grupių interesam ir net aistrom, tai antrasis tarpnis per daug šituos interesus gniaukė ir privėlinę iniciatyvę atelbė. Tiesa, šis pastarasis tarpnis nenuėjo taip toli, kaip kituce kraštuose. Tačiau sukurta nuotaka nebuvo pakanki visce visucmės įtraukimui į vab tybinius rūpesčius ir į vab tybinę kuryvą. Todėl m nuostabu, kad kaip tik šiuo metu buvo pradėta formuoti naujų idėjų. Išties aild žmonų, kuriem nebuvo tekę aktyviai dalyvauti liberalinės demoktijos politikoje, ėmėsi planuoti kitokių santvarkų, nepasitenkinėdami gyvenamąja dabartimi, bet nemanydami nė grįžti į netoliną liberalizmą. 1936 m. "Naujojoje komuvoje" buvo pasaklta deklaracija, pavadinta "į organizinės vab tybės kuryvą; pasirašyta 19 žmonių. Tai buvo pirmas kolektyvinis pasisakymas vab tybinės santvarkos reikalui. Prof. st. Šalkauskis ir prof. k. Rakėtas jau ir mėsčiau buvo metę šiuo klausimu naujų ir žmonių minčių. Tačiau tai tebuvo atskiry asmenų nuomonės. su "A. A." deklaracija šios mintys pradėjo įgauti platesnių formų ir augti į platesnį sąjudį. Raskatiniai ketveri metai prieš šį karą kaip tik ir buvo šių idėjų populiarinimo tarpnis.

Solėvikam atėjus bet koks idėjinis darbas buvo nutrauktas. Dabar reikėjo rūpintis kaip išsaugoti pačią tautos egzistenciją, nesigilina t per daug į vab tybinės santvarkos problemas. 1940m. gale ir 1941 m. pa džioje susikarė antibolėvikinė lietuvių rezistencija, kuri parėngė 1941m. birželio sukilimą ir pastatė L. Vyriausybę. Lietuvų vokiečiam užėmus, greit pasilėkėjo, kad rezistencinis sąjudis savo darbo dar nestliks, kad ir toliam teks kovoti už savo tautos egzistenciją ir vab tybinės nepriklausomybės atstatymą. Tačiau antinacinė rezistencija išsiferenciuvo. Viens jos dallas norėjo grįžti į liberalinės demokratijos laikus, kits - mėgino jungtis su totalistine forma, trečias buvo gynėd karinė, neturinti noro tapti politiniu sąjudiu. Rezistencijos aildėse buvo sąjudis, kuris nenorėjo eit

vaizduojasi ateisiant kažką panašų į krikščioniškojo pasaulio grumtynes su musulmonais viduramžių kryžiaus karų gadyneje. Tik jis, konstatuodamas sudrausmintą, kovingą fanatizmą [manifestuojantį] bolševizmą, pasigenda ano meto krikščioniškojo pasaulio kovos užsidedimo ir vidinės vienybės. Su gilia rezignacija tasai anglikonas pramato Vakarų susmuksiant po Rytų smūgiu.

Tiems, kurie Rytų–Vakarų priešiškuje težiūri socialinių–ūkinių sistemų išdavą, konflikto raida vienaip apspręsti negalima. Kapitalistai, – ypač J[ungtinėse] V[alstijose], bet ir Europoje, – yra tikri savo sistemos pranašumu ir įsitikinę, kad laisvos privatinės iniciatyvos dėka atkutę ir pranašios ūkinės gerovės pasiekę Vakarai arba ilgainiui pritrauks Rytus į ūkinį bendradarbiavimą, arba tiek toli juos pralenks, kad Rytai Vakarų persvaros paveikti patys pasitrauks iš „šaltojo karo“ arenas. Tokiais samprotavimais yra pagrįstas ir Marshallio planas Europai gelbėti. Kalbant apie socialistus tenka skirti tokius kaip italų [Pietro] Nenni ar britų [Konni] Zilliacus, kurių ideologinės simpatijos be sąlygų Maskvos pusėje ir kurie, bandydami tas simpatijas pateisinti prieš savo demokratinę sąžinę, įsikalba, kad veikiau komunistinis totalizmas evoliucionuos į padorią demokratiją, kaip kapitalistinė demokratija pavirs socialine. Europos socialistų daugumas betgi nepritaria komunistų–sovietų taktikai, o galvoja analogiškai anam britų „N[ew] St[atesman]“ publicistui, kuris rašo: „Ideologija gali išskirti tautas, ir užsienių reikalų ministrai gali kai kuo nesutarti, bet ekonomika reikalauja, kad D[idžioji] Britanija ir V[akarų] Europa, jei nori išvengti bado, priimtų J[ungtinių] V[alstijų] pagalbą ir nugriautų užtvaras prekybai tarp Vakarų ir Rytų“. „Mes tikime, – rašė „Reyn. News“ 1946 m. lapkričio mėnesį, – kad tarp socialistinės Rusijos ir Vidurio bei Rytų Europos kraštų, kurie neatšaukiamai priėmė socialistinius ūkio principus, yra pagrindinių interesų bendrumas, kuris nugali politinius skirtingumus, tą imperialistinės praeities prietarą“. „Mūsų, socialistų, uždavinys, – užbaigia tą galvojimą Crossmanas („N[ew] St[atesman]“, 1947 12 27), – turi būti strategija ir politika nustumti į užpakalį, kur jų vieta, ir pastūmėti abu blokus, kad jie imtų galvoti prekybos ir ūkio kategorijom“.

Pagaliau tie, kurie Rytų–Vakarų konflikte temato J[ungtinių] V[alstijų] ir S[ovietų] S[ąjungos] imperialistinių siekimų susidūrimą, tiki, jog visada galimas politinis esamų priešingumų išlyginimas ir kad tik persikombinavimas, klaidingų jėgų ir galimybių apskaičiavimu pagrįsti manevrai, tegali įskelti ginkluoto konflikto kibirkštį. „Politinis priešingumų išlyginimas“ reiškia kompromisą, tokį patvarkymą, kuris su mažiausia žala saviem interesam būtų pasiekiamas kitų kailio – ir principų! – sąskaita. Dėl to neseniai ir skaitėm pranešimą iš Washingtono, jog ten diplomatams dar neaišku, galgi sovietų sukurtasis *status quo* Rytų Europoje bei Tol[imuosiuose] Rytuose J[ungtinėms] V[alstijoms] ir būtų priimtinas kaip tokio „politinio priešingumų išlyginimo“ pagrindas.

Betgi faktiškai dabartinė pasaulio padėtis pilnai neįtelpa nė į vieną aukščiau minėtą schemą. Piktžodžiavimu skamba dabartinę tarptautinę įtampą laikyti krikščionybės kova su materialistiniu komunizmu, nors net didieji politikai krikščionybės žodžio mielai graibstosi. Antai [Franklinas D.] Rooseveltas, pradėdamas savo bendradarbiavimą su Pijum XII, kada J[ungtinės] V[alstijos] kare dar nedalyvavo, rašė popiežiui apie tai, kaip milijonai paprastų viso pasaulio žmonių tetrokšta taikos: „Mes atsimenam, kad Kalėdų žvaigždę pirmutiniai išvydo piemens, kai dar valdovai nė nežinojo, kokia didžioji šviesa atėjo į pasaulį“. Tačiau kai J[ungtinės] V[alstijos] įstojo į karą, kai reikėjo pateisinti sovietams teikiamą pagalbą ir kai katalikų bei kitų konfesijų galvos J[ungtinėse] V[alstijose] pakėlė savo balsą gal ne tiek prieš pačią pagalbą, kiek prieš sąmoningą propagandą už simpatijas komunistinei S[ovietų] S[ąjungai], tas pats Rooseveltas jau įtikinėjo Pijų XII, jog S[ovietų] S[ąjunga] nebūsianti tiek pavojinga tikėjimui, Bažnyčiai ir žmonijai kaip kad nacinė Vokietija. „Mano manymu, J[ungtinių] V[alstijų] bažnyčių galvos turėtų tą pagrindinį faktą gerai suvokti

ir savo dabartiniu laikymusi netalkinti Vokietijai“. Po to ėjo Lenkijos, Baltijos valstybių ir krikščioniškųjų principų išdavimas Teherane bei Jaltaje. Paties [Winstono] Churchillio partijos vienmintis A. Forbes laiko reikalinga pastebėti, jog jeigu jau sovietų glostymas tada ir buvo būtinas, tai vis dėlto nebuvo būtina prisispurus teisinti tai, kas nepateisinama. O tas teisinimas Roosevelto–Churchillio gadynėje buvo toks intensyvus, kad argumentams iš piršto išlaužti anglosaksų spaudoj, atsimenam, buvo balsingai šaukiama ir apie Baltijos tautų fašistiškumą. Tik paskutiniu metu anglosaksuose net padorūs kairieji tokius savo rėksnius brolius ima sudrausti su darbiečių „Tribuna“ bendradarbiu G[eogre] Orwell sakydami: „Atsiminkit, kad niekšingumas ir bailus šliaužiojimas nelieka neatlygintas. Nemanykit, kad jūs galėsit metų metus laižyti sovietam padus bei varyti jų propagandą, o po to staiga vėl pasidaryti padorūs ir skaitūs: kekšės buvot, kekšės ir liksit“.

Žinoma, negalima neneigti dabartinės įtampos ideologinio charakterio. Tačiau reikia konstatuoti, kad Vakarų pasaulio politikos toli gražu lemiamai neapsprendžia nei krikščionybė, nei jos dvasioje suredukuoti aukštieji principai. Dabartinė Rytų–Vakarų įtampa vis dėlto yra ideologinio pobūdžio ta prasme, kad S[ovietų] S[ąjungos] tikslus ir kovos priemones bei metodus tikrai apsprendžia jos ideologija. Tatai pamažu ima perprasti ir už Marshallio plano pasislėpę kapitalistai, kurie vis daugiau gauna patirti, kad Vakarų konfliktas su sovietais nėra padorios konstruktyvios varžybos objektyviam sistemų pranašumui patikrinti, bet beatodairinė kova, sovietų vedama be skrupulų ir su fanatišku užsispyrimu nekomunistiniam pasauliui sunaikinti. Gyvenimas verčia apsigalvoti ir tuos, kurie svajojo apie „politinį priešingumą išlyginimą“ sovietus glostant bei jiems nuolaidas darant. Jau ir [Ernestas] Bevinas sutinka su A. Forbes tardamas, kad „Ždanovo ir Molotovo dėka mes jau be šešėlio abejonės žinom, ko sovietai reikalauja: besąlyginės kapituliacijos“. Apie dažno Vakarų socialisto iliuziją, kad komunistinis totalizmas gali virsti padoria parlamentine demokratija, kai tik pranyks kapitalistinio imperializmo grėsmė, šiandien rimtai niekas jau nebegalvoja, bet užtat juoba nuostabu, kad vis dar yra socialistų, kurie dedasi demokratais, o taip maža tevertina žmogaus asmenį, pamiršdami nusikaltėlišką asmens naikinimą sovietinėj Rytų Europoj ir balsingai šaukdami apie prekybinių bei ūkinių interesų pirmavimą, dėl jų interesų nustumdami į užpakalį ne tik politiką ir strategiją, bet taip pat ir moralę.

Tačiau iškeliant ideologinį sovietinio partnerio charakterį nedera išleisti iš galvos ir rusiškai imperialistinio sovietų laikyseną apsprendžiančio aspekto. [Walteris] Lippmanas teisingai yra priminęs, kad Stalinas yra ne vien Lenino, bet ir Jono Žiauriojo bei Petro Didžiojo įpėdinis. „Tėvynės karo“ metu prieš vokiečius buvo grojama ir patriotiniais rusų tautos jausmais. Rusai emigrantai po 1917 m. spalio revoliucijos keikę bolševikų režimą, pajuto jam sentimentų, kai raudonoji armija „atpirko Lietuvos Brastos gėdą“ ir net peržengė buv[usios] carų Rusijos sienas, kas visai sutampa su tų emigrantų sudarytos „Visos Rusijos tautybių laisvės sąjungos“ deklaruotais siekimais, garantuojančiais, tarp kita ko, mažumų teises visoms caro Rusijai priklausiusioms tautoms.

Suglaustai nusakant dabartinės tarptautinės padėties charakterį tenka konstatuoti, kad jį apsprendžia demokratinių Vakarų ir sovietinių Rytų antagonizmas, kuriam dinaminį pobūdį teikia ideologinis komunistinis fanatizmas. Tas ideologinis sovietų imperializmas, kurį palaiko ir tautiniai rusų sentimentai, galutinių strateginių tikslų atžvilgiu – tiek Europos, tiek ir viso pasaulio užvaldymo – nepripažįsta nei kompromisų, nei nuolaidų, neskaitant kompromisinių manevrų taktinėje srityje. Šitam sovietiniam imperializmui prieš stoja Vakarų pusrutulio, konkrečiai, J[ungtinėse] V[alstijose] bundąs imperializmas, vis gausesnė mūsų planetos erdvėse susiliečias su sovietiniu imperializmu. Vakarams tačiau stinga bendros apjungiančios ideologijos, kuri juos įkvėptų kovos dvasia ir kuriamojo veikimo dinamika.

Kokius gi racionalius sprendimus siūlo politinės pasaulio galvos iš dabartinės tarptautinės padėties išbristi? Tie sprendimai apskritai arba politiškai paradoksaliūs, arba išvis nepoliniai. Bertrand Russell, ne tik madingiausias, bet gal ir galvočiausias šios dienos britų filosofas, siūlo sukurti vieną pasaulį, apjungiant palyginti „geras“ tautas, kurios grasindamos atominė bomba kitas blogesniausias tautas priverstų įstoti į Vieno pasaulio federaciją. *Mutatis mutandis* tą pačią mintį dėsto ir šveicarų [laikraščio] „Tat“ bendradarbis Uxkull. Tiesa, jo manymu proga jau praleista. Esą vienintelis kelias išvengti naujo visuotinio karo buvęs ištikimumas savo pačių paskelbtiems Atlanto ir kitų chartų principams ir tuoj po karo griežtas reikalavimas Stalinui, kad jis vietoj susitepusio su Ribbentropu Molotovo ir Višinskio, išprievartavusio Pabaltijį, paskirtų kitus žmones. „Su Molotovo įpėdiniu reikėjo labai objektyviai, bet ir labai kategoriškai pakalbėti apie padėtį Rytų Europoje, įskaitant ir Baltijos valstybėse, apie politinius tremtinius Sibire bei apie kitus tolygius klausimus. Šveicarų publicistas tariasi žinąs, kad S[ovietų] S[ąjunga] po karo tokio Vakarų pasistatymo tikrai laukusi, bet labai maloniai nustebusi, kai demokratijos vietoj to ir toliau šliaužiojo Stalinui po kojų. Šiandien Russelio planas jau yra utopija: sovietų totalizmas jau yra apjungęs ar beapjungęs savąją pasaulio pusę ir sovietus prievarta įtempti į Vieno pasaulio federaciją jau tikriausiai reikėtų karą. Ir François Mauriac sako: „Arba Jungtinės Pasaulio Valstybės, arba pasaulis žlugs... Bet žmonija yra tokioje dvasinėje padėtyje, kad tos gyvybiškai svarbios problemos ne tik neįmanoma spręsti, bet nė išskelti: niekas net neklausys. Šiandien vyrauja... žmogaus neverta padėtis. Asmenybė nebeegzistuoja... Dvasia bankrutavo... Mūsų gadynė tikra pabaisa...“ 1947 m. rudenį J[ungtinių] T[autų] O[rganizacijos] visumai svarstant San Francisco chartos pakeitimo klausimą Sidault pastebėjo, kad paragrafų kaitaliojimai nieko nepadės, jei nebus pakeistas pats žmogus. Apie tą patį laiką per 1947 m. Kalėdas Pijus XII, bylodamas, jog „vienintelė išeitis (iš dabartinės klaidios padėties) – grįžti į tikro padorumo dvasią ir praktiką“, kad visi žmonės pasidarytų verti būti „nariais pasaulinės federacijos, kurios charta būtų Betliejaus žinia apie geros valios taiką“. Tokį sprendimą siūlo ne vien K[atalikų] Bažnyčios galva, ta linkme dirba ne tik toji institucija, bet ir kitos krikščioniškosios konfesijos, o savo pripažinimu į ją įsijungia net toks agnostikas, kaip minėtas britų filosofas Bertrand Russell. Ir jeigu galima kalbėti apie krikščionybės kovą su totalizmu, tai kaip tik tai čia mes ją regim, nors ir subtilią, bet labai konstruktyvią, vedamą dėl žmogaus gražinimo tikresniems principams ir per laiką regimą iš išganingų rezultatų, kad ir toje pačioje politikoje. Taikos sutemose iš savo stebyklų nepajėgiam išvelgti visų komplikuočių politinės šachmatų lentos konkrečių ėjimų. Kiekvienu atveju tame žaidime mums telieka viltis ir pastangos gražinti pasauliui šiuo metu dar taip maža tepraktikuojamą padorumą ir principingumą.

Pirm[inkui] dr. J. Griniui pasiūlius, nutarta paklausimų ir diskusijų dėl J. Būtėno pranešimo nedaryti, bet išklausti J. Brazaičio pranešimą „Lietuvos laisvinimo akcija“ ir A. Grigaičio – „L[ietuvių] F[rontas] praktinėje politikoje“ ir paklausimus bei diskusijas daryti dėl visų trijų pranešimų bendrai.

LIETUVOS LAISVINIMO AKCIJA

Ref[erentas] J[UOZAS] BRAZAITIS. Lietuvos likimas priklauso: a) nuo rytinių ir vakarinių kaimynų prieštaraujančių tarpusavio interesų ir nuo jų jėgų pusiausvyros; b) nuo Lietuvos pajėgumo ir pasiryžimo savo interesus ginti. Skirtingi interesai ir jėgų pusiausvyra tarp rytinių ir vakarinių kaimynų po Pirmojo pasaulinio karo sukūrė sąlygas, palankias Lietuvos valstybei atsikurti. Prie to prisidėjo ir nuosavos pastangos bei kovos. Dabartinė nelaimė Lietuvą užklupo suirus S[ovietų] S[ąjungos]–Vokietijos interesų priešingumui, o po Antrojo [pasaulinio] karo – ir jų jėgų pusiausvyrai. Lietuvai atsikelti lygiai būtinos abidvi tos premisos. Ar jos yra?

Vietoj vokiečių sovietam partneriu stojo anglosaksai. Bet jų interesų susikirtimo sritis nukilusi toli į vakarus nuo Lietuvos. Ir pats interesų priešingumas nelygaus laipsnio įvairiais laikotarpiais. Pažymėtini trys laikotarpiai: a) *appeasement'o* – glostymo; b) praregėjimo ar politinio susipratimo; c) tiesioginės kontrakcijos. Pirmasis truko iki [Harry] Trumano doktrinos paskelbimo (1947 03 12). Nuo tada – antrasis laikotarpis, kuriame anglosaksai pamatė, kad sovietai siekia pasaulinio imperializmo ir juos gali sulaikyti tik jėga. Nuo tada prasidėjo turkų ginklavimas, parama Graikijai. Su paskelbimu „Soviet – Nazi Relations“ prasideda trečiasis tarpsnis, kada anglosaksai jau patys pradėjo telkti ginkluotą jėgą priešpriešinimui sovietam. Pirmajam tarpsnyje iniciatyvą Lietuvos reikalui turėjo S[ovietų] S[ąjunga], siekdama aneksijos pripažinimo, tremtinių totalinio prievartinio grąžinimo ect. Anglosaksai laikėsi Lietuvos bylos atžvilgiu „tylos suokalbčio“, kurį tenka suponuoti veikiau palankų S[ovietų] S[ąjungai], ne Lietuvai. Antrame tarpsnyje S[ovietų] S[ąjunga] siekė gauti anglosaksų pripažinimą Pabaltijo aneksijos *de facto*, tam panaudodami tarptautines technines konferencijas (pašto reikalais ir pan.) su LTSR atstovais, ir bent dalinio tremtinių grąžinimo. Bet šiame tarpsnyje anglosaksų tyla jau virto palanki mūsų interesams. Su trečiuoju tarpsniu prasideda akcija, kurioje ir mes jau galime būti anglosaksų interesų objektu. Ir anglosaksų–sovietų tarpusavio interesams vis labiau priešinantys yra pagrindo manyti, kad Lietuva susilauks vis didesnio anglosaksų dėmesio. Šitie trys tarpsniai ypač ryškiai buvo jausti D[idžiosios] Britanijos politikoje.

Ateičiai – netikint, kad anglosaksų–sovietų priešingi interesai būtų išspręsti taikiu būdu, Lietuvos laisvės atgavimą tenka sieti su jų kariniu konfliktu. Tatai ir apsprendžia mūsų uždavinius pereinamuoju laiku: a) palaikyti Lietuvos klausimą gyvą pasaulio opinijoje ir politikoje ir jau aktingai siekti jo palankaus mums sprendimo tarptautiniame forume; b) stiprinti ir didinti Lietuvos šalininkų eiles; c) saugoti tautos potencialą; d) išlaikyti Lietuvos laisvinimo akcijos vieningumą.

Pirmajam uždaviniui – yra paruoštas Lietuvos memorandumas su visa Lietuvos problematika. Informacijos priemonėmis stengiamasi kelti pasaulio opinijoje lietuvių tautos kultūrinis ir ūkinis pajėgumas. Antrajam uždaviniui – daugiausia Lietuvai bičiulių ieškoma Jungtinėse Valstybėse, bet labai metas jų ieškoti ir tarp vokiečių, kurie yra mūsų artimiausias ir didžiausias kaimynas Vakaruose. Lig šiolei pastangos rasti susipratimą su pietiniu kaimynu nėra davusios patenkinamų rezultatų. Tad uždavinys juo aktualesnis. Trečiajam uždaviniui – saugoti tremtinius nuo moralinio ir biologinio nykimo; tam ypačiai saugoti tautines mokyklas ir kultūrinius kolektyvus. Ketvirtajam uždaviniui – derinti visų laisvinimo veiksmų politinį veikimą; nekelti šiuo metu beprasmingo ginčo, kas už ką viršesnis ir kas kokius įgaliojimus turi. Laikui atėjus tikslingumo sumetimais apspręs, kuris titulas ar organas turi atsistoti priekyje. Lygiagretumas ir separatizmas laisvinimo veikloje tegali būti politiškai žalingas.

L[IETUVIŲ] F[FRONTAS] PRAKTINĖJE POLITIKOJE

Ref[erentas] A[LGIRDAS] GRIGAITIS. Lietuvių fronto idėjinė užuomazga atsirado dar nepriklausomos Lietuvos metais. Tačiau kaip savaimingas kovojantis sambūris L[ietuvių] F[rontas] pasireiškė tik rezistencinėje veikloje okupacijos metu. Rezistenciniam uždaviniui – Lietuvai išlaisvinti – L[ietuvių] F[rontas] telkė po savo vėliava visus taurius lietuvius be grupinio skirtumo. Lietuvos aktyvistų fronto rėmuose veikę frontininkai yra suvaidinę didelį vaidmenį organizuojant ir vykdant 1941 m. birželio sukilimą prieš bolševikus, o taip pat ir Laikinosios Vyriausybės darbe. Rezistencinė L[ietuvių] F[ronto] veikla nacių okupacijos metu buvo apspręsta pagrindinės tezės: bolševikai yra Lietuvos ir lietuvių tautos priešas Nr. 1, o naciai – Nr. 2. Savo rezistencinės kovos taktiką L[ietuvių] F[rontas] grindė teze, kad kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo pirmiausia reikia pasikliauti tik savomis jėgomis, nespekuliuojant

lemiančiu svetimųjų pagalbos veiksmu. Savo konkrečią akciją L[ietuvių] F[rontas] vykdė per savo organizacinį tinklą, karinį sektorių ir savo pagrindinę spaudą: „Į Laisvę“ ir savaitinį biuletinį. Greta rezistencinės akcijos L[ietuvių] F[rontas] buvo parengęs ir konstruktyvinius planus išlaisvintosios Lietuvos atstatymo darbams. Eventualiam atvejui, jei būtų sužlugę naciai ir bolševikai, L[ietuvių] F[rontas] buvo parengęs ir savo karinius dalinius.

Bendradarbiaudamas su kitais rezistenciniais sąjūdžiais ir politinėmis grupėmis, L[ietuvių] F[rontas] jautė gyvą reikalą visą rezistencinę veiklą centralizuoti vienos bendros vadovybės rankose. Jau 1941 metais L[ietuvių] F[ronto] žmonės darė pastangų sudaryti tokį organą iš įvairiom politinėm srovėm priklausančių žmonių. Gaila, kad tos L[ietuvių] F[ronto] žmonių pastangos ne visų buvo deramai suprastos ir įvertintos. Vieningos rezistencinės viršūnės sudarymą tatau uždelsė bent dvejiems metams. 1943 m. organizuojant dabartinį VLIK'ą L[ietuvių] F[rontas] parėmė tezę, kad vyriausiasis politinis organas būtų sudarytas iš visų nepriklausomoje Lietuvoje buvusių partijų ir naujųjų rezistencinių sąjūdžių atstovų. Tuo pagrindu po ilgų derybų ir buvo sudarytas Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas. Nuo pat VLIK'o sudarymo pradžios L[ietuvių] F[rontas] buvo aktingas jo narys ir bendradarbis. L[ietuvių] F[ronto] atstovas buvo VLIK'o vicepirmininkas, L[ietuvių] F[ronto] žmogus buvo ir politinės komisijos pirmininkas.

Kai 1944 m. vasarą bolševikams artėjant VLIK'o prezidiumas pasisakė už savo pasilikimą krašte, nors L[ietuvių] F[rontas] buvo priešingos nuomonės, L[ietuvių] F[ronto] atstovas tame prezidiume, drausmingai nusilenkdamas prezidiumo daugumos valiai, pasiliko Lietuvoje, o tuo tarpu kiti prezidiumo nariai pasielgė priešingai savo pačių nutarimui. Lietuvoje pasiliko ir vykdomasis L[ietuvių] F[ronto] centras bei karinio sektoriaus vadovybė. Su nacių okupacijos pabaiga ir su antrosios bolševikų okupacijos pradžia pasibaigė ir pirmasis L[ietuvių] F[ronto] veiklos tarpsnis, pareikalavęs iš L[ietuvių] F[ronto] didelių pastangų, daug apdairumo ir gausių asmeninių aukų tiek iš plačiųjų sluoksnių, tiek ir iš vadovybės eilių. Žinoma, anos aukos palyginti su antrosios bolševikų okupacijos pareikalautomis aukomis, tėra mažas lašas.

Apie L[ietuvių] F[ronto] rezistencinę kovą krašte nuo 1944 m. vasaros būtų galima pasakyti, kad tai kondensuota visos mūsų tautos dabartinės tragedijos išraiška. Bet tai jau atskiro pranešimo tema ir gal ne šitam gremiumui. Praeidamas tegaliu pastebėti, kad L[ietuvių] F[rontas] toje kovoje turi labai platų barą ir vadovaujamą vaidmenį.

VLIK'ui atsidūrus tremtyje ir čia toliau tęsiant savo darbą, neatjungiamas to darbo dalininkas yra ir L[ietuvių] F[rontas]. Darbo yra daug, o jo sąlygos sunkios. Lig šiol VLIK'as vis dar tebėra pagrindyje. Tai didelė jo veiklai kliūtis. Nemaža sunkumo VLIK'ui sudaro ir santykiai su diplomatinių misijų, ypač kai kurių, šefais. Aišku, kad VLIK'as, vykdydamas savo funkcijas, turi glaudžiai bendradarbiauti su Lietuvos diplomatiniais atstovais. Negalima tačiau pasigirti, kad tas bendradarbiavimas visada būtų sklandus. Antai p. [Stasys] Lozoraitis su savo vadinamais „Kybartų aktais“ ir tariama buvusio užsienio reikalų ministro [Juozo] Urbšio telegrama karts nuo karto stengiasi įkišti pagali į VLIK'o ratus ir vieningą darbą kliudyti. Kartais ir kai kurie kiti pasiuntiniai grynai asmeniniais sumetimais tai p. Lozoraičio pozicijai tam tikro svorio siekia suteikti. Tik tarptautinei padėčiai evoliucionuojant Lietuvos bylai palankia linkme galima laukti ir atitinkamo VLIK'o, kaip vienintelio lietuvių tautos reprezentanto, tarptautinio pripažinimo. Tik tada ir visi neaiškumai su diplomatais ir visais kitais separatistais būtų baigti. L[ietuvių] F[ronto] pozicija šiuo atžvilgiu yra aiški – akcijos sėkmingumą sąlygoja pirmoj eilėj jos vadovybės vieningumas. Apie bet kokias pretenzijas, prestižą ir pirmavimą šiandieną ne laikas kalbėti ir ginčytis dėl to.

Be diplomatinių atstovų, kitas svarbus ir veiksmingas talkininkas VLIK'ui Lietuvos laisvinimo darbe yra lietuvių išėivių ir tremtinių organizacijos. Savo organizuotumu lietuviai apskritai gali būti pavyzdys. Kur tik yra gausesnės mūsų išėivių kolonijos – yra ir organi-

zacija. J[ungtinės] V[alstijos] šiandieną yra tarptautinės politikos centras. Todėl ir mūsų išeičių organizacijos Jungtinėse Valstybėse Lietuvos išlaisvinimui turi didžiausios reikšmės. Bet J[ungtinių] V[alstijų] lietuvių politinė veikla nebuvo vieninga. Jai vadovavo Amerikos lietuvių taryba – ALT'as ir apie tautininkų centrelius besitelkiant sambūriai – Amerikos lietuvių misija, Tautininkų centras, Lietuvai vaduoti sąjunga. Toks akcijos suskaldymas neigiamai veikia tiek išėjimos nuotaikas, tiek paties darbo efektingumą. L[ietuvių] F[rontas] visą laiką siekė J[ungtinių] V[alstijų] lietuvių politinės akcijos apjungimo. Ta prasme veikė ir VLIK'o įgaliotinis J[ungtinėse] V[alstijose] dr. [Pranas] Padalskis. Gal jau seniai tam dvilypumui būtų buvęs padarytas galas, jei, savo grupiniais interesais besivaduodami, socialistai ir santariečiai to susipratimo nekliudytų ir nesabotuotų, o tautininkai truputį mažiau ambicingi būtų. Ne be to, žinoma, kad ir čionykščiai jų broliai vieni ir kiti prie to neprisidėtų.

Neliečiant VLIK'o veiklos detalių, tenka tik pažymėti, kad VLIK'as visada reagavo, kai tik buvo reikalinga ir įmanoma Lietuvos ar tremtinių reikalais reaguoti tiek delegacijoms lankantis, tiek memorandumais ar kitomis priemonėmis. Visuos tuos VLIK'o žygiuos yra ir L[ietuvių] F[rontas] savo įnašą davęs. Kaip svarbesnius VLIK'o veiklos ar organizacijos momentus tenka pažymėti šiuos:

- a) 1945 m. liepos 3 d. Würzburgo protokolas;
- b) 1946 m. pirmoji konferencija ir
- c) 1947 m. antroji konferencija.

Würzburgo protokolą visos VLIK'ą sudarančios politinės partijos ir rezistenciniai sąjūdziai sutarė ir pasirašė 1944 m. Vasario 16 d. deklaracijai paryškinti. Tarp sutarimų ryškiausias yra tas, kad išlaisvinus Lietuvą laikinus konstitucinius nuostatus priima VLIK'as pagal 1922 m. Lietuvos Konstitucijos principus, tuo tarpu kai 1944 m. Vasario 16 d. VLIK'o deklaracijoje buvo pasakyta, kad Lietuvą iš okupacijos išlaisvinus ir toliau veikia 1938 m. Lietuvos Konstitucija, kol ji teisėtu keliu bus atitinkamai pakeista.

Pirmoji konferencija įvyko 1946 m. liepos mėnesį Berne, dalyvaujant VLIK'o delegatams ir diplomatinė misijai šefams. Ji įvertino visą ligi šiol vestą Lietuvos laisvinimo akciją, sutarė taikos konferencijos delegacijos organizaciją ir paruošiamuosius darbus, sutarė informacijos programą ir tremtinių veiksnio panaudojimą išlaisvinimo kovai, sutarė VLIK'o ir pasiuntinių pastangas išlyginti Lietuvos–Lenkijos santykiams siekiant susipratimo su atitinkamomis lenkų ekspozitūromis. Vienas svarbiausių konferencijos sutarimų buvo dėl politinės akcijos organizacijos. Buvo sutarta nedelsiant sudaryti politinį organą, kuris vykdytų vyriausybės funkcijas pagal 1922 m. Lietuvos Konstitucijos dvasią. Sudarius šį organą VLIK'as vykdo seimo funkcijas. Netrukus po konferencijos ir buvo pradėtas tas vykdomasis organas formuoti. L[ietuvių] F[rontas] buvo už tai, kad tas organas būtų sukomplektuotas iš asmenų, pajėgių darbą dirbti. Ne partinė etiketė, o sugebėjimas darbu turėjo pagal L[ietuvių] F[rontą] apspręsti to organo sudėtį. VLIK'as pavedė jį sudaryti E[rnestui] Galvanauskui. Taip 1946 m. lapkričio 13 d. gimė Vykdomoji Taryba, kurią sudarė: pirm[ininkas] E. Galvanauskas, užsienių reikalų vadovas – S. Lozoraitis, informacijos reikalų vadovas – J. Brazaitis, tremtinių bendrųjų reikalų vadovas – D[omas] Jasaitis, tremtinių įkurdinimo vadovas – M[ėčys] Mackevičius, finansų vadovas – J[uozas] Kaminskas [Steponas Kairys]. Sudėtis nebuvo laiminga jau vien todėl, kad p. Lozoraitis ir p. Mackevičius savo pareigų faktiškai eiti nepradėjo, o 1947 m. sausio gale ir pats pirmininkas E. Galvanauskas iš pareigų pasitraukė ir išvyko į Madagaskarą.

Naują V[ykdomosios] T[arybos] sudėtį sudaryti buvo pavesta V[aclovui] Sidzikauskui. Jam sukomplektuoti visoms grupėms priimtina V[ykdomosios] T[arybos] sudėtį sukliudė tautininkų ir liaudininkų kontraversa, liaudininkams, socialdemokratų palaikomiems, nesutinkant nei su darbo principu parinkta V[ykdomosios] T[arybos] sudėtimi, nei su tautininkų ar laisvės kovotojų žmogaus įtraukimu į V[ykdomosios] T[arybos] sudėtį. O savo

ruožtu tautininkams nesutinkant su tokia V[ykdomosios] T[arybos] sudėtim, kuri būtų sudaryta grupiniu pagrindu eliminuojant tautininkus. Po ilgų pastangų buvo sulipdyta laikinė V[ykdomosios] T[arybos] sudėtis, su kuria sutiko ir tautininkai. Jos pirm[ininkas] ir užs[ienio] reikalų vadovas V. Sidzikauskas, informacijų tarnybos – J. Brazaitis, įkurdinimo – Č[eslovas] Masaitis, kultūros – A[ntanas] Navickis, ūkio ir finansų – J. Kaminskas.

Antroji konferencija įvyko 1947 m. rugpjūčio mėnesį Paryžiuje, dalyvaujant VLIK'o bei V[ykdomosios] T[arybos] atstovams ir diplomatinė misijų šefams. Ji konstatavo, kad tarptautinė padėtis aiškiai krypta Lietuvos bylai naudinga kryptimi. Apskritai antroji konferencija buvo daugiau informacinė ir konstruktyvinių planų, kaip kad I-ji, nedavė, nors savo asmenine sudėtim ji buvo pilnesnė kaip pirmoji.

Kalbant apie VLIK'o darbą negalima nutylėti ir vadinamųjų jo konkurentų. Savo laiku tremtinių visuomenėje gana plačiai buvo minimas V[yriausiasis] L[ietuvos] A[tstatymo] K[omitetas]. Didžiai vertindami krašto rezistencijos valią, vis dėlto turime pripažinti, kad VLAK'o vardą siekė panaudoti vienos organizacijos, gal geriau – vienos krypties, grupiniams interesams, grupiniam dominavimui. Kiekvienu atveju šitos pastangos piktnaudoti krašto rezistencijos vardą jokių atveju neatitiko krašto rezistencijos valios ir Lietuvos laisvinimo interesų. Todėl ir VLAK'as, kitu atveju galėjęs tapti nauju žodžiu iš paties kovojančio krašto, pasidarė siaurutės avantiūristų grupelės simboliu. VLAK'o vardą savo avantiūrai panaudoja ir [Juozas] Gabrys. Šis senesniosios kartos veikėjas, savo metu nemaža padaręs Lietuvai, į senatvę ėmė kvailioti. Kas nenusilenkia ir nepataikauja jo ambicijom, tas, pagal jį, yra fašistas, Lietuvos kenkėjas. L[ietuvių] F[rontas] į visus šiuos skaudulius žiūri su dideliu apgailėstaviu ir su tam tikra baime, kad mūsų tautos priešai tokiu metodu pasinaudodami gali kartais ir stipriai mūsų politinės akcijos sėkmingumą torpeduoti. Visų kovojančių dėl tautos išsilaisvinimo jėgų susikonsolidavimui ir paties L[ietuvių] F[ronto] idėjų populiarinimui ir skleidimui čia, tremtyje, L[ietuvių] F[rontas] pradėjo leisti „Mažąjį židinį“. Tam pačiam tikslui tarnauja ir L[ietuvių] F[ronto] žmonių paskaitos tremtinių visuomenei ir jų straipsniai viešojoje tremtinių spaudoje. Taigi L[ietuvių] F[rontas] ne tik ant savo pečių neša didelę dalį dabartinės Lietuvos laisvinimo akcijos tiesiogine prasme, bet ir daugiausia kūrybinių pastangų rodo kultūrinėje tremtinių veikloje.

*Paklausimai ir diskusijos dėl [J.] Būtėno, [J.] Brazaičio ir [A.] Grigaičio pranešimų
Paklausimai*

Dr. [PETRAS] KALADĖ. Kokia padėtis Lietuvoje?

[PILYPAS] NARUTIS. Kokios Mažosios Lietuvos Tarybos pretenzijos į VLIK'ą ir kodėl iš VLIK'o buvo eliminuota viena grupė?

[KAZYS] BOBELIS. Negalint susitarti su Loz[oraičiu], kokios perspektyvos egzilinei vyriausybei pasireikšti?

DABAŠINSKAS. Koks nusistatymas VLAK'o atžvilgiu?

Dr. [JONAS] GRINIUS. Kokios konkrečios kovos priemonės su tremtinių moraliniu smukimu ir biologiniu nykimu?

[VYTAUTAS] MAŽELIS. Koks kontaktas su pietų kaimynu?

[KAZYS] AMBROZAITIS. Kaip reiskiasi mūsų šiaurės kaimynų politinė veikla?

Atsakymai

J. BRAZAITIS. Nors klausimų buvo visiems trims referentams, pasistengsiu į juos visus atsakyti.

Į pirmą klausimą. Šiuo metu Baltijos kraštuos vyksta plataus masto kariniai pasirengimai. Didžiausia rezistencija yra Lietuvoje. Ūkinė padėtis sunki. Derlius pernai buvo prastas. Gabenami rusai kolonistai. Bažnyčios pilnos. Jos turi mokėt didelius mokesčius. Iš NKVD pranešimų aiškėja, kad Lietuvoje veikė apie 40 000 partizanų.

Į antrą klausimą – M[ažosios] L[ietuvos] T[aryba] yra Mažosios Lietuvos rezistencinis organas. Ji buvo pareiškus noro turėt savo atstovą VLIK'e, bet tatai nebuvo visų vieningai suprasta ir tas noras nepatenkintas. VLIK'as yra teisiškai tebesančios Lietuvos organas, o M[ažosios] L[ietuvos] T[aryba] yra už Lietuvos suverenumo esančios srities organas ir todėl negali turėt savo atstovo Lietuvos seimo funkcijas vykdančioj institucijoj.

Į trečią klausimą – nacionalistų partija turėjo pasitraukt, kai paaiškėjo, kad jų grupė gaudavo nacių pinigine subsidiją.

Į ketvirtą klausimą. Egzilinės vyriausybės pasireiškimas pareina ne nuo p. Loz[oraičio], o nuo anglosaksų nusistatymo.

Į penktą klausimą. Krašto rezistencijos valiai nusilenkiame, bet krašto rezistencijos vardo piktnaudotojus turite smerkti. [Kazys] Balutis ir [Povilas] Žadeikis pradžioj buvo VLIK'u susidomėję, bet patyrę, kaip yra, dabar pasikeitė.

Į šeštą klausimą turi atsakyti pats suvažiavimas.

Į septintą – estai turi savo politinį centrą Švedijoj, latviai silpniau organizuoti kaip mes, bet ūkiškai geriau stovi.

Į aštuntą – su lenkais kontaktas yra, tačiau ligi konkretaus susitarimo, atrodo, dar ilgas kelias, nes lenkų visuomenė, bent didelė dalis, nenori kalbėt apie teritorinius dalykus, kurie mus liečia.

Diskusijos

[JONAS] ŠLEPETYS. Buvo pasakyta, kad L[ietuvų] F[rontas] stipriai reiškiasi. Tačiau to stiprumo organizaciniame sektoriuje nejusti. L[ietuvų] F[rontui] reikia aiškios organizacinės formos.

[SIMONAS] LANIAUSKAS. Britų zonoje yra L[ietuvų] F[ronto] žmonių, bet nejusti iš centro iniciatyvos. Reikia pagyvinti L[ietuvų] F[ronto] organizacinę veiklą.

[Z.] SMILGEVIČIUS. Tremtinių visuomenės nuotaikos reflektuoja ypač studentijoj. Reikia kreipti ypatingo dėmesio į akademinio jaunimo tiek intelektualinį, tiek ypač moralinį sveikatingumą.

[VYTAUTAS] MAŽELIS. Tarptautinė padėtis diktuoja būti pasirengusiems visiems eventualumams. Ar nebūtų tikslinga jau dabar vadovaujančias institucijas perkelti į tinkamesnę aplinką. Reiktų atitinkamai pasiruošti ir pačiai tremtinių visuomenei. L[ietuvų] F[rontas] čia taip pat turėtų pasireikšti.

DABAŠINSKAS. Yra pavojus jaunimui nutautėti. Mūsų tremties jaunimas stinga to idealizmo, kuriuo alsavo Pirmojo pasaulinio karo tremties jaunimas Voroneže ir kitur Rusijos gilumoj. Stovyklų gyvenimo sąlygos didina moralinio palaidumo pavojus, kurie labai neigiamai veikia jaunimo moralinį idealizmą.

Dr. [JONAS] GRINIUS. Kalbant apie jaunimo moralinius pavojus, nereikia užmerkti akių ir prieš tą neigiamą įtaką, kurią daro ne kartą pačių pedagogų moralinis menkumas. Švietimo vadovybė ne visada kreipia reikiamo dėmesio į moraliai menkus mokytojus. Reikia daugiau kontrolės ir budrumo.

Dr. [PETRAS] KALADĖ. Šeimos santykių palaidumas labiausiai demoralizuoja jaunimą. Saugojant jaunimo moralę pirmoj eilėj sanuoti reikia pačios šeimos moralę.

KALINAUSKAS. Moralinio palaidumo reiškinį daug. Nepadorumui reikia skelbt griežtą kovą. Akciją reikia pradėt nuo tėvų, po to eiti prie vaikų.

[ANTANAS] ŠOVA. Tremties mokyklai trūksta gero auklėjimo. Dažnai trūksta kontakto tarp mokyklos vadovybės ir tėvų. Neigiamai jaunimą veikia ne tik šeimos aplinka, bet ir stovyklos pareigūnų įtaka.

[J.] JUODVALKIS. Moraliniam tremties jaunimo atsparumui tarpti kliudo daug ir UNRRA [United Nations Relief and Rehabilitation Administration, Jungtinė tautų pagalbos ir atstatymo administracija] tarnautojų blogi pavyzdžiai, ir mūsų inteligentų

sumenkėjimas visokia prasme ir net mūsų dvasininkų neretas apsilaidimas savo pareigose ir apaštalavime.

[PILYPAS] NARUTIS. L[ietuvių] F[rontas] turėtų daryti įtakos, kad vadovaujančios institucijos daugiau informuotų visuomenę ypač emigracijos reikalais.

Dr. [JONAS] GRINIUS. L[ietuvių] F[rontas] turėtų veikti vadovaujančius organus, kad jie darytų žygių visokių *screening'ų* reikalais ir dėl stovyklų administracijos saugliavimų.

B[ronius]. BALČIŪNAS. Visuomenėje neturi pasitikėjimo žmonės, dirbą šalpos darbą. Neturi todėl, kad dažnai geria, moraliai netvirti ir t. t. L[ietuvių] F[rontas] turėtų veikti, kad visuomeninio gyvenimo funkcionieriai būtų tik padorūs žmonės.

J. BRAZAITIS. Diskusijos daugiau lietė tremtinių negeroves ir kovą su jomis. Be abejo, rezoliucijų komisija iš čia pareikštų minčių turės padaryti ir atitinkamas išvadas. Dėl L[ietuvių] F[ronto] organizacinės struktūros dar bus proga pasisakyti vėliau. Dėl vadovaujančių institucijų perkeldinimo galima būti ir kitos nuomonės, nes toks perkeldinimas gali labai neigiamai veikti tremtinių visuomenę. Pastangos dėl stovyklinių pareigūnų netinkamumo dažnai lieka balsu tyruose. Pačios visuomenės šeimos moralinė sanacija turi eiti ne iš viršaus kokio įsakymo keliu, bet iš apačios pačios visuomenės iniciatyva, jos priemonėmis pagal vietos sąlygas. Sutinka, kad visuomeninio, karitatyvinio darbo priekyje stovėtų švarios asmenybės. L[ietuvių] F[ronto] pagrindinė tezė – žmogaus tinkamumą postui apsprendžia ne kas kita, o tik jo asmenybės taurumas ir profesinis sugebėjimas.

Posėdis baigiamas 21 val. 30 min. Kitas posėdis sausio 25 d. 11 val.

ANTRASIS POSĖDIS

1948 m. sausio 25 d. 11 val. 30 min. posėdį pradeda ir jam pirmininkauja pulk. [Narcizas] Tautvilas. Jis prašo referuoti L[ietuvių] F[ronto] programos gaires.

L[IETUVIŲ] F[RONTO] PROGRAMOS GAIRĖS

Ref[erentas] V[YTAUTAS] VAITIEKŪNAS. L[ietuvių] F[ronto] vadovybė yra aptarusi prof. dr. [Antano] Maceinos paruoštus L[ietuvių] F[ronto] didžiosios programos matmenis, kurie čia ir teikiami suvažiavimui. Kiekvienas politinis sąjūdis gali ir turi turėti dvi programas: mažąją ir didžiąją. Mažoji programa nustato konkrečius uždavinius artimiausiais atečiais. Didžioji programa nusprendžia stambiausias gaires idealo, kurį sąjūdis siekia įkūnyti valstybėje politinėmis priemonėmis. Mažoji programa yra tik dalis didžiosios, konkreti dalis, todėl kintanti pagal laiko reikalavimus. Didžioji programa yra principinė, todėl pasiliekanči ilgesnį laiką, kol nauja visuomenės dvasia pareikalaus naujų gairių ir naujo idealo. Didžioji programa yra vykdoma ištiesa mažųjų programų eile.

Čia dėstoma mūsų programa yra didžioji programa. Šiuo metu mes galime kalbėti tikrai apie mūsų statomą valstybės idealą, apie tą idealinę valstybės sąrangą, kurią norėtume matyti įvykdytą mūsų tėvynėje. Mes galime tik nutiesti didžiąsias valstybinio gyvenimo gaires. Pasakyti, kaip mes šitą idealą vykdysime, kokius būdus ir priemones jam panaudosime, per kiek laiko tą ar kitą principą realizuosime – dabar negalime, nes gyvename svetur ir neturime prieš akis konkrečių savo krašto sąlygų. Mūsų krašto likimas nėra žinomas. Mes nežinome, ką mes grįžę rasime. O mažoji programa visados yra apspręsta konkrečios gyvenamosios tikrovės. Ir kol šitokios tikrovės neturime, tol mažoji programa realiai sudaryti yra neįmanoma. Mažoji programa galės būti sukurta tik Lietuvoje, kai pamatysime, kaip mūsų kraštas po šių didžiųjų pasaulio sukrėtimų atrodo. Užtat tremties metas yra labai tinkamas kurti didžiąjai programai arba tam valstybiniam idealui, kuris pamažu išskyla mūsų sąmonėje ir kurį mes norėtume realizuoti mūsų krašto sąrangoje.

Gyvendami didžiųjų posūkių metą, matydami vieną po kitos žlungančias totalistinio valstybės idealo formas ir turėdami prieš akis mūsų valstybinio gyvenimo patirtį, galime atskleisti tuos naujuosius principus, kurių pasaulis laukia ir kurie iš savęs kildina kitokius, gal laimingesnius ir žmoniškesnius valstybinės santvarkos pavidalus. Būtų klaida manyti, kad pasibaigus dabarties suirutėms, žmonija nebus nieko pasimokius ir kad gyvenimas grįš į senojo liberalizmo vėžes, kuriomis jis riedėjo prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir kai kuriose valstybėse po jo. Ne! Nei senasis liberalizmas, nei senasis totalizmas jau nebeatsigaus. Stebint šių dienų valstybinės minties raidą, aiškiai matyti, kad labai uoliai ieškoma naujų principų ir naujų kelių, kad formuotųsi naujas valstybinio gyvenimo tipas, kad valstybės santvarka mėginama grįsti kitais principais, negu buvo grindžiama lig šiol. Suvokti tas naujas valstybines tendencijas, išryškinti tuos naujuosius principus, atspėti tas naująsias gaires ir yra vienas pagrindinių dabarties L[ietuvių] F[ronto] uždavinių. Didžioji L[ietuvių] F[ronto] programa bent turi mėginti susisteminti ir tuo būdu sukurti idealinę naujosios valstybinės santvarkos vaizdą, kuri, grįžę į tėvynę, turėsime pareigą įvykdyti lietuviškojoje tikrovėje. Diskutuojant šiuos metmenis visada reikia atsiminti, kad tai yra didžioji programa, kurioje L[ietuvių] F[rontas] nori pasakyti, *ka* jis pasiryžęs daryti, o Lietuvoje pasakys, *kaip* tatai darys.

VALSTYBĖS PASKIRTIS

Pats bendriausias, tačiau svarbiausias reikšmės valstybės sąrangai turįs nusistatymas yra valstybės paskirtis. Kam yra valstybė? L[ietuvių] F[rontas] į šį klausimą atsako: „Tarnyba asmens, šeimos ir tautos gerovei yra pagrindinis valstybės uždavinys“. Valstybė yra tarnybinio pobūdžio. Ji skirta padėti asmeniui, šeimai ir tautai išsivystyti, būti ir kurti. Valstybė negali pavergti nei asmens, nei prigimtųjų bendruomenių, kaip šeima, tauta. Valstybė yra tam, kad padėtų žmogui būti drauge su kitais. Jos prasmė yra tarnauti ir saugoti: tarnauti asmeniui, šeimai, tautai, saugoti pagrindines asmens bei prigimtųjų bendruomenių teises ir laisves. Tarnaudama valstybė padeda ir gelbsti; saugodama ji tvarko ir valdo. „Valstybė yra sykiu ir viešpats ir tarnas“ (M[ax] Scheler). Tačiau kaip tik todėl ji yra ne gyvenimo autorė ir kūrėja, bet tik jo tvarkytoja, kad žmogus būtų ir veiktų kaip savarankiškas ir laisvas asmuo, išplėtodamas savo galias, savo gabumus ir visą savo asmenybę. Žmogus kuria gyvenimą pagal savo paties giliausius įsitikinimus. Tačiau kadangi aukštojoje kultūroje ne viską žmogus pats įstengia padaryti, jam padeda valstybė.

Iš šito principo plaukia svarbių išvadų praktikai: privatinės iniciatyvos pirmenybė prieš valstybinę ir savivaldybinio principo išsiskleidimas. Pagal L[ietuvių] F[ronto] nusistatymą privatinė iniciatyva – ar tai būtų atskiros asmens ar bendruomenės bei organizacijos – visose gyvenimo srityse yra pagrindinė. Valstybės iniciatyva tėra papildomoji. Kai pakanka privatinės, valstybė pozityviu būdu veikti nesiima, su private iniciatyva nekonkuruoja ir jos neslopina. Valstybė apsiriboja tik privatinės iniciatyvos kontrole ir priežiūra, kad ji nekludytų nei kitai privatei iniciatyvai, nei nekenktų bendriesiems visos visuomenės interesams. Tik kai privatinės iniciatyvos kurioj srity stinga arba ji nepakankama, tada esamas spragas gali papildyti valstybė savo iniciatyva. Tačiau atsiradus ar sustiprėjus tos srities privatei iniciatyvai, savo veikimą valstybė turi nutraukti. Valstybės pareiga privatei iniciatyvai palaikyti, bet taip pat ir ją derinti su bendrąja gerove.

L[ietuvių] F[ronto] nusistatymu politiniai krašto organai yra kompetentingi gyvenimo – socialinio, ūkinio, kultūrinio, religinio – turinį tvarkyti, bet nėra kompetentingi jį kurti. Todėl politiniai organai neturi imtis tos rūšies uždavinių, o palikti juos atitinkamiems kitiems organams, jau ne politiniams. Valstybės gyvenimo visuma rūpintis, ją kurti ir tvarkyti turi ne vienas kuris organų kompleksas, bet jų keletas pagal savo prigimtį bei pašaukimą. Politiniai organai žiūri bendrųjų reikalų ir įvairius gyvenimo turinius tvarko bei derina pagal demokratinį metodą. Tačiau šalia yra šeima, profesinė organizacija, ideologinė bendruome-

nė, pagaliau, vietos bendruomenė, kurios taip pat turi gauti savo dalį valstybės gyvenime. L[ietuvių] F[ronto] nusistatymu valstybinio gyvenimo funkcijos turi būti decentralizuotos. Valstybinis gyvenimas turi būti ne centrinis, bet pluralistinis, ne uniforminis, bet daugialypis. Savivaldybinis pradus valstybėje turi būti taikomas kuo plačiau: ne tik vietos, bet ir profesijos ir kultūros reikalams. Tik tuo būdu galima pakirsti etatizmas pačiose jos šaknyse.

PILNUTINĖ DEMOKRATIJA

Pagrindinis ir esminis demokratijos principas yra asmens primatas. Totalizmas žmogų pavergia: bolševizmas klasei, nacionalsocializmas – rasei, fašizmas – valstybės idėjai. Tuo tarpu demokratija laiko žmogaus asmenį aukščiausia vertybe, kuri yra tikslas pats sau. Net ir bendruomenė, kurioje žmogus gyvena ir kurios pagalbą jis privalo, yra tik sąlyga jam išsiskleisti. Jeigu žmogus aukoja bendruomenei savo turtą, sveikatą, net gyvybę, tai jis tuo savo asmens ne tik neatsisako, bet tik jį pabrėžia. Esmingai asmeninių dalykų, kaip sąžinė, įsitikinimai, dorovė, religija, jokių atveju bendruomenei aukoti negalima. Demokratinė valstybė ir yra ta, kuri sudaro sąlygų šitam nelygstamam asmens vertingumui pasireikšti. Nelygstamas asmens vertingumas viešajame gyvenime konkrečiai reiškiasi asmens laisve. Demokratinė valstybės santvarka šitą laisvę laiduoja ir gina. Tačiau šita laisvė yra lygi visiems, ne tik tam ar kitam žmogui, tai ar kitai grupei, kaip yra totalizme. Asmens laisvė demokratijoje yra visuotinė ir pilnutinė. Tačiau kadangi ji yra visuotinė, tai atskiras žmogus tiek tėra laisvas, kiek pats kito asmens laisvę respektuoja. Kas savo žodžiais ar veiksmais neigia kitų laisvę, tas ją pirmiausia paneigia pats sau.

Praktiškai asmens laisvė demokratijoje reiškiasi: a) *įsitikinimų laisve*, kuri laiduoja žmogui turėti tokią pasaulėžiūrą, kokia jam atrodo teisingiausia ir prasmingiausia; b) *žodžio laisve*, kuri leidžia žmogui pažiūras ne tik turėti, bet ir jas skleisti visuomenėje; c) *ugdymo laisve*, kuri patikrina galimumą savo įsitikinimus perteikti savo vaikams; d) *organizavimosi laisve*, kuri leidžia burtis draugėn vienodo nusistatymo ir siekimų šalininkam.

L[ietuvių] F[rontas] šitas laisves laiko pagrindinėmis ir visas jas ryžtasi realizuoti konkrečioje valstybinėje santvarkoje. Tačiau šitas asmens laisves siekia realizuoti ne vienoje kurioje gyvenimo srityje, bet visose. L[ietuvių] F[rontas] siekia įvykdyti ne tik politinę demokratiją, kur asmuo būtų įgalintas savo politinius nusistatymus turėti ir juos laisvai pareikšti, sykiu parinkdamas žmones jiems vykdyti, bet ir socialekonominę ir kultūrinę demokratiją.

Asmens laisvių vykdymas yra sąlygojamas politinių sambūrių buvimo ir principinės daugumos bei mažumos teisių lygybe. *Politiniai sambūriai* yra neatsiejamas demokratijos pradus. Pagrindinės asmens laisvės yra nekintamos. Tačiau yra kintami tie būdai, kuriais tos laisvės praktikoje vykdomos. Vykdomo būdai priklauso nuo laiko dvasios, nuo krašto papročių, tautos kultūringumo ir kitų veiksnių. Šituos nekintamų asmens laisvių kintančius vykdymo būdus demokratijoje pasiūlo politiniai sambūriai. Kur jų nėra, ten nėra tikros demokratijos nėra. Politinių sambūrių nebuvimas yra ženklas, kad žmonės valstybinio gyvenimu nesidomi arba jiems domėtis neleidžiama. Politinių sambūrių gausumas yra ženklas, kad valstybinis gyvenimas yra siekiamas tvarkyti ne tiek bendrosios gerovės, kiek grupinių ar net asmeninių interesų mastu. L[ietuvių] F[ronto] nusistatymu reikia siekti saikingo politinių sambūrių skaičiaus valstybėje.

Politinių sambūrių pasiūlytus būdus asmens laisvėms vykdyti visuomenė priima arba atmeta pagal daugumos apsisprendimą. Dauguma demokratijoje parodo, kuris asmens laisvių vykdymo būdas tam tikrą laiką valstybėje turės galios. Tatai nereiškia, kad tas būdas būtų ir pats gerasis. Dauguma tėra faktinė apsprendėja, bet ne principinė išsprendėja. Todėl šalia daugumos pasirinkto, tuo tarpu visiems privalomo būdo, demokratijoje gali būti skelbiami ir svarstomi ir kiti būdai, kurie gal surinks daugumą ateityje. Kaip patys

laisvių vykdymo būdai, taip ir daugumos apsisprendimas yra kintamas. Kas vakar buvo mažuma, ryt gali virsti dauguma ir atvirkščiai. Taigi skirtumas tarp daugumos ir mažumos demokratijoje yra reliatyvus. Principe daugumos ir mažumos laisvės ir teisės yra vienos, tik mažumos pasiūlymai neįgyja įstatymo galios. Tačiau ir dauguma demokratijoje anaipol nėra visagalinti. Ji tik laikinai apsprendžia asmens laisvių vykdymo būdą, bet ji negali apspręsti pačių laisvių, pačių demokratijos principų, kurie yra nekintami ir galioja tiek mažumai, tiek ir daugumai. Todėl dauguma negali persekioti mažumos. Daugumos ir mažumos santykiavimas paprastai yra rodiklis demokratinio visuomenės subrendimo.

Daugumos valiai nustatyti demokratija vartoja rinkimus. Rinkimai yra demokratinė priemonė visuomenei pasisakyti, kuriuo būdu asmens laisvės turi būti šiuo metu vykdomos. Kad rinkimai būtų tikras galimumas visuomenei pasisakyti, jie turi būti: a) *visuotiniai*, kad savo nusistatymą galėtų pareikšti visi piliečiai; b) *slapti*, kad pilietis nesivaržytų pareikšti tikrą savo nuomonę; c) *pasikartoją*, kad duotų progos pasireikšti naujiems pageidavimams ir pasikeitusioms nuomonėms; d) *laisvi*, kad suinteresuotieji laisvai galėtų savo kandidatus atstatyti ir turėti iš ko pasirinkti renkamuosius. Toks yra L[ietuvių] F[ronto] nusistatymas bendrųjų demokratijos principų ir jų vykdymo atžvilgiu.

POLITINĖS DEMOKRATIJOS PRINCIPAI

Demokratiniai principai, įvykdyti politinėje valstybės gyvenimo srityje, kuria politinę demokratiją. Nors politinė demokratija pilnutinės demokratijos neišreiškia, tai betgi ji sudaro pagrindą, ant kurio paprastai statoma ir socialekonominė ir kultūrinė demokratija. Asmuo visų pirma turi būti laisvas savo santykiuose su valstybe, kad galėtų būti laisvas savo santykiuose su turtu, su žmonėmis ir su idėjomis. L[ietuvių] F[ronto] nusistatymu Lietuvos valstybės suverenumas priklauso lietuvių tautai. Ji vienintelė turi teisę apspręsti Lietuvos valstybės formą ir rinkimų keliu nurodyti žmones, gaunančius jos mandatą suverenumui atstovauti ir gyvendinti. Konkretūs tautos suverenumo reiškiniai Lietuvos valstybėje yra seimas, prezidentas ir teismas. Jie turi savo rankose įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisiamąją valdžią. Visos trys valdžios galios turėtų betarpiai kilti iš tautos, kad juo mažiau viena būtų palenkta bet kuriai kitai. Valdžios galių nepriklausomumas viena nuo kitos ir jų tiesioginis kilimas iš tautos yra valstybės klestėjimo ir stiprumo laidas. Todėl seimas turi apsiriboti įstatymų leidžiamąja funkcija ir ko mažiausiai turėtų galimumo naudoti vykdomąją funkciją. Kad vykdomoji funkcija būtų nepriklausomose nuo seimo rankose, prezidentą renka visa tauta betarpiai. Prezidentas pasirenka kitus vykdomosios valdžios narius. Ministeriai tėra prezidentinės funkcijos išplėtimas atskiroms valstybinio gyvenimo sritims, todėl yra nuosekli, kad ministeriai už savo vedamą politiką formaliai būtų atsakingi tik prezidentui. Tuo būdu būtų patikrintas vyriausybės pastovumas. Pastarųjų dešimtmečių patirtis parodė, kad nuolatinis vyriausybės kaitaliojimas yra viena iš valstybinio nuosmukio priežasčių. Tuo tarpu vyriausybėje pastovumas neįmanomas, kai ministeriai yra atsakingi parlamentui, ypač jeigu parlamente nėra viena partija neturi absoliutinės daugumos. O tik pastovi vyriausybė gali imtis toli siekiančių planų vykdymo. Vykdomąją valdžią seimas kontroliuoja leisdamas įstatymus ir nustatydamas biudžetą. Seimas turėtų būti renkamas visuotiniu, slaptu, tiesioginiu balsavimu, rinkikų grupėms statant kandidatus. Įstatymų projektus seimui gali siūlyti seimo nariai, prezidentas, profesijų rūmai, atitinkamas seimo rinkikų skaičius.

Kad teismas būtų tikrai nepriklausomas ir teklausytų savo sąžinės ir įstatymų, savo mandatą taip pat turėtų gauti betarpiai iš tautos. Jei praktiškai tatau visų teismų atžvilgiu būtų sunku įvykdyti, tai bent vyriausiojo teismo teisėjai turėtų būti renkami. Politinė demokratija nėra pilna, jeigu teisiamoji valdžia neapima visų valstybinio gyvenimo sričių. Teismas turi apimti visą gyvenimą ir pilietis turi galėti teismui skųstis dėl kiekvieno jį neteisėtai palietusio

dalyko. Todėl papildant buvusią Lietuvos teismų sąrangą turi būti įsteigtas administracinis teismas. Kita sritis, kur teismas pas mus neturėjo galios, yra įstatymų konstitucingumas. Šiam reikalui teismų sąrangą turi būti papildyta arba atskiru konstituciniu teismu, arba jo funkcijos pavestos vyriausiajam teismui su aiškiai nustatyta tos rūšies teiseną. Viešojo žodžio byloms (spaudos, prakalbų, radijo ir pan.) turi būti įvesta speciali teiseną, kuri įgalintų teismą šias bylas spręsti greitai ir numatytų priemonių sulaikyti kenksmingos įtaigos plitimui. Viešasis žodis demokratijoje yra laisvas. Tačiau kaip tik todėl jis turi būti ir atsakingas. Valdininkų tarnybos įstatymas turi garantuoti tarnautojo tarnybinę nepriklausomybę ir pastovumą, tinkamam jų komplektavimui nustatydamas kvalifikacijų atranką. Šitokiu keliu vykdant demokratinius principus politinėje valstybės srityje Lietuvoje būtų sukurta kiek kitokia, negu ligi šiol yra buvusi, politinės santvarkos sistema.

SOCIALEKONOMINĖS DEMOKRATIJOS PRINCIPAI

Demokratiniai principai turi būti įvykdyti ne tik politinėje, bet ir socialekonominėje valstybės gyvenimo srityje. Politinės laisvės bei teisės maža teturi reikšmės, jeigu socialekonominis gyvenimas nėra sutvarkytas taip, kad kiekvienas galėtų turėti darbo, įsigyti nuosavybės, aprūpinti savo šeimą, būti saugus nelaimės ar ligos atveju ir ramiai sutikti ateinančią senatvę; kad kiekvienas galėtų plėtoti savo gabumus ir juos pritaikyti profesinėje srityje, gaudamas savo bendradarbių paramos; kad profesinė sritis būtų taip pat įjungta į valstybės gyvenimą, kaip reikšmingas viešasis pradas. Demokratinės valstybės raida nuosekliai žengia per politinę demokratiją prie socialinės demokratijos.

Socialekonominės demokratijos esmę sudaro ūkio ir technikos tvarkymas pagal asmens primato principą. Asmuo negali būt palenktas nei technikai, nei ūkiui. Atvirkščiai, ūkinis ir techninis veikimas valstybėje turi būti taip tvarkomas, kad padėtų žmogui išlaikyti savo asmens vertingumą ir išplėtoti savo sugebėjimus. Tikrasis ūkio ir technikos tikslas yra tarnyba žmogui. Jokiu atveju žmogus negali tapti priemone ūkinei apyvartai. Gražinti ūkiui ir technikai tarnybinį pobūdį yra pagrindinis L[ietuvių] F[ronto] reikalavimas socialekonominėje srityje. Todėl L[ietuvių] F[rontas] ypač pabrėžia darbo primatą kapitalo atžvilgiu ir socialinės nuosavybės pareigas. L[ietuvių] F[ronto] nusistatymu pirmaeilis ir pagrindinis visų ūkinių ir techninių gėrybių šaltinis yra žmogaus darbas. Darbas yra veiksmas, kuriuo asmuo pasireiškia pasaulyje, jį apvaldo ir keičia pagal savo reikalavimus. Žmogaus darbas iš esmės skiriasi nuo mašinos darbo, nes žmogus įdeda ne tik jėgos, bet ir minties, ir valios, ir jausmo. Žmogus dirba visa savo būtybe. Todėl darbas nėra prekė ir negali būti rinkos objektas. Darbo suprekinimas yra ne kas kita, kaip modernia forma atgaivinta baudžiava. Asmeninis darbo pobūdis iškelia jį viršum daiktų pasaulio ir padaro nebeišmatuojamą tik ūkiniu mastu. L[ietuvių] F[ronto] nusistatymu socialekonominės srities santvarką turi apspręsti *darbininko*, bet ne gaminio reikalavimai. Todėl L[ietuvių] F[rontas] ir skelbia: darbas yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis; darbingam žmogui neleidžiama pragyventi iš svetimo darbo; dirbantieji sistemingai yra ruošiami kvalifikuotais darbininkais; darbo priemonėm tobulėjant ir pagamintų gėrybių kiekiui augant, yra mažinamas darbo valandų skaičius; įmonių ir įstaigų pastatai turi būti įrengti taip, kad atitiktų dirbančiųjų kultūrinis ir higieninius reikalavimus; visi dirbantieji kasmet gauna atlyginamų atostogų ir t. t.

Pačios prigimties yra duota žmogui teisė turėti privatinės nuosavybės ir ją tam tikrom, įstatymo numatytom, sąlygom perleisti kitiems. Tačiau šita teisė yra visuotinė. Kiekvienas žmogus turi teisę į nuosavybę. Tai ne tik bendroji, bet ir individualinė teisė, vadinasi, tinkanti ne tik bendruomenei (šeimai, organizacijai, valstybei), bet ir kiekvienam asmeniui skyrium. Nuosavybės teisės visuotinumas yra vienas pagrindinių socialekonominės demokratijos principų. Todėl neteisinga yra tokia socialinė santvarka, kurioje išsiplėtoja nuosavybės neturinčiųjų žmonių luomas. Beturčių luomo valstybėje neturi būti. Kie-

kvienas dirbantysis turi būti įgalintas įsigyti nuosavybės, ypač nekilnojamosios, kad tuo keliu sukurtų savo šeimai židinių ir sau poilsio ir atvangos vietą. Tam valstybė turi padėti. Tačiau nei visame pasaulyje, nei juoba atskiram krašte ūkio ir technikos gėrybių nėra tiek, kad kiekvienas jų galėtų turėti, kiek nori. Gėrybių kiekis pasaulyje ribotas. Todėl ir individualinė nuosavybė turi būti ribojama. Nes gi jei vienam bus leista turėti kiek nori, tai kitas neturės visai nieko. Jei kiekvienas žmogus turi prigimtine teisę turėti nuosavybės ir jei dėl aprėžto gėrybių kiekio nuosavybės negalima turėti kiek nori, tai reikia ją taip skirstyti, kad užtektų visiems, tegul ir ne tiek, kiek kurio širdis trokšta. Todėl valstybė turi tvarkyti nuosavybės paskirstymą visuomenėje: nustatydamą nuosavybės kiekį leistiną susitelkti vienose rankose (tasai kiekis, be abejo, yra kintantis dydis); nuprivatindama viešojo naudojimo dalykus, kaip keliai, žemės gelmių turtai, miškai, ežerai, upės, šviesos ir jėgos šaltiniai ir kt.; nustatydamą minimalinį darbo atlyginimą; nustatydamą specialius mokesčius nuosavybei, įgytai ne savo darbu; reguliuodama ūkinių gėrybių pasiskleidimą visuomenėje pagal principą, kad tauta yra turtinga ne savo ūkinių gėrybių kiekiu, bet galimumu jomis pasinaudoti juo platesniems visuomenės sluoksniams. Socioekonominė demokratija bus tikra tik tada, kai nuosavybė yra palenkta darbui ir kai vykdomos jos socialinės funkcijos.

Tiesioginis ir tikrasis darbo tikslas yra apsirūpinimas, bet ne pats gaminys. Žmogus darbu siekia patenkinti savo fizinius ir darbinius reikalus. Gaminys tėra apsirūpinimo priemonė. Jis tėra antraeilis darbo siekimas. Todėl ir dirbančiojo atlyginimas turi būti atremtas ne į gaminį, bet į dirbančiojo reikalus. Neteisinga yra atlyginimą apspręsti pagal gaminį arba gamybos priemones (kapitalizmas), arba pagal gamybos vyksmą (socializmas). Atlyginimą apsprendžia dirbančiojo reikalai. Juos galima suvesti į tris pagrindines kategorijas: asmens, šeimos ir profesijos bei pareigų. Dirbantysis turi uždirbti tiek, kad bent minimaliai juos visus galėtų patenkinti. Asmens reikalai yra visiems vienodi, visi žmonės yra lygūs asmenys, visi turi tas pačias dvasios ir kūno galias, visi gyvena toj pačioj tikrovėje. Darbo rūšis nepadarą žmogų daugiau ar mažiau vertingą, mažesnio ar didesnio atlyginimo reikalingą. Todėl asmens reikalų atlyginimo atžvilgiu visų dirbančiųjų atlyginimas turi būti vienodas, nežiūrint kokį kas darbą dirba. Šio atlyginimo turi užtekti asmens maistui, drabužiams, butui, kasdieniniams kultūros reikalams, kaip knygos, laikraščiai, pramogos ir t. t. Šio atlyginimo minimalinės normos nustatomos pagal krašto ūkinį pajėgumą. Bet žmogus negali ir neturi sunkiau gyventi tik todėl, kad turi žmoną ir vaikų. Šeima yra pagrindinė socialinė institucija. Todėl jos išlaikymas nėra tik asmens reikalas, bet yra ir bendruomenės rūpestis. Šeimos išlaikymas sudarą vieną pagrindinių socialinio teisingumo reikalavimų. Šeimos reikalų patenkinimo atžvilgiu dirbančiojo atlyginimas turi būti toks, kad jis leistų moteriai pasilikti namuose ir neverstų jos uždarbiauti šalia namų pragyvenimo reikalams. Laisvas moters užsiėmimas šalia namų neturi virsti apsirūpinimo būtinumu. Šeimos atlyginimas turi patenkinti ir priauglio reikalus. Todėl jis negali būti visiems vienodas. Jį apsprendžia šeimos narių kiekis. Šeimos atlyginimui turi būti sudarytas atitinkamas fondas. Be šeimos, be asmens reikalų kiekvienas žmogus turi dar specifinių profesinių ar pareigų reikalų, kurie reikalauja patenkinimo, kad profesija ar pareigos būtų palaikomos aukštumoje, kad žmogus savo profesijoje galėtų daryti pažangą, pasiinformuodamas apie naujausius laimėjimus, įsigydamas priemonių, literatūros ir kitų reikalingų dalykų. Todėl dirbančiojo atlyginimas turi patenkinti ir profesijos bei pareigų reikalus. Jis yra labai įvairus, nes ne visos profesijos ir pareigos turi vienodus reikalus. Šituos reikalus apibrėžti bei atitinkamą atlyginimo normą nustatyti turėtų atitinkamos profesijos. Nėra abejojimo, kad dirbančiojo reikalų padėjimas į atlyginimo pagrindą yra socialiniu atžvilgiu teisingesnis negu mechaninės kategorijos. Reikalo principas atlyginime yra ne kas kita, kaip asmens [pirmumo] principo įvykdymo uždarbyje.

Demokratinė organizavimosi laisvė profesinėje srityje yra tiek pat svarbi, kaip ir kitose srityse. Profesinio darbo vienodumas savaime suartina žmones ir kuria profesines bendruomenes, kurios palaiko ir ugdo profesinę etiką, profesinę garbę, kurios gina visus profesijos ir atskirų jos narių reikalus, tvarko profesinio darbo vyksmą bei jo gaminius, palaiko santykius su kitų profesijų bendruomenėmis. Profesinės organizacijos demokratijoje turi tos pat reikšmės kaip ir politiniai sambūriai. Kaip negali būti tikros politinės demokratijos be politinių sambūrių, taip lygiai negali būti tikros socialinės demokratijos be profesinių organizacijų. Todėl profesiniams uždaviniams bendruomeniškai tvarkyti turi būti laisvos privatinės iniciatyvos pagrindu kuriamos profesinės organizacijos. Tačiau profesinis visuomenės pasiskirstymas turi rasti tinkamą sau išraišką ir valstybinės organizacijos struktūroje, valstybės institucijų sąraigoje. Greta privatinių sąjungų profesinė organizacija turi gauti savo atbaigimą ir viešosios teisės institucijų – profesijų rūmų – pavidalu. Kiekviena profesija visuotiniu ir slaptu balsavimu renka atstovus lygiomis nuo darbininkų ir darbdavių. Šitie atstovai ir sudaro tos ar kitos profesinės srities rūmus. Jau šiuo metu galima numatyti, kad Lietuvoje iš pat pradžių galėtų veikti žemės ūkio, pramonės, prekybos, laisvųjų profesijų rūmai. Profesijų rūmai būtų savotiškas profesijų seimas, tik ne politiniams, bet socialekonominiams reikalams. Profesijų rūmai tvarkytų bei prižiūrėtų: a) profesinį pasiruošimą ir atskirų profesijų kvalifikacijas; b) darbo eigą, sąlygas, laiką, poilsį, atostogas; c) profesinį atlyginimą; d) gaminių kokybę, kiekybę, kainas, rinką ir paskleidimą visuomenėje; e) darbininkų ir darbdavių santykius; f) profesinę moralę ir visus kitus su profesiniu darbu susijusius reikalus. Rūmų nutarimai būtų privalomi visiems atitinkamos profesijos darbininkams ir darbdaviams. Jie turėtų įstatymų iniciatyvos teisę ir seimas visus socialekonominę sritį liečiančius įstatymų projektus galėtų svarstyti tik tada, kai dėl jų savo nuomonę būtų tarę profesijų rūmai. Tuo būdu politinė valstybės gyvenimo sritis būtų glaudžiau surišta su socialekonomine sritimi. Profesijų rūmai būtų autonominis organas veikmens srityje. Tuo būdu pliuralistinis momentas valstybės santvarkoje čia būtų įvykdytas. Rūmų reikšmė socialekonominėje srityje turėtų būti labai didelė ir teigiama. Tatai ir politiniams organams išėitų į sveikatą, nes atpalaiduotų juos nuo pareigos tiesioginiu būdu kištis į socialekonominį gyvenimą. Politiniams organams daugiau tektų tik priežiūra ir kontrolė.

Šeimos pastovumas, aukšta dorovė ir tinkamas prieauglis yra laidas tautai ir valstybei išsilaikyti ir išsivystyti. Šeima yra pagrindinis visuomeninio gyvenimo narvelis, pirmoji natūrali bendruomenė, kurioje asmuo gyvena ir iš kurios išauga bet kuri kita žmogiškoji visuomenė. Todėl tinkamas šeimos instituto tvarkymas ir aprūpinimas yra didžiausios reikšmės. Iš principo santuoka turi būti nesuardoma. Tiek prigimtinė teisė, tiek tautos prieauglis bei vaikų auklėjimo sėkmingumas reikalauja, kad susituokiantieji žinotų sudarą visą amžių trunkančią sąjungą. Santuokos sudarymas dažnai kelia sunkumų, kad vieniems jis yra religinis aktas, kitiems – tik civilinis. Tikslingiausia praktiškai pripažinti lygiateses abi santuokos formas. Ir religiniai, ir valstybiniai santuokos aktai turi lygios galios, o santuokinės bylos keliamos tose institucijose, kuriose santuoka sudaryta: dėl civilinės santuokos – civilinėje įstaigoje, dėl bažnytinės – religijos institucijose. Atskirų sunkumų ir tada gal pasitaikys, bet vis tiek bus išvengta prievartos daryti aktą arba tik pas religijos, arba tik pas valstybės atstovus. Santuoka įvairiai žmonių vertinama ir demokratinė santvarka šitą įvairumą turi respektuoti. Tauta yra suinteresuota prieauglio gausumu. Todėl negalima leisti žudyti prasidėjusį vaisių. Tačiau praktika rodo, kad dažnai abortai daromi todėl, kad motina neturi tinkamų sąlygų kūdikiui maitinti, auklėti ir vėliau jį aprūpinti, kad jaunuoliai dėl materialinių trūkumų yra priversti nesituokti. Todėl reikia sutvarkyti motinystės globą (motinų materialinė, socialinė ir teisinė parama; aprūpinimas būsimųjų motinų butu ir išlaikymu, kai jos dėl motinystės būtų jo nustojusios; nėščiąjų, gimdyvių ir naujagimių sveikatos priežiūra ir globa), reikia pavainikiams, tėvui prisipažintus arba

* *Kieno valdžia, to ir religija. – Red.*

teismui tėvą pripažinus, suteikti teisėtą vaikų teises; reikia teikti paramos jaunavedžiams įsikurti; pagaliau, reikia įpareigoti mokyklas bei organizacijas paruošti jaunimą moraliniu ir pedagoginiu atžvilgiu šeimos gyvenimui.

Grįžę tėvynėn mes kaip tik pirmoj eilėj turėsime tvarkyti socialekonominę sritį ir kurti socialekonominę demokratiją. Politinės demokratijos tradicijų mes jau turime nemaža. Nors jos 1926–1940 metų tarpe ir buvo žalojamos, tai vis tiek iš mūsų sąmonės neišnyko. Daromų pakaitų siūlymai politinėje srityje bus lengvai suprantami. Tačiau mums beveik iš nieko reikės kurti socialekonominę demokratiją. Jos tradicijų mes veik neturėsime. Tuo tarpu jeigu norime, kad ateities Lietuva būtų tikrai demokratinė, kad joje būtų gera gyventi ir kiekvienam lietuviui, – turime atsistoti pilnutinės demokratijos kelyje ir demokratinius principus vykdyti visame gyvenime. Socialekonominė sritis čia išskyla pirmoj eilėj. Todėl socialinė demokratinė yra pirmaeilis L[ietuvių] F[ronto] rūpestis.

KULTŪRINĖS DEMOKRATIJOS PRINCIPAI

Kultūrinis gyvenimas yra idėjų sritis, kur žmogus susidaro įsitikinimų ir pažiūrų, susikuria teorijų ir sistemų, stengdamasis visas jas išreikšti filosofijos, mokslo, meno kūriniais, auklėjimo bei lavinimo įstaigomis, religinėmis bei pasaulėžiūrinėmis bendruomenėmis. Kultūros sritis valstybės gyvenime turi nepaprastos svarbos. Per ją kultūra prabyla ne tik atskiro žmogaus, bet visos tautos charakteris, paslėpti jos dvasios lobiai, per ją tauta įsijungia į visos žmonijos kūrybą. Kultūrinis tautos gyvenimas yra kelias tautai į pasaulį, yra priemonė tapti reikšmingu žmonijos nariu. Todėl kultūrinio gyvenimo tvarkymas valstybėje yra ne mažiau svarbus, kaip politinė ar socialinė bei ūkinė sritis. Bendrieji demokratiniai principai kultūriname gyvenime dar labiau laukiami, kaip bet kurioj kitoj srity. Idėjų ir jų objektyvacijų sritis yra specifiškai asmens sritis. Tikrasis ir vienintelis kultūrinės srities valdovas yra žmogiškasis asmuo. Todėl asmuo čia turi turėti ryškiausią pirmenybę ir demokratinis principas čia turi rasti ir randa geriausią dirvą. Deja, kultūrinė demokratija lig šiol yra dar mažiau įvykdyta, kaip socialekonominė demokratija. Ilgus laikus kultūrinis totalizmas ėjo ranka rankon su politine demokratija. Vis dėlto šiandien demokratinų principų visuotinumą pradeda tapti visiems suprantamu dėsniu ir kultūrinė demokratija jau nebeatrodo iliuzijų, bet paties gyvenimo reikalaujama tikrovė. Atsistojęs pilnutinės demokratijos kelyje, L[ietuvių] F[rontas] siekia ne tik politinės, ne tik socialekonominės, bet ir kultūrinės demokratijos Lietuvoje.

Kultūra be pasaulėžiūros yra neįmanoma. Kiekvienas kultūros kūrinys, vis tiek – ar mokslo, meno, filosofijos, auklėjimo, ar juoba religijos srities, yra apspręstas žmogaus įsitikinimų, jo idėjų, vadinasi, jo pasaulėžiūros. Pasaulėžiūra ir kultūrinė kūryba yra nešami to paties žmogiškojo asmens ir todėl susiję savo tarpe iš esmės. Pozityviai vykdydamos kultūrinius uždavinius, politinės institucijos juos turi vykdyti pasaulėžiūriškai. Kitos iš-eities jos neturi. Tačiau kieno pasaulėžiūra tokią politinių institucijų vykdomą kultūrinę kūrybą galės apspręsti? Aišku, valdančiųjų pasaulėžiūra pagal seną totalistinį dėsni *cuius regio, eius religio**. Parlamente daugumą turinti ir savo vyriausybę pastačiusi partija per įstatymus, įsakymus, bendraraščius nustatys auklėjimo kryptį, formuos jaunimą pagal savo pasaulėžiūrą, visą kultūrinę kūrybą lenks savos pasaulėžiūros linkme. Tačiau jei pasaulėžiūra yra paties asmens pasirinktas apsisprendimas, kurio laisvą pasirinkimą demokratinė santvarka garantuoja, tai kokia teise kad ir seimo dauguma gali nustatyti asmeniui, kad jis kurtų mokslą, meną, filosofiją, ugdymą, religiją pagal tas ar kitas pažiūras, o ne pagal savo paties? Demokratinėje santvarkoje jokia valstybės institucija, net ir pati aukščiausioji, nėra kompetentinga asmens pasaulėžiūrai apspręsti. Tik totalizmas siekia valdančiųjų pasaulėžiūrą primesti ir vartoja prievartą kultūrinėje kūryboje. Demokratija, norėdama šitos prievartos išvengti, pozityvinius kultūros uždavinius turi palikti asmens iniciatyvai, valstybei palikdama tik tų uždavinių vykdymo priežiūrą ir kontrolę.

Čia mes prieiname prie kultūrinės savivaldos principo valstybėje. Kultūros sritis turi būti atskirta nuo politinės ir sociaekonominės srities ir tvarkytis pagal savivaldos principus. Šalia vietos ir veikmens savivaldybių, besireiškiančių valsčiais, apskričiais, profesinėmis sąjungomis ir profesijų rūmais, į valstybės santvarką turi būti įvesta ir kultūrinė savivaldybė, besireiškianti kultūros draugijomis ir pasaulėžiūrinėmis bendruomenėmis. Kultūrinei savivaldybei tenka visi kultūros uždaviniai valstybėje: mokymo ir auklėjimo įstaigos, mokslo reikalai, menas, spauda, religija ir visa, kas turi tiesioginio ryšio su pasaulėžiūra. Įstatymas turi nustatyti kultūrinės savivaldos techninę santvarką. L[ietuvių] F[rontas], pasisakydamas už demokratinio kultūros reikalų tvarkymo principą, sieks jį realizuoti demokratinėje būsimosios Lietuvos valstybės sąrangoje.

Kultūrinės savivaldos principo realizavimas valstybės santvarkoje atbaigia demokratinę santvarką, suteikdamas valstybei pilnutinės demokratijos formą. Nei politinė, nei politinė ir sociaekonominė demokratija pilnutinės demokratijos valstybėje dar neįvykdo. Jei kultūrinis gyvenimas tvarkomas pagal totalistinius dėsnius, jei kultūrinė sritis apsprendžiama valdančiųjų pasaulėžiūros, apie pilnutinę demokratiją tokioje valstybėje negali būti kalbos. Pastarųjų dešimtmečių po Pirmojo pasaulinio karo totalizmas buvo baisus ne tik dėl to, kad paneigė žmogui politines teises ar kad pajungė asmenį ūkio ir technikos tarnybai, bet juoba dėl to, kad prievartavo žmogaus pasaulėžiūrą, jo įsitikinimus, versdamas jį prisiimti jam svetimas pažiūras, idėjas, religiją, net meno stilių. Fašizmas, bolševizmas, nacionalsocializmas ir kai kurių kitų kraštų totalizmas žmogaus asmenybę naikinančiąją jėgą aukščiausiam laipsnyje išvystė kaip tiksliai kultūrinėje srityje. Todėl kultūrinės srities atpalaidavimas nuo politinių institucijų pozityvios įtakos yra ne tik principinis, bet ir aktualus reikalas. Kai kurios valstybės jau po Pirmojo pasaulinio karo pasistengė kultūrinės demokratijos principą daugiau ar mažiau įvykdyti. Ir Lietuvoje kultūrinės savivaldos reikalas yra keltas jau prieš keliolika metų. L[ietuvių] F[rontas], eidamas pilnutinės demokratijos keliu, kultūrinės demokratijos idėją padaro savo siekiamos valstybinės santvarkos neatsiejama dalimi.

Religiją L[ietuvių] F[rontas] laiko pozityviu visuomeninio gyvenimo veiksmu. Kultūros savivaldos realizavimas valstybės santvarkoje deklaratyvinę sąžinės ir įsitikinimų laisvės teisę padaro realią, įgalindamas religines bendruomenes tvarkytis taip, kaip jų kanonai arba statutai reikalauja laisvai skelbti savo tikėjimo mokslą ir atlikti savo kulto apeigas, steigti ir tvarkyti savo kulto namus, mokyklas, auklėjimo ir labdarybės įstaigas; steigti vienuolynus, tikybinės kongregacijas, brolijas; uždėti savo nariams mokesčių; įgyti kilnojamojo ir nekilnojamojo turto ir jį valdyti. Natūralu, kad Lietuva savo santykius su Vatikanu sutvarkytų tarpvalstybine sutartimi – konkordatu.

Jei tauta yra turtinga ne tada, kai turi keliolika milijonierių, o masė skursta, bet tada, kai ūkio ir technikos gėrybėmis naudojasi ko plačiausi sluoksniai, tai ir kultūringa tauta yra ne tada, kai turi keliasdešimt profesorių, menininkų, rašytojų, muzikų, bet tada, kai tautos masė įgyja aukšto išsilavinimo tiek protiniu, tiek estetiniu atžvilgiu. Todėl svarbu yra ne tik nustatyti kultūrinę valstybės santvarką, bet ir nubrėžti kultūriniam gyvenimui kryptį, kuria jis eitų. Lietuvoje kultūrinė kūryba turi būti pakreipta tautos kultūrinimo prasme. Ji neturi užsidaryti mažuose rateliuose, bet sklirti plačiuose tautos sluoksniuose. Turi būti sudarytos sąlygos, kad kultūros gėrybėmis galėtų naudotis krašto gyventojų masė. Ypatingo dėmesio vertas mūsų kaimas, kurio kultūrinis lygmuo reikalauja didelių pastangų. Danijos Grundtvigo pavyzdžiu pravestina kaimo švietimo sistema. Plačiau atidarytinos aukštųjų mokyklų durys. Į jas turi galėti patekti ne tik norį jas baigti diplomuotais specialistais, bet ir tie, kurie nori savo išsilavinimą pagilinti ar papildyti, nenorėdami įsigyti diplomo. Aukštųjų mokyklų paskaitos (išskyrus pratybas) turi būti viešos ir įstojimas į jas neturi būti apsunkintas mokslo liudijimų reikalavimais. Liudijimai turi būti privalomi tik diplomantams. Meno gėrybės turi pasklirti ko plačiau. Visos kultūrinės institucijos turi

būti paskirstytos po visą kraštą, o ne sutelktos viename ar keliuose centruose. Kiekviena kultūrinė institucija spinduliuoja į aplinką ir jos įtaka yra prieinama aplinkos gyventojams.

Jei buvusios Lietuvos politinės partijos paprastai apsirėždavo daugiau vienu kuriuo tautos sluoksniu, tai L[ietuvių] F[rontas] eina į visą lietuvių visuomenę, savo politiką siekdamas atremti į visos tautos, kaip visumos, interesus. Jei buvusios politinės Lietuvos partijos atstovavo daugiau tik politinės demokratijos principui arba daugiau tik socialinės demokratijos principui, tai L[ietuvių] F[rontas] siekia realizuoti demokratinius principus visose gyvenimo srityse, siekdamas įvykdyti demokratiją visoje jos pilnatvėje. Jeigu politinės Lietuvos partijos mažiau ar daugiau linko valstybės priemonėmis tvarkyti ir kultūros sritį, tai L[ietuvių] F[rontas] kultūros sritį, kaip pasaulėžiūros apspręstą sritį, išskiria iš valstybės organų kompetencijos ir teikia jai savarankiškos prasmės, siekdamas įvykdyti kultūrinę demokratiją kultūrinės savivaldos pavidalu. Šitos žymės išskiria L[ietuvių] F[rontą] iš kitų politinių sambūrių. L[ietuvių] F[rontas] yra savaimingas pilnutinės demokratijos sąjūdis. Jis eina į visus tautos sluoksnius. Jis neša demokratinius principus į visas valstybės gyvenimo sritis.

Teikdama šias programines gaires L[ietuvių] F[ronto] vadovybė nepretenduoja į jų tobulumą ir kviečia visus tuos, kurie išpažįsta žmogaus asmens nelygstamą vertingumą ir kuriems rūpi, kad išlaisvintoji Lietuva tikrai sudarytų visas realias sąlygas žmogaus asmeniui išsiskleisti ir pasireikšti, kuriems demokratinis metodas nėra tik reikalo priedanga ar praeinantis mados reiškinys, bet vienintelė praktiškai įmanoma sistema žmogaus asmeniui apginti nuo prievartos ir pavergimo, kurie demokratinį principą siekia taikyti ne tik vienoj kurioj valstybinio gyvenimo srityje, bet visame jo plote, pagaliau, kuriems rūpi Lietuvą apsaugoti nuo klystkelių ir avantiūrų, – visus tuos L[ietuvių] F[ronto] vadovybė kviečia jau dabar savo mintis sutelkti ties šiomis gairėmis. Demokratinio principo vykdymas yra apspręstas kiekvieno krašto konkrečių dvasinių ir materialinių prielaidų ir tik bendrom visų taurių demokratų pastangom L[ietuvių] F[rontas] tikisi rasti Lietuvai patį tinkamiausią kelią.

Daroma pietų pertrauka iki 14 val.

Po pietų pertraukos posėdžiui pirmininkauja dr. [Jonas] Grinius. Pirmininkas pasiūlo paklausimus ir diskusijas dėl programinių gairių suskirstymo į dvi dalis: pirmiau dėl politinės ir socialinės dalies, o vėliau dėl kultūrinės dalies. Suvažiavimas pasiūlymą priėmė.

Paklausimai

Dr. [JUOZAS KĘSTUTIS] VALIŪNAS. Ar čia paskaitytos gairės tik taip sau, ar tai gairės ir Lietuvos ūkio politikai? Iki kurio laipsnio manoma ribot nuosavybę? Kokiu būdu manoma pakelti socialinį produktą? Kokiu būdu bus nustatytas egzistencijos minimumas? Kodėl manoma išjungti iš darbo žmoną? Kodėl nepanaudotas sociologinis planas kitų kraštų?

[PETRAS] KALADĖ. Ar bus atlyginami ir kaip darbininko gabumai?

[KAZYS] BOBELIS. Kaip numatoma tvarkyt darbininkų ir darbdavių santykius?

[VLADAS] KULBOKAS. Kaip numatoma pakelt kaimo darbininko gyvenimo lygis?

[Z.] SMILGEVIČIUS. Kaip suderint privatinės iniciatyvos laisvė ir nuosavybės ribojimas?

[VYTAUTAS] MAŽELIS. Ar numatoma įkalkuliuot į atlyginimą ir dirbančiojo profesinio pasirengimo išlaidos?

[JONAS] ŠLEPETYS. Koks santykis tarp prof[esijų] rūmų ir seimo? Ir koks seimo ir prezidento?

[VYTAUTAS] RUTELIONIS. Ar prezidentinis režimas nenuves į diktatūrą? Kaip su bažnyčios padėtim valstybėje?

[JULIUS] KAKARIEKA. Kuri nuosavybė ribojama: ar tik nekilnojamoji ar ir kilnojamoji? Galėtų būt tik nekilnojamoji.

[SIMONAS] LANIAUSKAS. Ar gairės numato būdą aprėžt kilnojamąją nuosavybę?

[J.] BAJERČIUS. Kas numatoma daryt sveikatos ir soc[ialinio] draudimo srity?

[VYTAUTAS] RUTELIONIS. Kaip suderint nuosavybės varžymas su akcentuojama laisvąja iniciatyva?

[JONAS] ŠLEPETYS. Kodėl nieko nepasakyta dėl žemės ūkio?

[J.] NOREIKA. Kokia L[ietuvių] F[ronto] užsienių politika? Kokie santykiai su tautinėm mažumom? Kaip bus organizuota krašto apsauga? Kokie L[ietuvių] F[ronto] siekiai dėl Lietuvos sienų ir numatomas konstitucinis teismas? Kokia L[ietuvių] F[ronto] jūrų politika?

[PETRAS] KALADĖ. Ar normuojant žemės nuosavybę bus atsižvelgta į vertę?

[VYTAUTAS] RUTELIONIS. Kokios numatomos Lietuvai sienos?

SABALIAUSKAS. Ar nebūtų tikslinga ribot visokia nuosavybė?

Atsakymai

Referentas [VYTAUTAS] VAITIEKŪNAS. Aišku, kad čia pasakytos gairės yra principai L[ietuvių] F[ronto] politikai, neišskiriant nė ūkio politikos. Tik L[ietuvių] F[rontas] išeina iš principo, kad žmogus yra aukščiausioji vertybė ir ūkis turi jam tarnauti, o ne atvirkščiai. Nuosavybės ribojimo laipsnį nustatyt nėra gairių dalykas, o konkrečios tikrovės, kurioje ribojimas bus daromas. Ribojimas negali padaryti, pavyzdžiui, žemės ūkio įmonės ūkiškai nepajėgios. „Socialiniu produktu“ aš suprantu tautos pajamas. Joms kilti akstinas L[ietuvių] F[ronto] gairėse yra kaip tik akcentuota privatinė iniciatyva. Konkreti ūkio politikos programa yra ne gairių, o vyriausybės deklaracijos dalykas. Egzistencijos minimumui nustatyti būdai yra seniai žinomi. Ne žmona, bet motina siekiama iš darbo išjungti vaikų labui. Gairės ruošiant buvo naudotasi visų kraštų sociologų išvedžiojimai, tik gal prieita kitų išvadų, kaip dr. Valiūnas nori. Gabumų įkalkuliuot į atlyginimo normą negalima. Pripažįstant privatinės iniciatyvos laisvę gabumams sudaroma proga pasireikšti. Darbo ir kapitalo santykiai gairėse aiškiai akcentuoti išeinant iš principo, kad tuos santykius apsprendžia žmogus, ne ūkio apyvarta. Kaimo darbininkų problema opi, bet tai mažosios programos reikalas. Privatinės iniciatyvos laisvė ir nuosavybės ribojimas susiderina vykdant socialinės nuosavybės funkcijas. Profesinio pasirengimo išlaidos galbūt ir galima įkalkuliuot nustatant profesinį atlyginimą, bet tai ne gairių dalykas. Profesijų rūmai nėra tikra prasme antrieji rūmai, bet ūkiškais reikalais jie tokį vaidmenį atliktų. Priėmus prezidentinį režimą, seimui paliktų tik įstatymus leisti, vyriausybės darbui jo įtaka būtų tik netiesioginė per biudžetą. Kaip J[ungtinių] V[alstijų] pavyzdys rodo, prezidentinis režimas nenuvedė į diktatūrą. Atvirkščiai, Vokietijos, Italijos diktatūros gimė iš parlamentinių režimų. Bažnyčios padėtis bus paliesta kalbant apie gairių kultūrinę dalį. Ar visokia nuosavybė ribotina, ar tik nekilnojamoji – gairėse aiškiai nepasakyta. Tiesioginiu būdu ribot galima tik nekilnojamoji nuosavybė, kilnojamoji galima ribot tik netiesioginiu būdu – progresyviais mokesčiais. Sveikatos ir socialinio draudimo reikalai gairėse aiškiai paliesti ir daugiau konkretizuoti nereikėtų. Kad Lietuva žemės ūkio kraštas – visiems žinoma. Konkreti žemės ūkio politika yra mažosios programos reikalas. Lietuvos užsienio politika, tautinių mažumų reikalai, krašto apsauga pareis nuo bendros tarptautinės padėties po Trečiojo pasaulinio karo. Šiandien apie tai kalbėti dar per anksti. Jūrų politika yra mažosios programos reikalas, nors L[ietuvių] F[rontas] skelbia: veidu į jūrą. L[ietuvių] F[rontas] siekia Lietuvai etnografinių sienų su ūkiniais korektyvais. Konstitucinis teismas gairėse minimas. Normuojant žemės nuosavybę, be abejo, bus žiūrima žemės vertės, bet tai taip pat mažosios programos reikalas.

Diskusijos

[VLADAS] KULBOKAS. Vis dėlto yra baimės, kad prezidentinis režimas gali išvirsti į diktatūrinį. Tai rodo P[ietų] Amerikos pavyzdžiai. Todėl L[ietuvių] F[rontas] turėtų pasisakyti už tam tikrą seiminio-prezidentinio režimo sintezę.

[J.] JUODVALKIS. Prezidentinio režimo baimė nepagrįsta. Jei yra seimas, jei yra konstitucinis teismas, jei prezidentas renkamas aprėžtam laikui, tai kaip prezidentas pasidarys diktatoriumi? O 1926 m. Lietuvoj buvo seiminis režimas, bet vis tiek jis pagimdė diktatūrą.

[KAZYS] BOBELIS. Teisingai gairėse išskirtos visos trys valdžios. Teismas turėtų būt renkamas.

[VYTAUTAS] RUTELIONIS. Skirtinis teismas paprastai objektyvesnis, nepriklauso nuo rinkėjų.

SABALIAUSKAS. Teismą saisto įstatymai ir sąžinė. Geriau skirtinis teismas. Gal tik aukščiausiasis teismas orumo sumetimais galėtų būt renkamas.

[VLADAS] KULBOKAS. Gairėse nepasisakyta, ar darbininkai dalyvauja įmonių administravime ir jų pelne. Šis reikalas turi būti išryškintas.

Dr. [JUOZAS KĘSTUTIS] VALIŪNAS. Dėl gairių socialekonominės dalies turėtų pasisakyti pirmiausia ekonomistai. Tik nustačius krašto ūkinį pajėgumą, galima eiti prie socialinių klausimų sprendimo (atlyginimo dydis, darbo laikas ect.). Reiktų sukviesti L[ietuvių] F[ronto] ekonomistus, kad jie išdiskutuotų ekonominius gairių klausimus. Savo tezes ekonomistai perduotų sociologams, kurie jas padėtų socialinės programos pagrindan. Nuo tinkamo ekonominių reikalų tvarkymo žymia dalimi pareis ir kultūrinis gyvenimas. Gairėse ūkinis momentas visai neišryškintas.

[VINCAS] NATKEVIČIUS. Nustatant socialinę programą tenka žiūrėti etinių, ne ūkinių normų. Etika yra aukštesnė vertybė už ūkio apyvartą. Negalim socialinio teisingumo pajungti bet kuriems ūkiniams sumetimams.

[JUOZAS KĘSTUTIS] VALIŪNAS. Nustatant socialinę programą reikia pripažinti tam tikras etines normas, tačiau reikia prieš akis būtinai turėti ir realias krašto ūkines galimybes. Netikusi socialinė programa gali sugriauti krašto ūkį. Norint dalinti, reikia žinoti, ką turi.

Referentas [VYTAUTAS] VAITIEKŪNAS. Prezidentinis ar parlamentinis režimas yra tikslingumo dalykas. Abu yra lygiai demokratiniai. Britai turi parlamentinį, J[ungtinės] V[alstijos] – prezidentinį. Gairės labiau ryškina prezidentinį, kaip tikresnį vyriausybės pastovumo, ypač atsistatymo periode, galimumą. Teisininkai daugumoj linkę į skirtinį teismą. Rinkimai paprastai neapsieina be daugiau ar mažiau demagogijos, o teismo orumui tatai nebūtų sveika. Ir skiriamas teismas gali būti nepriklausomas. Administracinis teismas gairėse yra akcentuotas. Darbininkų dalyvavimas įmonės pelne įsakmiai neįvardintas, bet visa socialinė programa į tai veda. Dr. Valiūno keliamas klausimas, kad L[ietuvių] F[ronto] socialinę programą padaryt priklausomą nuo krašto ūkinio pajėgumo, yra nepriimtinas. L[ietuvių] F[ronto] programa yra statoma tautai tikslu. Suprantama, tam tikslui pasiekti bus reikalingos atitinkamos ūkinės prielaidos. Bet jokių atveju L[ietuvių] F[ronto] skelbiami programiniai siekimai negali būt apspręsti ūkinių priemonių buvimo ar nebuvimo. Konkreti ūkinė padėtis gali programos realizavimą kliudyti, bet negali teisingo principo naikinti. Darbiečiai šiandieną taip pat ne visą savo programą gali įvykdyti, bet tai dar nereiškia, kad jie todėl savo principų atsižadėtų. Ekonomistų reikalas rūpintis ūkinėmis priemonėmis, bet ne tos priemonės turi apspręsti L[ietuvių] F[ronto] socialinę programą, kurios centre pastatytas žmogaus asmuo. Didžioji programa skiriama ne vieneriems metams, jos uždavinys – kurti naują epochą ir ji tegali būt vykdoma eile mažųjų programų, jau priderintų prie konkrečių laiko ir vietos sąlygų. Be abejo, svarstant socialinės programos vykdymą konkrečiu metu ir ekonomistų balsas negalės būt nepastebėtas. Bet tai bus vykdymas, bet ne principų nustatymas.

Skelbiama 10 minučių pertrauka. Po pertraukos pirmininkauja dr. [Petras] Kisielius. Paklausimai ir diskusijos dėl L[ietuvių] F[ronto] programinių gairių kultūrinės dalies.

Paklausimai

DABAŠINSKAS. Ar L[ietuvių] F[rontas] savo gaires grindžia krikščioniškąja doktrina? [VLADAS] KULBOKAS. Kaip gairėse suprasta lietuvių sąvoka?

Atsakymai

Ref[erentas] [VYTAUTAS] VAITIEKŪNAS. Į pirmą klausimą galima klausimu ir atsakyti: ar yra gairėse, kas nesiderintų su krikščioniškąja doktrina? Nėra. Lietuvių sąvoka gairėse vartojama plačiaja prasme, suprantant visus Lietuvos piliečius.

Diskusijos

[KAZYS] BOBELIS. Lietuvos santykiai su Vatikanu turi būti grindžiami tuo mastu, kad mūsų tauta yra katalikų tauta.

DABAŠINSKAS. Lietuvos santykiai su Vatikanu yra reikalingi tiek dėl Vatikano moralinio, tiek dėl jo politinio svorio, bet ypač dėl pačios Lietuvos intereso. Santuokos tvarkymas gairėse nėra taip numatytas, kaip K[atalikų] Bažnyčia kad supranta.

Prof. [ZENONAS] IVINSKIS. Kultūrinė savivaldos mokyklos padėtis yra ypatinga. Būtų tikslu tą padėtį pavyzdžiais pailiuoti.

Dr. [JONAS] GRINIUS. Nupasakoja Olandijos ir Quebecko švietimo organizaciją.

Dr. [JUOZAS] KĘSTUTIS [VALIŪNAS]. Kur tėvai turi dėti vaikus vietoje nesant atitinkamos konfesijos mokyklos?

Dr. [JONAS] GRINIUS. Jei kurioj vietoj jokia kultūrinės savivaldos bendruomenė neturėtų savo mokyklos, tada valstybė steigia mokyklą. Apskritai kultūrinės ar konfesinės mažumos praktikoje susitaria su vietos stipriausia kultūrine bendruomene ir naudojami jos įstaigų patarnavimai.

[J.] NOREIKA. Sunkumų gali kilti kultūrinės bendruomenės finansuojant, ypač kur bus įvairių bendruomenių ir kiekviena norės turėti savo įstaigų.

Referentas [VYTAUTAS] VAITIEKŪNAS. Vykdamas kultūrinę demokratiją pirmiausia valstybė turės nustatyti, kokio dydžio kultūrinė bendruomenė gali sudaryti savivaldos vienetą. Mažos pasaulėžiūrinės diasporos turės glaustis prie giminingų didesnių. Valstybės skirtas švietimo ir kultūros reikalams biudžetas bus pavestas disponuoti kultūrinės savivaldos centrams proporcingai jų svoriui tautoje. Jei priklausai bendruomenei, kuri dėl savo mažumo nei mokyklų, nei kapinių neturi, tai dar nereiškia, kad pats principas negeras. Joks idealas realybėje tobulai neįvykdomas.

Pirmininkaujantis [Petras] Kisielius] pastatė suvažiavimui nubalsuoti patį kultūrinės savivaldos principą. Visi, išskyrus vieną susilaikiusį, pasisakė už kultūrinę savivaldą.

Referentas [Vytautas] Vaitiekūnas pareiškė, kad šių gairių įvairių tezių motyvai gali būti ir tokie ir kitokie. Programoj tačiau svarbu ne motyvai, o patys principai. Prieš gairių principus niekas nepasisakė. Gairių redakcija nėra galutinė. Pasigesti dalykai iš dalies paryškės galutinėj redakcijoje, iš dalies tada, kai reikės principus perkelti į gyvenimą ir sudaryti konkrečią mažąją programą.

LIETUVIŲ FRONTO TAKTIKA

Ref[erentas] [J.] JUODVALKIS. L[ietuvių] F[rontas] aiškesnės organizacinės formos dar neturi. Jį apjungia ne organizaciniai rėmai, bet idėjos bendrumas. Savo struktūra jis tėra minties sąjūdis, kuris neskaičiuoja savo narių, nes nėra uždaras. Kas jo idėjai pritaria – tas jo narys. Tiesa, jis turi savo aktyvą, kuris dėl jo idėjų kovoja, turi savo masę, kuri jo idėjoms pritaria. Organizacijos vadovybė yra rinkimu ar skyrimu sudaroma. Sąjūdyje vadovauja kiekvienas apsisprendęs jo idėjų reiškėjas. L[ietuvių] F[ronto] taktika turi remtis pirmiausia politikoj dalyvaujančiųjų asmenų taurumu. Į politiką įprasta žiūrėti kaip į ne visai moraliai švarų dalyką. L[ietuvių] F[ronto] taktika yra politiką priartinti prie moralės.

Bet todėl L[ietuvių] F[rontas] negali toleruoti politinio gyvenimo paviršiuje plūduriuojančios nešvarybės. Antras L[ietuvių] F[ronto] taktikos bruožas – kūrybiškumas, ko mažiau kitų kritikos, ko daugiau pozityvios kūrybos. Trečias L[ietuvių] F[ronto] taktikos bruožas – demagogijos paneigimas. Demagogija yra politinis vėžys. Tarpgrupinės varžybos niekad neturi virsti melo, šmeižto, minties iškraipymo, insinuacijos, gandų naudojimo lenktynėmis. Demagogiją reikia demaskuoti, parodyti ją visuomenei ir nesileisti su demagogais į diskusiją, kol jie neišmoks kultūringai diskutuoti.

[JUOZAS] BRAZAITIS. Papildydamas referentą, nori iškelti L[ietuvių] F[ronto] šio meto uždavinius. Tremtyje L[ietuvių] F[rontas], kaip kad ir krašte, yra rezistencinis sąjūdis. Tatai apsprendžia ir jo veiklą. Konkrečiai ji turi būt nukreipta prieš lietuvių tautos priešą – S[ovietų] S[ajun]gą. Tremtyje sovietai veikia per savo agentus. Reikia juos demaskuoti. Ši kova turi būti tyli, bet sisteminga.

[ANTANAS] ŠOVA. Sąjūdis nepajėgs vykdyti konkrečių uždavinių. Reikia organizacijos. Reikia išryškinti mūsų tremties uždavinius ir jiems priemones.

[KAZYS] BOBELIS. Ar L[ietuvių] F[rontas] viešas, ar neviešas?

V[LADAS] ŠIMKUS. Reikia drausmingos organizacijos.

[JUOZAS] BRAZAITIS. Politinė L[ietuvių] F[ronto] veikla yra vieša, gal pusiau viešo pobūdžio, rezistencinė – slapta.

[ZENONAS] IVINSKIS. Referentas teturėjo galvoje politinę L[ietuvių] F[ronto] veiklą ir tik čia, tremtyje. Kurti čia tremtyje politinę organizaciją – tikrai nereikėtų. Čia turi susiformuoti tik planai.

[VYTAUTAS] VAITIEKŪNAS. Politinei dabarties veiklai, atrodo, priimtina Juodvalčio pasiūlytoji forma. Rezistenciniam sektoriui, aišku, reikalingi kiti metodai, bet tie čia nediskutuotini.

[JULIUS] KAKARIEKA. Netikslinga griežtai skirti sąjūdis ir organizacija. Ir sąjūdis turi tam tikras organizacines formas turėt, jei nori reikštis. Nieko nepaminėta apie veiklos finansavimą ir apie veiklą emigracijoje.

Kadangi prezidiumas visų suvažiavimo iškeltų klausimų formuluoti nutarimų projektams negali spėti, pirmininkaujantis [Petras Kisielius] siūlo suvažiavimui išrinkti rezoliucijų komisiją – iš [Igno] Malinausko, [Petro] Kaladės, Dabašinsko, [Vytauto] Maželio, [Simono] Laniausko, – kuri tatai atliktų. Suvažiavimas pasiūlymui vienu balsu pritarė.

[JONAS] ŠLEPETYS. L[ietuvių] F[rontas] negali tenkintis sąjūdžio veikla, reikia organizacijos.

SABALIAUSKAS. Pasigenda veikimo priemonių. Reikia organizacijos.

[KAZYS] AMBROZAITIS. Reikia L[ietuvių] F[ronto] įgaliotinių emigracijoje. Reikia leisti L[ietuvių] F[ronto] populiarius leidinius, „M[ažasis] Ž[idinys]“ per daug akademiškas. Reikia suorganizuoti finansų telkimas. Taip pat reiktų sudaryt *quasi* L[ietuvių] F[ronto] archyvas, kuriame būtų renkama visa L[ietuvių] F[ronto] veiklos istorinė medžiaga.

DABAŠINSKAS. Artimiausiai L[ietuvių] F[ronto] politinei veiklai reikia multiplikuoti ir išdiskutuoti L[ietuvių] F[ronto] programinės gairės.

[ZENONAS] IVINSKIS. Dabarties veikimą, suprantama, politinį, diktuoja esamos sąlygos. Su jomis reikia skaitytis.

[JONAS] GRINIUS. Vietose politinis veikimas tegalimas tuo būdu, kad iniciatorius apie save surenka vienminčių būrį, kuris studijuotų L[ietuvių] F[ronto] idėjas, jo taktiką.

[BRONIUS] RADZIVANAS. Praktiškoji L[ietuvių] F[ronto] veikla turėtų reikštis ir kultūros sektoriuje ir veikti stovyklų gyvenimą. Tam tarnautų paskaitos ir pan.

[PILYPAS] NARUTIS. Siūlo atgaivinti „Į Laisvę“.

[VLADAS] ČYVAS. „M[ažasis] Židinys“ turėtų eit intelektualams, o „Į Laisvę“ platesniajai visuomenei.

Referentas [J.] JUODVALKIS. Sąjūdis ar griežtai nustatyta organizacija? Tikslingumo reikalas. Šiuo metu tikslingiau sąjūdis. Eilės kalbėtojų iškeltais pasiūlymais, be abejo, teks pasinaudoti.

Rezoliucijos, pageidavimai, sveikinimai

Rezoliucijų komisijos vardu Ig[nas] Malinauskas pateikia suvažiavimui šias rezoliucijas, pageidavimus ir sveikinimus priimti:

I.

L[ietuvių] F[ronto] suvažiavimas:

- su gilia meile pagerbia tėvynėje mūsų brolių vykdomą žūtbūtinę rezistenciją;
- pilnu pritarimu palaiko Lietuvos laisvinimo veiksmų pastangas;
- pilnai pritaria L[ietuvių] F[ronto] atstovų VLIK'ė ir V[ykdomojoje] T[aryboje] linijai;
- laikydamas tautos potencialo išsaugojimą aktualiausiu tremtinių uždaviniu, kreipia dėmesį į tai, jog:

a) tremtinių jaunimui gresia moralinio nykimo, ypač lytinio iškrypimo, pavojus, taip pat nutautimas iki gimtosios kalbos pamiršimo;

- b) tremtinių moralę, ypač jaunimo, ardo nuolat didėjęs viešas šeimyninis palaidumas;
- c) tremtiniuose stiprėja apatija visuomeniniams reikalams bei viešosioms pareigoms;
- d) tremtinius demoralizuoti kai kur prisideda ir IRO [International Refugee Organization, Tarptautinė pabėgėlių organizacija] pareigūnai, skirdami menkos doros tarnautojus prieš tremtinių norą.

Laikydamas kovą su minėtomis negerovėmis visų tremtinių rezistencine pareiga, L[ietuvių] F[rontas] skatina tremtinius ir pats įsipareigoja:

- a) sustiprinti auklėjimą šeimoje, mokykloje, gatvėje, stovykloje;
- b) daryti žygių, kad skiriant ar renkant IRO pareigūnus būtų žiūrima jų dorovinio padarumo;
- c) kelti viešąją opinią prieš šeimos palaidumą;
- d) kelti opinią prieš tremtinių moralei žalingus IRO pareigūnų veiksmus;
- e) kelti opinią prieš tuos tėvus, kurie savo vaikus leidžia į ne lietuvių mokyklas;
- f) sustiprinti akciją, kad jaunimas galėtų išlaikyti gimtąją kalbą ir tautinę dvasią;
- g) remti kultūrinius kolektyvus, palaikančius tremtinių dvasią;
- h) sekti į tremtinių visuomenę iš šalies infiltruojamus gandų skleidėjus, provokatorius, kriminalistus, teroristus ir juos demaskuoti stovykloje ir apie juos informuoti kur reikia;
- i) rodyti iniciatyvos visais visuomeniniais reikalais.

II.

L[ietuvių] F[ronto] žmonės:

- a) veda kovą už Lietuvos laisvę visu intensyvumu. L[ietuvių] F[rontas] kviečia visus geros valios lietuvius visomis išgalėmis talkinti Lietuvos išlaisvinimui vadovaujančioms institucijoms;
- b) vengia patys ir kviečia visus sąmoningus lietuvius vengti demagogijos, visur ir visada vertinant padėtį apgalvotai ir objektyviai;
- c) savo veikloje remtis ne kitų kritika, bet konstruktyvių projektų iškėlimu, pozityvia kūryba;
- d) palaiko ryšius visais atvejais nežiūrint kur kuris atsidurtų;
- e) kviečia visus savo draugus ir giminingus sąjūdžius išstvermingai stovėti visų aukščiau minėtų principų sargyboje ir energingai kovoti su jų griovėjais.

III.

Suvažiavimas, pritardamas pateiktoms L[ietuvių] F[ronto] programinėms gairėms, pageidauja, kad būtų multiplikuotos suteikiant galimumo L[ietuvių] F[ronto] veikėjams jas išstudijuoti ir savo pastabas dėl jų pareikšti ir tik po to sudaryti jų galutinę redakciją.

Suvažiavimas pageidauja, kad pereinamosiose emigracijos stovyklose būtų įsteigti biurai emigruojantiems palydėti ir lituanistika aprūpinti.

Suvažiavimas pageidauja, kad L[ietuvių] F[rontas] šalia „Mažojo židinio“ leistų populiarią „Į Laisvę“.

IV.

L[ietuvių] F[ronto] suvažiavimas sveikina savo pionierius: a) Dr. Praną Padalskį, b) Dr. Adolfą Damušį, c) Leoną Prapuolenį, d) Magdaleną Avietėnaitę, e) Prof. Kazį Pakštą, f) Dr. Juozą Vėbrą, L[ietuvių] F[rontui] giminingus „Vienybės“ ir „Vieningos Kovos“ sąjūdžius.

Suvažiavimo pabaiga

Suvažiavimui priėmus nutarimus, pageidavimus ir sveikinimus ir darbų eilei pasibaigus, suvažiavimo pirmininkas dr. [Jonas] Grinius, padėkojęs suvažiavimo rengėjams ir visiems savo darbu ir mintimis prisidėjusiems prie dalykų svarstymo, ypatingai padėkojęs suvažiavimo šeimininkams B. Balčiūnui, A. Pociui ir I. Tamošiūnui, pasiūlė suvažiavimą baigti Lietuvos himnu. Suvažiavimas baigtas 1948 m. sausio 25 d. 21 val. 30 min.

Stuttgartas–Fellbachas, 1948 m.

Suvažiavimo prezidiumas (autografa):
 Dr. J[onas] Grinius
 P[etras] Kisielius
 J[ulius] Kakarieka

1948 M. LIETUVIŲ FRONTO SUVAŽIAVIMO DALYVIAI

KAZYS AMBROZAITIS (g. 1918) – gydytojas rentgenologas, visuomenės veikėjas, daktaras. VDU ir Tiubingeno universiteto auklėtinis. 1949 m. emigravo į JAV. Specializavosi radiologijos srityje Niujorke ir Klyvlende. 1950–1953 m. dalyvavo Korėjos kare, kapitonas. Dirbo ligoninėse netoli Čikagos. JAV lietuvių bendruomenės, VLIK'o, Lituanistikos tyrimo ir studijų centro, kitų organizacijų veikėjas, ilgametis fondo „Į Laisvę“ pirmininkas.

KAZYS BOBELIS (g. 1923) – gydytojas, visuomenės veikėjas, ilgametis VLIK'o pirmininkas, Lietuvos Respublikos Seimo narys, daktaras. VDU, Graco (Austrija) ir Tiubingeno universitetų auklėtinis. 1941 m. birželio sukilimo dalyvis. 1949 m. emigravo į JAV. Gyveno Čikagoje, studijavo ir specializavosi Džono Hopkinso, Bostono universitetuose ir Filadelfijos centrinėje ligoninėje, priklausančioje Templio universitetui, įgijo chirurgo specialybę. 1953 m. pradėjo privačią praktiką. 1949–1952 m. vadovavo Čikagos ateitininkams, dalyvavo JAV lietuvių bendruomenės, Amerikos lietuvių tarybos (ALT) veikloje. 1979–1992 m. VLIK'o pirmininkas. 1992 m. grįžo į Lietuvą. 1992–2004 m. Lietuvos Seimo narys, 2000–2004 m. Seimo Užsienio reikalų komiteto pirmininkas. 1997 m. kandidatas į Lietuvos Respublikos prezidentus.

JUOZAS BRAZAITIS (AMBRAZEVIČIUS) (1903–1974) – literatūrologas, pedagogas, publicistas, antinacinės ir antisovietinės rezistencijos dalyvis, ejęs Lietuvos Laikinosios Vyriausybės Ministro Pirmininko pareigas, visuomenės veikėjas, pagrindinis Lietuvių Fronto ideologas. VDU ir Bonos universiteto auklėtinis. Sustabdžius Laikinosios Vyriausybės veiklą, 1941 m. spalį įkūrė pagrindinę antinacinio pasipriešinimo organizaciją Lietuvių frontas (LF) su kariniu padaliniu „Kęstutis“. Vadovaudamas LF vykdė gerai subalansuotą tautos išteklių tausojimo politiką, kūrė tobulesnės demokratijos koncepciją ateities Lietuvai, koordinavo valstybės atkūrimo pastangas. J. Ambrazevičiaus iniciatyva buvo įsteigta Tautos Taryba. 1943 m. įsikūrus VLIK'ui, vadovavo Politiniam komitetui. 1941–1943 m. VDU Filosofijos fakulteto ekstraordinarinis profesorius, 1942–1944 m. antinacinio pagrindžio laikraščio „Į Laisvę“ principinis vadovas. 1944 m. gegužės–birželio mėnesiais gestapui

M. Avietėnaitė.

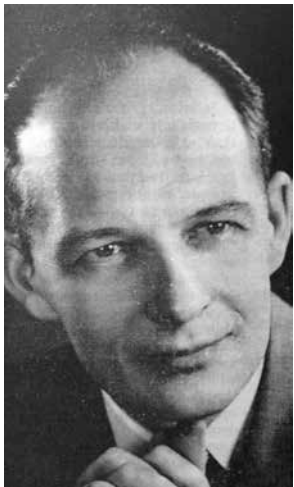
J. Brazaitis.

J. Būtėnas.

suėmus dalį VLIK'o vadovaujančių asmenų, vengdamas suėmimo, pasikeitė dokumentus ir toliau jau gyveno bei veikė kaip Juozas Brazaitis. Vokietijoje tęsė kovą dėl tautos teisių. 1946–1952 m. vadovavo VLIK'o Informacijos ir Užsienio reikalų tarnyboms. 1952 m. persikėlė į JAV. 1952–1974 m. dirbo laikraščio „Darbininkas“ redakcijoje, 1953–1960 m. redagavo žurnalą „Į Laisvę“. KGB jį persekiojo iki mirties. 2012 m. gegužės 20 d. palaikiai perlaidoti Kauno Kristaus Prisikėlimo bažnyčios šventoriuje.

JULIJONAS BŪTĖNAS (1915–1951) – žurnalistas, visuomenės veikėjas, rezistencijos kovotojas, žuvęs 1951 m. gegužės 22 d. Rūdšilio girioje prie Lekėčių. Dienraščio „XX amžius“ užsienio politikos apžvalgininkas (1936–1940), pagrindžio laikraščio „Į Laisvę“ redkolegijos narys (1942–1944), VDU Filosofijos fakulteto Žurnalistikos katedros asistentas (1941–1943). 1944 m. Vietinės rinktinės štabo karininkas spaudos ir informacijos reikalams. Nacių kalintas Salaspilio, Gdynės koncentracijos stovyklose, iš ten pabėgo. 1946–1948 m. dirbo VLIK'o Informacijos tarnyboje Pfulingene. Nuo 1949 m. dirbo VLIK'o kariniame skyriuje Miunchene. 1950 m. spalio 3 d. lydėjo partizano Juozo Lukšos desantą į Lietuvą ir grįžo į Vakarų. 1951 m. balandžio 19 d. su Jonu Kukausku parašutais nusileido į Kazlų Rūdos miškus. Žuvo išduotas.

A. Damušis.

ADOLFAS DAMUŠIS (1908–2003) – inžinierius chemikas, mokslininkas išradėjas, visuomenės veikėjas, rezistentas, daktaras. Studijavo VDU ir Berlyno universitetuose. Vienas cemento pramonės Lietuvoje pradininkų. Iki 1940 m. sovietų okupacijos – VDU Technikos fakulteto Neorganinės chemijos katedros vedėjas. Vienas 1941 m. birželio sukilimo organizatorių, Laikinosios Vyriausybės pramonės ministras, VLIK'o vicepirmininkas. 1944 m. gestapo suimtas, išvežtas į Vokietiją, kalintas Bairoito kalėjime. Išlaisvintas amerikiečių kariuomenės. 1947 m. emigravo į JAV. Gyveno Klyvlende, Detroite, dirbo chemijos pramonės bendrovėse, dėstė Detroito universitete. Padarė per dvi dešimtis išradimų, patentuotų JAV, Kanadoje, Anglijoje ir Prancūzijoje. Ateitininkų federacijos vadovas 1946–1952, jaunimo stovyklos „Dainava“ steigėjas ir vadovas. Bendradarbiavo spaudoje, išleido knygų.

ALGIRDAS GRIGAITIS – 1949 m. emigravo į Australiją, vadovavo Australijos lietuvių katalikų federacijai.

JONAS GRINIUS (1903–1980) – literatūrologas, menotyrininkas, publicistas, dramaturgas, visuomenės veikėjas, daktaras. VDU, Grenoblio ir Strasbūro universitetų auklėtinis. Dėstė VDU. Po karo gyveno Vokietijoje. 1952–1955 m. dėstė Laisvosios Europos kolegijoje Strasbūre. 1958–1960 m. vadovavo Vasario 16-osios gimnazijai Hiutenfelde, vėliau ten mokytojavo. Daug rašė spaudoje, Lietuvių enciklopedijoje, išleido knygų.

ZENONAS IVINSKIS (1908–1971) – istorikas, publicistas, visuomenės veikėjas, Lietuvos Fronto vienas vadovų ir ideologų, daktaras. 1941 m. Lietuvos Laikinosios Vyriausybės atstovas ryšiams su vokiečių įstaigomis. Vyriausybės pavedimu sovietų dezorganizuotame VD universitete atsteigė Filosofijos fakultetą, ėjo dekaną pareigas, kol 1943 m. pradžioje vokiečių valdžia uždarė visas Lietuvos aukštąsias mokyklas. Vokietijoje dalyvavo VLIK'o veikloje. Nuo 1949 m. gyveno ir dirbo Romoje, Vatikano archyve. Nuo 1963 m. Bonos universitete dėstė Rytų Europos istoriją. Rašė spaudoje, Lietuvių enciklopedijoje.

JULIUS KAKARIEKA (1922–2008) – istorikas, visuomenės veikėjas, daktaras. Gavęs stipendiją studijuoti Čilėje, iš Vokietijos išvyko į Santjagą. Savo asmeninę ir profesinę ateitį susiejo su Pietų Amerika. Jo mokslinė veikla plačiai žinoma Čilėje ir kaimyninėse šalyse – dėstė įvairiose aukštosiose mokyklose Čilėje ir Argentinoje, vadovavo Čilės universiteto Istorijos ir geografijos institutui. Santjago universitetas suteikė garbės daktaro vardą.

PETRAS KISIELIUS (1917–2008) – gydytojas, visuomenės veikėjas, daktaras. Tiubingeno universitete apgynė daktarą ir čia dirbo. 1952 m. emigravo į JAV. Gyveno ir dirbo Čikagos priemiestyje Cicere. Didelis lietuviškos veiklos ir lietuvių kultūros rėmėjas, aukotojas. Vadovavo Ateitininkų federacijai, „Draugo“ dienraščio leidėjų tarybai, vienas

Z. Ivinskis.

iš Ateitininkų namų steigėjų, Lietuvių fondo pradininkų, „Dainavos“ stovyklos kūrėjų, daugelio kitų iniciatyvų rėmėjų, visuomeninės veiklos organizatorių.

VLADAS KULBOKAS (1908–2000) – pedagogas, literatūros tyrinėtojas, visuomenės veikėjas. VDU studijavo lituanistiką, prancūzų filologiją ir pedagogiką. 1932–1942 m. dėstė Plungės, Pasvalio, Vilniaus gimnazijose, 1942–1944 m. dirbo Švietimo valdyboje. 1945–1947 m. studijavo romanistiką Tiubingeno universitete. 1949 m. persikėlė į JAV, gyveno Bostone. 1949–1956 m. dėstė Bostono lituanistinėje mokykloje, jai vadovavo. 1953–1970 m. dirbo Bostono koledžo bibliotekoje. Nuo 1953 m. vienas Lietuvių enciklopedijos redaktorių. Veikė šaulių, ateitininkų organizacijose. Bendradarbiavo spaudoje, išleido knygų.

SIMONAS LANIAUSKAS (1908–?) – pedagogas, dirbo Švietimo ministerijoje, kitą administracinį darbą. Vokietijoje gyveno anglų okupacinėje zonoje, veikė ateitininkų organizacijoje. Į JAV emigravo 1949 m., gyveno Klyvlende.

IGNAS MALINAUSKAS (MALĖNAS) (1900–1980) – pedagogas, visuomenės veikėjas. Studijavo Leipcige, Lietuvos ir Hamburgo universitetuose, mokytojavo, dėstė VDU. 1941–1944 m. VDU pedagogikos katedros vedėjas. 1945–1949 m. Lietuvių švietimo ir kultūros įgaliotinis JAV zonai. Persikėlęs į JAV nuo 1955 m. rudens JAV LB centro valdybos narys švietimo reikalams.

VYTAUTAS MAŽELIS (1914–2008) – teisininkas, fotografas, visuomenės veikėjas. 1941 m. birželio sukilimo dalyvis, vadovavo sukilėlių būriui. 1942 m. VDU baigė teisę. 1941–1944 m. dirbo advokatu Kaune. 1949 m. emigravo į JAV, apsigyveno Niujorke. Studijavo Niujorko Fotografijos institute, įkūrė fotografijos studiją. 1975–1990 m. dirbo Niujorko policijos departamente. Išgarsėjo kaip fotografas.

PILYPAS NARUTIS (g. 1920) – inžinierius, vienas pagrindinių 1941 m. birželio sukilimo organizatorių, antinacinės rezistencijos dalyvis, visuomenės veikėjas. 1941 m. rugsėjo 21 d. vokiečiams LAF'ą uždarius, gestapo areštuotas, tardytas, bet paleistas. Naciams neįstengus Lietuvoje suorganizuoti SS bataliono, 1943 m. kovo 16 d. areštuotas ir su kitais įkaitais išvežtas į Štuthof'o koncentracijos stovyklą. Frontui priartėjus su kitais kaliniais 1945 m. sausio mėn. pabaigoje evakuotas, pateko į raudonarmiečių apsuptį. 1946 m. prasiveržė pro „geležinę uždangą“ į Vakarų. Studijavo Vokietijoje, 1947 m. įsitraukė į lietuvių studentų ir ateitininkų veiklą, atkūrė ateitininkų korporaciją „Grandis“. 1949 m. Karlsrujės universitete apgynė diplominį darbą. 1954–1955 m. Štutgarto universitete tęsė doktorantūros studijas. 1956 m. išvyko į JAV. Bendradarbiavo spaudoje, Lietuvių enciklopedijoje, parašė ir išleido knygų.

VINCAS NATKEVIČIUS (1918–1999) – pedagogas, literatūrologas, rezistentas. Kaip studentas ateitininkas dalyvavo antinacinėje rezistencijoje, talkino redaguojant ir rengiant LF leidinius, rašė į pogrindžio „Į Laisvę“. Dalyvavo aptariant LF programą, ypač kultūros ir švietimo klausimus. Baigė Tiubingeno universitetą, vadovavo Vasario 16-osios gimnazijai Hiutenfelde, dėstė lituanistines disciplinas Fankfurto universitete. Bendradarbiavo spaudoje, išleido knygų.

PRANAS PADALIS (PADALSKIS) (1911–1971) – ekonomistas, rezistentas, visuomenės veikėjas, daktaras. 1933 m. baigė ekonomikos studijas VDU, jas gilino Ciuricho ir Paryžiaus (Sorbonos) universitetuose. 1939–1941 m. Vilniaus universitete skaitė Lietuvos ūkio istoriją, ekonominę ir prekybos politiką. Aktyviai dalyvavo 1941 m. birželio sukilime, Laikinoje Vyriausybėje ėjo prekybos viceministro pareigas, dalyvavo antinacinėje rezistencijoje. 1945 m. išvyko į Paryžių, paskirtas VLIK'o delegatu. 1946 m. persikėlė į JAV. 1948–1954 m. profesoriavo Detroito universitete, 1954–1958 m. dirbo „Amerikos balso“ redaktoriaumi Miunchene, vėliau – Vašingtone. 1959–1965 m. Arizonos universiteto profesorius.

KAZYS PAKŠTAS (1893–1960) – geografas, keliautojas, visuomenės veikėjas, daktaras. Sociologiją ir politiką studijavo Valparaiso (Indianos valst.), Lojolos (Čikaga) ir Fordhamo

Ig. Malinauskas.

P. Padalis-Dalskis.

K. Pakštas.

(Niujorkas) universitetuose. Pastarąjį baigė 1918 m. 1919 m. grįžo į Lietuvą, dirbo ryšių karininku Prancūzijos, JAV ir Didžiosios Britanijos karinėse misijose. Fribūro (Šveicarija) universitete studijavo gamtos mokslus, apgynė daktaro disertaciją „Lietuvos klimatas“. 1925–1939 m. VDU dėstė įvairias geografijos mokslų disciplinas. Taip pat dėstė Latvijos universitete Rygoje. Daug keliavo, pabuvojo visuose žemynuose, išskyrus Australiją ir Antarktidą. Intensyviai dirbo mokslinį darbą, parašė daugelį knygų. 1939 m. išvyko į JAV, dėstė įvairiuose JAV universitetuose, dirbo kongreso bibliotekoje Vašingtone. 1941 m. Čikagoje įkūrė Lietuvių kultūros institutą, keletą metų jam vadovavo. Baltoskandijos konfederacijos idėjos autorius.

ANTANAS POCIUS (1917–?) – 1939 m. Kaune baigė Karo mokyklą, studijavo Pedagoginiame institute. Už antinacinę veiklą gestapo suimtas, kalintas koncentracijos stovykloje Vokietijoje, išlaisvintas amerikiečių. 1945–1948 studijavo Tiubingeno, Štutgarto universitetuose fiziką. 1948 m. emigravo į JAV. Žurnalo „Ateitis“ redaktorius 1950–1951 m.

LEONAS PRAPUOLENIS (1913–1972) – ekonomistas, politinis ir visuomenės veikėjas, rezistentas, 1941 m. birželio sukilimo vadas. VDU studijavo ekonomiką, baigė Karo mokyklą. Sovietams okupavus Lietuvą, organizavo slaptą rezistencijos penketukų tinklą, buvo pagrindinis ryšininkas tarp Vilniaus ir Kauno sukilimo štabų. Kaip sukilimo vadas 1941 m. birželio 23 d. 9 val. 28 min. per sukilėlių užimtą radiofoną paskelbė Nepriklausomos Lietuvos atstatymo deklaraciją. Vokiečiams uždraudus LAF'ą, 1941 m. rudenį suimtas, uždarytas Dachau koncentracijos stovykloje. K. Škirpos pastangomis iš lagerio išlaisvintas 1942 m. balandį, perduotas policijos priežiūron Miunchene be teisės gyventi Lietuvoje. Nepaisydamas draudimų dalyvavo LF veikloje rengiant programinius dokumentus, aptariant veiklos strategiją. Po karo dirbo VLIK'e. Buvo vienas iš septynių lietuvių aktyvistų, kuriuos sovietų MGB pagal specialų planą siekė sunaikinti. 1955 m. persikėlė į JAV, gyveno Čikagoje, aktyviai dalyvavo lietuvių išeivijos organizacijų veikloje.

ANTANAS SABALIAUSKAS – 1934 m. VDU baigė teisės mokslus, dirbo Vilniaus apylinkės teisėju ir tardytoju. Į JAV atvyko 1950 m., dirbo fabrike. Dalyvavo ateitininkų veikloje.

JONAS ŠLEPETYS (1894–1981) – teisininkas, visuomenės veikėjas, pulkininkas. Teisės ir karo mokslus studijavo Petrapilyje, Odesoje, VDU, Tiubingene. 1919–1920 m. dalyvavo kovose su bolševikais ir bermontininkais, apdovanotas Vyčio kryžiumi. 1939–1940 m. Vilniaus miesto ir apskrities viršininkas, 1941 m. birželį sudarytos Lietuvos Laikinosios Vyriausybės vidaus reikalų ministras. 1941–1944 m. advokatas ir juriskonsultas. 1945–1950 m. Lietuvių tremtinių draugijos prancūzų zonos valdybos pirmininkas. 1950 m. emigravo į JAV, gyveno Niujorke. Dalyvavo JAV lietuvių ir Pasaulio lietuvių bendruomenių, Teisinių draugijos veikloje, bendradarbiavo spaudoje.

ANTANAS ŠOVA (1902–1994) – karininkas, pulkininkas. Karybą studijavo Lietuvoje ir Čekoslovakijoje. 1937 m. buvo jauniausias Lietuvos kariuomenės karininkas, kuriam suteiktas generalinio štabo pulkininko laipsnis. Drauge su kitais lietuvių karininkais bolševikų pėsčiomis nuvarytas į Červnę, kur 1941 m. birželio 26–27 d. turėjo būti sušaudytas. Pradėjus šaudyti kalinius, pabėgo į gretimą mišką ir grįžo į Lietuvą. Vienas iš generolo Povilo Plechavičiaus 1944 m. vasario 16 d. organizuotos Vietinės rinktinės vadų, Mobilizacijos skyriaus viršininkas. Jo pastangomis buvo paslėptos mobilizacinės bylos ir nuo persekiojimo išsaugota daug rinktinės savanorių. Pasitraukęs į Vakarų, 1944–1949 m. gyveno Garmišo karo pabėgėlių stovykloje, 1949–1951 m. – Miunchene. Buvo VLIK'o karinio sektoriaus vedėjas, ryšininkas su JAV okupacine administracija. Rinko ir siuntė lietuvius jaunuolius į amerikiečių žvalgybos mokyklą Kaufboirene. Dėl šios misijos nuolat buvo sovietinio saugumo akiratyje, ieškomas ir persekiojamas. A. Šova rėmė Lietuvos pagrindinę kovą su sovietų okupacija, tačiau pasisakė prieš atvirą partizaninę kovą tvirtindamas, kad jai nėra sąlygų. 1951 m. emigravo į JAV, vertėsi gėlininkyste, turėjo mėsinės gyvulininkystės ūkį, dirbo asistentu sūnaus Algirdo veterinarijos klinikoje.

L. Prapuolenis.

NARCIZAS TAUTVILAS (1903–1973) – Lietuvos generalinio štabo pulkininkas leitenantas, karo lakūnas, visuomenės veikėjas. 1949 m. emigravo į JAV, gyveno Filadelfijoje. 1954 m. persikėlė į Vašingtoną ir iki 1973 m. dirbo Kongreso bibliotekoje.

VYTAUTAS VAITIEKŪNAS (iki 1944 m. Juozas Katilius) (1903–1984) – teisininkas, advokatas, vienas VLIK'o steigėjų. 1944 m. gestapo suimtas, kalintas Bairoito kalėjime. 1945 m. amerikiečių išlaisvintas iš kalėjimo, išitraukė į VLIK'ą Viurcburge jau kaip Vaitiekūnas. Rengė įvairius teisinius dokumentus, statutus, VLIK'o memorandumus. 1949 m. emigravo į JAV. Dirbo Lietuvos laisvės komitete. 1955 m. VLIK'ui persikėlus į JAV vėl buvo jo nuolatinis narys, aktyviai bendradarbiavo spaudoje, parengė ir išleido dokumentų rinkinių, knygų.

GRIGAS VALANČIUS (1906–1978) – ekonomistas, visuomenės veikėjas, daktaras. Ekonomikos mokslus studijavo Briuselio (1925–1927), Hagos (1928) ir Vienos universitetuose (1929–1931). Dirbo Finansų ministerijoje, Klaipėdos gubernatūroje. 1941 m. nacių kalintas koncentracijos stovykloje. Dalyvavo VLIK'o darbe. 1949 m. išvyko į JAV. Gyveno Čikagoje, Los Angele. Bendradarbiavo spaudoje, išleido knygų.

JUOZAS KĘSTUTIS VALIŪNAS (1923–?) – ekonomistas, visuomenės veikėjas, daktaras. Studijavo Graco, Prahos, Viurcburgo, Tiubingeno universitetuose. Pastarajame 1947 m. suteiktas daktaro laipsnis. 1951 m. emigravo į JAV, plėtojo verslą. Įsteigė, vadovavo, buvo dalininkas kelių tarptautinių prekybos bendrovių. 1966–1979 m. VLIK'o pirmininkas.

JUOZAS VĖBRA (1901–1994) – savanoris, karininkas, inžinierius, chemijos mokslų daktaras. Studijavo Lietuvos universitete, Fontenblo artilerijos mokykloje, Tulūzos universitete Prancūzijoje. 1935 m. Lietuvos generalinio štabo pulkininkas, 1940–1943 m. VDU Organinės chemijos katedros vedėjas, vienas 1941 m. birželio sukilimo karininkų. 1944–1945 m. kalintas vokiečių gestapo. 1945–1949 m. gyveno Vokietijoje ir Prancūzijoje, nuo 1949 m. – JAV. Dirbo amerikiečių bendrovėse, daugelio išradimų chemijos srityje autorius. Aktyviai dalyvavo lietuviškų organizacijų veikloje.

J. Valiūnas.

MĄSTYMAI

Skiriama Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio dvidešimtpenkmečiui

VYTAUTAS RADŽVILAS

Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius

NETIKROS TIKROVĖS: IŠTAKOS IR PAVIDALAI

Gyvename modernioje valstybėje, kuri apskritai nėra natūralus žmonių kūrinys. Kitaip negu antikos ir viduramžių politijos, moderni valstybė yra ypatingas mechanizmas arba dirbtinė mašina. Ji sukonstruota vadovaujantis principais, kuriuos jau prieš keletą šimtmečių apmąstė ir atskleidė modernioji politinė filosofija. Šie principai buvo sėkmingai įgyvendinti praktiškai ir šiandien grindžia mūsų politinę būtį. Modernios valstybės sampratos ir praktinio jos konstravimo išėjimo taškas yra mintis, kad žmonės gali būti suvokiami ir laikomi abstrakčiais individais – būtybėmis, kurių svarbiausias tikslas yra visomis įmanomomis priemonėmis grumtis dėl ribotų išteklių. Todėl modernioje politinėje teorijoje kalbama apie hipotetinę prigimtinę būklę, kurioje vyksta visų karas su visais. Šioje būklėje esančios žmonių bendrijos bekariaudamos tarpusavyje iš principo galiausiai turėtų susinaikinti. Nuo tokios lemties jas gali išgelbėti tik valstybė, nes ji vienintelė geba laiduoti bent jau sąlygišką bendruomenės vidaus gyvenimo tvarką ir jos narių taikų sambūvį.

Tokia valstybė atsiranda, kai pereinama į civilizuotą, arba vadinamąją pilietinę, būklę. Tačiau pastaroji sąvoka yra dviprasmiška ir potencialiai klaidinanti, nes lengvai sukuria gerokai suprastintą ir iškreiptą paties perėjimo į minėtą būklę vaizdą. Kone savaime susidaro įspūdis, kad, pereidami į pilietinę būklę, žmonės tiesiog „civilizuojasi“ visais atžvilgiais „sužmogėdami“ ir sukurdami pilietinę visuomenę. Iš tikrųjų modernios politinės teorijos postuluojamas perėjimas iš prigimtinės į civilizuotą pilietinę bendriją yra gerokai sudėtingesnis ir sunkesnis nei atrodytų iš pirmo žvilgsnio. Mat, tokia bendrija išsiskleidžia ne viengubu judesiu kaip vientisas darinys, o iš karto organizuojasi dviejose iš esmės skirtingose ir, kaip pamatysime vėliau, nelengvai sujungiamose ir sutaikomose struktūrinėse plotmėse.

Randantis civilizuotoms žmonių bendrijoms, neretai gana lengvai, bet, deja, klaidingai tiesiog tapatinamoms su pilietinėmis visuomenėmis ir šitaip vadinamoms, iš tikrųjų atsiranda ne viena, o dvi visuomenės arba bendruomenės, ikūnijančios du „civilizuojamų“ ir „civilizuotais“ tampančių individų santykių organizavimo ir reguliavimo būdus. Pirmąją standartiškai vadinkime pilietine visuomene, kurios skiriamasis bruožas yra ypatingi jos narių santykiai – jiems būdinga iš prigimtinės būklės perimta ir paveldėta konkurencija bei kova dėl įvairiopų išteklių. Šitaip organizuota konkurencinė pilietinė visuomenė iš esmės yra grynai privačių tikslų siekiančių egoistiškų individų sambūris. Nuo prigimtinėje būklėje esančių bendrijų ji skiriasi tik tuo, kad visų kova su visais joje vyksta pagal tam tikras aiškiai apibrėžtas taisykles. Tačiau tokia visuomenei išlikti vien taisyklių nepakanka.

Individo troškimas laimėti konkurencijos karą pernelyg stiprus, kad nekiltų pagunda šias taisykles pažeisti arba ir visai jų nepaisyti.

Todėl pilietinės visuomenės nuolat tyko pavojus žlugti – panirti į konkurencinės anarchijos chaosą ir sugrįžti į prigimtinę būklę. Tokia tarpusavyje kariaujanti visuomenė gali išlikti tik tuo atveju, jeigu pajėgia būti savo pačios sargu ir išlikimo garantu. Tai reiškia, kad ji gali egzistuoti tik tuo pat metu būdama ir visai kito pobūdžio bei lygmens sambūriu, sugebančiu laiduoti, kad jo nariai bent minimaliai laikysis bendrų, visiems vienodai galiojančių konkurencinės kovos taisyklių. Būtent iš čia kyla prigimtinis moderniosios visuomenės dvilypumas. Ją iš tiesų sukuria dvigubas struktūrinantis judesys, ir tokia visuomenė išsiskleidžia ne tik kaip pilietinė, bet kartu ir kaip politinė visuomenė. Pastaroji yra absoliučiai būtina pilietinės visuomenės atsiradimo ir išlikimo sąlyga.

Pilietinė visuomenė yra savanaudiškų tikslų siekiančių individų, arba tiesiog biurgerių, konkurencinės kovos arena, kurią struktūrina vadinamasis sąžiningos konkurencijos principas. Politinę visuomenę grindžia bendras jai priklausančių individų tikslas išsaugoti pamatinę visos bendruomenės egzistavimo sąlygą, todėl tokią bendruomenę struktūrinantis principas yra jos narių solidarumas. Jo išraiška yra atskira ir savita politinės visuomenės organizacijos forma – modernioji valstybė. Kiek individai pajėgia susieti save su valstybe, tiek jie nebėra tik biurgeriai, bet tampa piliečiais griežta šio žodžio prasme – valstybės kaip politinės bendrijos nariais. Pilietinės visuomenės ir valstybės sąveikos ir santykio klausimas jau keli šimtmečiai yra svarbiausia, bet ir sunkiausiai sprendžiama moderniosios politinės teorijos ir praktikos dilema, spėjusi ne kartą tapti didžiulių modernybės epochos sukrėtimų ir net tragedijų šaltiniu.

Viena vertus, pilietinė ir politinė visuomenės yra dvi neatskiriamai susijusios ir viena kitą papildančios modernios visuomenės organizacijos formos. Antra vertus, jos yra visiškai skirtingos ir sunkiai suderinamos tos visuomenės egzistavimo plotmės. Šiuolaikinės visuomenės organizacijos ir funkcionavimo būdą bei režimą pavadinę senovišku apibendrinančiu vardu politija galėtume pasakyti, kad moderniosios politijos nuo pat savo atsiradimo yra pasmerktos nuolatos spręsti titanišką uždavinį. Jos gali išlikti ir normaliai gyvuoti tik tiek, kiek pajėgia suderinti ir sutaikyti du jas vienodai grindžiančius, bet kartu vienas kitą neigiančius – konkurencijos ir solidarumo – organizacinius principus. Kitaip sakant, konkrečios politijos veidas lemiamai priklauso nuo jos sugebėjimo vykusiai išspręsti pilietinės visuomenės ir valstybės santykio klausimą.

Moderniųjų laikų istorija negailestingai atskleidė, kad tinkamai jį išspręsti pavyksta anaip tol ne visoms politijoms, nes tai padaryti trukdo daugybė veiksnių, pirmiausia – politinės visuomenės, taigi ir valstybės, pamatus išplauti nuolat besikėsinantis pilietinės visuomenės, arba biurgeriškasis, pradas. Kaip minėta, išsiskleidusios politinės visuomenės organizacijos forma yra valstybė, kuri turi būti valdoma, tad natūraliai reikalauja valdžios. Tačiau valdžia pati savaime taip pat yra arba lengvai tampa vienu iš resursų, dėl kurio kovoja pilietinės visuomenės nariai. Taip įvyksta tais atvejais, kai pilietinės visuomenės pradas ir jame glūdinti individų arba jų grupių kovos dėl išteklių logika užgožia ir nustelbia politinės visuomenės pradą ir šią visuomenę konstituojančią pagarbos bendrajam interesui ar bent jau minimalios atožvalgos į jį principą.

Atrodo, kaip tik čia glūdi pamatinės ir niekada visiškai neįveikiamos įtampos tarp pilietinės ir politinės visuomenių gelminis šaltinis. Tam tikromis sąlygomis politinę visuomenę, arba valstybę, tiesiogine šio žodžio prasme gali „praryti“ dėl valdžios kaip resurso beatodairiškai kovojanti pilietinė visuomenė. Kai noras ir gebėjimas laikytis politinės visuomenės sambūvio principų, arba bendrų žaidimo taisyklių, smarkiai sumenksta ar net visai išnyksta, prasideda modernios visuomenės slinktis antrinės, arba jau „civilizuotos“ prigimtinės būklės – anarchijos – link. XX a. Rusijos ir Vokietijos patirtys aiškiai atskleidė

Sąjūdžio mitingas prieš įstatymą, ribojantį demonstracijų laisvę, prie Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rūmų, Vilnius, 1988 07 26.

Straipsnio nuotraukos iš Lietuvos nacionalinio muziejaus rinkinių. Fotografas R. Urbakavičius.

TAI, KĄ GALIMA PAVADINTI PILIETINĖS VISUOMENĖS HIPERTROFIJA POLITINĖS BENDRUOMENĖS ARBA VALSTYBĖS SĄSKAITA, IŠPURENA DIRVĄ VISIŠKAI NAUJAM, PASAULIO ISTORIJOJE PRECEDENTO NETURĖJUSIAM ŽMONIŲ VALDYMO TIPUI – TOTALITARINIAM VALDYMUI.

tokios slinkties kryptį: tai, ką galima pavadinti pilietinės visuomenės hipertrofija politinės bendruomenės arba valstybės sąskaita, išpurenama dirvą visiškai naujam, pasaulio istorijoje precedento neturėjusiam žmonių valdymo tipui – totalitariniam valdymui. Toks valdymas randasi tada, kai pilietinės anarchijos sąlygomis kuri nors pilietinės visuomenės grupė perima į savo rankas valstybės aparatą ir tampa valdžia, o visos kitos grupės nugrūdamos į pogrindį. Atsiranda visagalė valstybė, kurioje tariamai supolitinama visas viešasis, taip pat ir privatus piliečių gyvenimas.

Apibūdinimas „tariamai“ čia laikytinas nuoroda, kad šis supolitinimas yra tik menamas, nes totalitarinė valstybė apskritai nėra politinė klasikine šio žodžio prasme. Tokia ji negali būti dėl savo prigimties. Skiriamasis politiškumo ir politinės tvarkos bruožas

yra gebėjimas reprezentuoti bendrąjį visuomenės, t. y. visų piliečių interesą, net jeigu šis interesas būtų suvokiamas ne kaip pozityviai apibrėžiamas ir įvardijamas bendrasis jų gėris, koku jis buvo laikomas antikoje ir viduramžiais, o „moderniai“, taigi minimalistiskai, – tik kaip siekis įtvirtinti visiems priimtinas konkurencinės kovos taisykles ir priversti šių žaidimo taisyklių laikytis visus bendruomenės narius. Totalitarinis valdymas yra tarsi politinis būtent todėl, kad jam trūksta šio pamatinio politiškumo bruožo. Savo pagrindu ir giliausia esme jis yra pilietinis valdymas, kuriam esant valdžią koku nors būdu įgijusi pilietinės visuomenės grupė ją uzurpuoja ir pradeda ją piktnaudžiauti, totalizuodama savo dalinį interesą ir valią – paskelbdama jį bendruoju interesu ir smurtu priversdama visuomenę priimti jos primestas žaidimo taisykles bei jų laikytis. Tariamai politinis valdymas imituoja reprezentuojąs bendrąjį visuomenės interesą, todėl, kalbant madingu pomoderniosios filosofijos žargonu, jis yra tik tikros politinės tvarkos simuliakras.

Pamatinės reikšmės faktas, kad totalitarinio valdymo galimybė „užprogramuota“ pačios pilietinės visuomenės prigimtyje, skatina atsargiau ir kritiškiau pažvelgti į kai kuriuos įsitvirtinčius ir ideologinio mąstymo klišėmis spėjusius tapti vaizdinius apie totalitarinės valstybės ir pilietinės visuomenės santykį.

Nuolatos kartojamas teiginys, kad totalitarinė valstybė sutriuškina ir net sunaikina pilietinę visuomenę, laikomas kone savaime akivaizdžia aksioma. Paviršutiniškai žvelgiant jis skamba gana įtikinamai. Įsigilinus į valstybės ir visuomenės santykio klausimą jis greitai pradeda atrodyti gerokai supaprastintas ir iškreiptas, nes jo pagrįstumą ir įtikinamumą smarkiai sumenkina tik ką aptartas paradoksas, kad pilietinė visuomenė, iš tiesų galinti tapti ir ne kartą tapusi totalitarinio valdymo auka, pati bent iš dalies kuria tokio ją naikinančio valdymo prielaidas.

Tokią kiek nukrypstančią nuo vyraujančios totalitarinės valstybės ir pilietinės visuomenės santykio interpretaciją bent iš dalies patvirtina ir dar visai nesena politinė Vidurio ir Rytų Europos šalių patirtis. Ji taip pat verčia rimtai suabejoti politologinėje ir tranzitologinėje literatūroje spėjusiu paplستی ir beveik nepajudinamai įsitvirtinusi aiškinimu, neva šių šalių totalitarinius režimus sugriovė ar nuvertė tarsi iš po žemių staiga išdygusios laisvės troškusios pilietinės visuomenės. Toks aiškinimas skamba tarsi įtikinamai, bet tik iki to momento, kai susivokiama, jog tokį žygdarbį sugebėjusios atlikti minėtos visuomenės po „aksominių revoliucijų“ dėl nežinomų priežasčių paslaptinai išnyko. Išsilaisvinus iš komunistinės totalitarinės priespaudos kažkodėl vėl skubiai pulsta jas „kurti“, ir štai jau ištisus du dešimtmečius ne itin sėkmingai mėginama tai daryti pasitelkus visą profesionalių kūrėjų armiją. Jau vien tai, kad šis „kūrimas“ tapo šioje srityje besispecializuojančios palyginti mažos profesionalų grupės gerai apmokamu užsiėmimu ir pragyvenimo šaltiniu, savaime yra požymis, jog šitaip konstruojamas pilietiškas, švelniai tariant, sunkiai dera su klasikinio pilietiško samprata.

Pilietiško sampratės idėjinis ir moralinis pagrindas visada buvo savaime suprantama nuostata, kad pilietiško dorybė pirmiausia yra asmens apsisprendimas ir gebėjimas

individualų egoistinių interesų derinti su visos bendruomenės interesu, o ypatingais atvejais – ir dėl jo pasiaukoti. Tai – ne skambi retorinė frazė. Juk vienas labiausiai krinčančių į akis ir trikdančių paradoksų aptarinėjant pilietiškumo ugdymo perspektyvas turėtų būti aplinkybė, kad prieš dvidešimt metų daugybė Lietuvos žmonių pasiaukojamai gynė atkurtąją valstybę be jokių tada dar neegzistavusių pilietinės visuomenės kūrėjų paskaitų bei raginimų ir nepraėję jokių pilietinio ugdymo mokyklų, kursų ir programų. Tačiau pamėginus nuosekliai apmąstyti šią trikdančią patirtį neišvengiamai kyla dar fundamentalesnis klausimas. Jeigu pilietinės visuomenės buvimas yra būtina netotalitarinės politinės santvarkos ir laisvos visuomenės egzistavimo sąlyga ir kartu patikimas jų atpažinimo požymis, tai kokioje santvarkoje iš tiesų gyvena žmonės ir kokia iš tikrųjų yra šalis ir valstybė, kurioje pilietinė visuomenė vis „kuriamą“ ir iš esmės yra virtusi „amžinai tampančia“ pilietine visuomene?

Klausimą galima suformuluoti dar konkrečiau ir tiksliau. Ar tai reiškia, kad tokia valstybė vis dar išgyvena politiškai neapibrėžtą ir sunkiai apibūdinamą, neaišku, kiek trukdantį perėjimo į tikrą pilietinę visuomenę, taigi ir į tikrai laisvą politinę santvarką, laikotarpį, ar vis dėlto šis perėjimas jau įvyko, tik jo sukurta nauja santvarka iki šiol nėra deramai suprasta ir juo labiau tiksliai įvardyta? Ar, užuot nekritiškai priėmus ir be perstojo kartojus nuvalkiotas pokomunistinės tranzitologijos mokslo tiesas, nederėtų susimąstyti, kad „aksominių revoliucijų“ laikotarpiu įvykęs istorinis virsmas, ko gero, buvo anaipol ne laisvės triumfas? Ar tai nebuvo tik išradingai įgyvendintas senosios totalitarinės sistemos pertvarkymas, jos dereguliacija, leidęs klasikinę, lengvai atpažįstamą totalitarinę santvarką pakeisti modernesniu ir efektyvesniu neototalitariniu valdymu, kurio veikimo mechanizmą ir represyvų pobūdį subtiliai slepia kruopščiai supintas „laisvos visuomenės“ institucijų iškabų ir „valdomos demokratijos“ formalistinių procedūrų tinklas?

Tikėtina, kad pradėjus rimčiau kelti ir gvildinti panašius klausimus būtų paklebenti ar net susvyruotų prieš du dešimtmečius suręsti tranzitologijos studijų idėjiniai pagrindai ir prireiktų iš esmės tikslinti jų pamatines prielaidas bei iki šiol prieitas svarbiausias įžvalgas. Nebūtų nieko nuostabaus, jeigu jau gana netolimoje ateityje paaiškėtų, jog didelė ar net didžioji dalis pokomunistinės transformacijos tyrimų tėra pseudomokslinės pavo plunksnos, kuriomis apkamšomas mažai ką bendro su tikrove turintis ideologiškai konstruojamas išsilaisvinimo mitas. Tačiau nėra būtino reikalo pernelyg žvilgčioti į ateitį. Kol kas visai pakanka tik pradėti mintinį eksperimentą ir pasmalsauti, kokius pokomunistinės laisvės tikrovės bruožus galima išvysti sukant tokio abejojančio klausinėjimo keliu.

Iš karto aiškėja, kaip svarbu vengti dabartiniu metu itin paplitusios intelektualinės ir politinės painiavos, kai vartojant sąvokas *piliētis* ir *piliētiskumas* neleistinai suplakamos dvi skirtingos piliečio ir pilietiškumo sampratos. Reikia aiškiai skirti dvi pilietiškumo atmainas – individo kaip vadinamosios pilietinės visuomenės nario, arba *bourgeois*, ir individo, kaip valstybinės politinės bendrijos nario, arba *citoyen*, pilietiškumą. Griežta teorinė ir praktinė šių sąvokų skirtis leidžia geriau suprasti totalitarinių režimų prigimtį, ypač – totalitarinės valstybės ir pilietinės visuomenės santykio specifiką.

Kaip minėta, pilietinė ir politinė visuomenė yra saviti tarpusavio santykių organizacijos moderniojoje visuomenėje būdai. Tokios visuomenės individas vienu metu priklauso dviem atskiroms ir skirtingoms bendrijoms, kurias saisto glaudus, jokiomis aplinkybėmis neišnykstantis ryšys. Jam apibūdinti kuo puikiausiai tinka ir šiek tiek šabloniškas Siamo dvynių vaizdinys. Tačiau šis ryšys gali būti sveikas arba iškreiptas. Sveikas jis būna tada, kai jam esant kartu išlieka aiški valstybės ir pilietinės visuomenės skirtis ir jos kuriama natūrali įtampa, laiduojanti dviejų sociumo organizacijos plotmių autentišką tapatumą ir konstruktyvią sąveiką. Kai šis ryšys pažeidžiamas taip, kad išsitrina skiriamoji riba tarp politinės ir pilietinės visuomenių, randasi iškreiptos, tai yra neautentiškos ir nevisavertės

PILIETIŠKUMO SAMPRATOS IDĖJINIS IR MORALINIS PAGRINDAS VISADA BUVO SAVAI ME SUPRANTAMA NUOSTATA, KAD PILIETIŠKUMO DORYBĖ PIRMIAUSIA YRA ASMENS APSISPRENDIMAS IR GEBĖJIMAS INDIVIDUALŲ EGOISTINIŲ INTERESŲ DERINTI SU VISOS BENDRUOMENĖS INTERESU, O YPATINGAIS ATVEJAIS – IR DĖL JO PASIAUKOTI.

politijos, kurių ryškiausias pavyzdys, be abejo, yra vadinamieji totalitariniai režimai. Jie susiformuoja ir įsitvirtina tada, kai išnykus minėtai ribai politinė ir pilietinė visuomenės susilieja į vieną amorfišką darinį. Kaip tik tada visa jėga pradeda veikti tai, ką galima pavadinti Siamo dvynių efektu. Susijusioms ir kartu atskirtoms valstybei ir pilietinei visuomenei susilydžius į samplaiką jos ne liaujasi egzistavusios apskritai, o gyvuoja iškreiptais ir karikatūriškais pavidalais. Iki tol buvusi normali, valstybė tampa kvazipolitiniu, o pilietinė viusomenė – kvazipilietiniu dariniu.

Būtent ši gelminė abiejų darinių transformacija ir yra tikrasis Siamo dvynių efektas. Jį tiksliau apibūdinti būtų galima pasakant, kad išnykus jungties–skirties dialektine žaisme grindžiamai valstybės ir pilietinės visuomenės sąveikai, jos pradeda nuosekliai ir metodiškai naikinti viena kitą. Tai yra svarbiausias ir pražūtingiausias minėto efekto pasireiškimas, kurį reikia aiškiai suvokti ir deramai įvertinti jo ypatingą svarbą. Kaip tik nenoras ar nesugebėjimas išvelgti ir pripažinti valstybės ir pilietinės visuomenės abipusio su(si)naikinimo reiškinio lėmė, kad mokslinėje literatūroje ir viešojoje nuomonėje paplito ir įsitvirtino vienpusiška, budelio ir aukos vaizdiniais grindžiama totalitarinio valdymo bei režimo samprata. Esą atsiradus tokiam režimui „blogo“ totalitarinė valstybė sunaikino arba suvarė į gilų pogrindį „gerą“ pilietinę visuomenę, kuri, kęsdama režimo priespaudą, jo nekentė ir tik laukė progos sukilti. Toks supaprastintas ir iškreiptas valstybės ir pilietinės visuomenės santykio totalitarizmo sąlygomis aiškinimas faktiškai yra ne kas kita, o pamatinis ir praktiškai nekvestionuojamas šiuo metu vyraujančios ideologinės paradigmos branduolys. Šia mąstymo schema grindžiamas pokomunistinėse šalyse įtvirtintas ir kryptingai palaikomas ideologinis, arba didysis, pasakojimas apie pilietinę visuomenę kaip apie tikrosios laisvės tvirtovę ir karalystę.

JOKIA VALSTYBĖ GRIEŽTA ŠIOS SĄVOKOS PRA-SME. JI BUVO TIK KVAZI-POLITINIS ORGANIZMAS, TURĖJĘS IŠORINIUS VALSTYBINGUMO ATRIBUTUS. ŠITOKIO TIPO DARINYJE NĖRA TIKROS POLITINĖS VISUOMENĖS, NES NEEGZISTUOJA VISIEMS BENDROS ŽAIDIMO TAISYKLĖS, KURIŲ ATŽVILGIU VISI PILIEČIAI IŠ TIESŲ BŪTŲ LYGŪS.

Atsiribojus nuo šios schemos iš karto atsiveria kitokia žiūros perspektyva. Žvelgiant per jos prizmę matyti, kad totalitarinė valstybė, pavyzdžiui, Sovietų imperija, apskritai nebuvo jokia valstybė griežta šios sąvokos prasme. Ji buvo tik kvazipolitisinis organizmas, turėjęs išorinius valstybingumo atributus. Šitokio tipo darinyje nėra tikros politinės visuomenės, nes neegzistuoja visiems bendros žaidimo taisyklės, kurių atžvilgiu visi piliečiai iš tiesų būtų lygūs. Tokios kvazivalstybės įstatymai taip pat nėra tikri įstatymai, nes jie yra ne politinės visuomenės bendros valios teisinė išraiška, o tik išorinį tariamų įstatymų pavidalą turinčios tvarkos taisyklės, kurias valdžią užgrobusių visuomenės grupės jėga primeta kitiems tos visuomenės nariams ir grupėms.

Šio tipo valstybė neatitinka dviejų fundamentalių klasikinės valstybės sampratos kriterijų: joje neegzistuoja iš tiesų visuotiniai ir daugumos jos narių laisvai pripažįstama bendrojo gėrio samprata, o valdžią turinti grupuotė ne tik netarnauja bendrajam piliečių interesui, bet valdo kitas visuomenės grupes šioms nesutinkant, t. y. prieš jų valią. Tokias politijas kruopščiai aprašiusi klasikinė, ypač Viduramžių, politinė teorija vadino jas tironijomis, tačiau vartojant šių laikų dvasią geriau perteikiantį žodyną tokias santvarkas labiau tiktų vadinti kvazipolitiniais kriminaliniais režimais. Deja, mokslinėje literatūroje ir viešajame diskurse iki šiol tebėra tvirtai įsišaknijęs keistas vaizdinys, kad sovietinė imperija buvo tikra, nors ir represyvi, valstybė. Kitaip sakant, ji aksiomiškai laikoma iš tiesų politiniu dariniu, o ne tik išoriškai ir tariamai supolitinta milžiniška kriminaline zona, kuriai aiškinti tik iš dalies tinka normalioms politikoms analizuoti pritaikytos teorinės sąvokos ir empirinio tyrinėjimo metodai.

Atsiribojus nuo paplitusio, tačiau klaidingo požiūrio, kad totalitarinis kvazipolitisinis darinys iš tiesų yra valstybė, savaime susvyruoja ir ideologiškai suromantintas pilietinės visuomenės kaip laisvės bastiono vaizdinys. Totalitarinio režimo sąlygomis pilietinė visuomenė iš principo negali būti jokia laisvės sala todėl, kad jos paprasčiausiai nėra. Privatūs individų interesai ir natūralus siekis juos patenkinti, be abejo, išlieka. Tačiau šito

nepakanka, kad įsitvirtinus tokiam režimui išliktų ir toliau egzistuotų pilietinė visuomenė. Greta individų egoistinių interesų bei jų konkurencinės kovos būtinas antrasis tikros pilietinės visuomenės sandas – šią konkurenciją reglamentuojančios bendros taisyklės, kurių atžvilgiu individai privalo būti iš tiesų, o ne tik menamai lygūs. Garantu, kad tokių taisyklių būtų visuotinai laikomasi, gali būti tik valstybiškai susiorganizavusi politinė bendruomenė.

Kadangi valstybė ir pilietinė visuomenė susijusios nesutraukomu ryšiu, akivaizdu, kad valstybei kaip visuomenės politinės organizacijos formai virtus savo karikatūra – totalitarine tariama valstybe, tokia pat karikatūra neišvengiamai virsta ir pilietinė visuomenė. Tokia deformuota kvazipilietinė visuomenė yra autentiškos, žaidžiančios pagal vienodas ir visiems privalomas taisykles, pilietinės visuomenės surogatas. Ji negali būti niekas kita, tik, kaip pasakytų šv. Augustinas, „plėšikų gauja“ tapusios totalitarinės pseudovalstybės veidrodinė projekcija. Todėl laikyti tokią visuomenę laisvės atrama atrodo mažų mažiausiai keista. Tokioje visuomenėje laisvė išlieka nebent labiausiai sumenkusiu pavidalu – kaip individų spontaniškumas, kurio niekada nepajėgia visiškai užgniaužti net pats griežčiausias totalitarinis valdymas. Toks spontaniškumas reiškiasi kaip individų ir jų grupių gebėjimas ir įgūdis apeiti totalitarinėje politijoje formaliai įtvirtintas bendrabūvio normas bei susikurti privačių, taigi negalinčių pretenduoti į visuotinumą, alternatyvių tarpusavio elgesio taisyklių visetą. Jis skleidžiasi kaip nuolatinis išsisukinėjimas ir gudravimu grindžiamas elgesys, neturintis nieko bendra su autentiška ir visaverte normalios valstybės piliečio ir tikros pilietinės visuomenės nario laisve. Jeigu politinė ir socialinė laisvė suprantama kaip asmens gebėjimas kartu su kitais žmonėmis protingai kurti bendrą gyvenimo tvarką ir sąmoningai bei valingai paklusti jos taisyklėms, tai totalitarinėje santvarkoje išliekanti spontaniškumo laisvė yra ne tik tokios laisvės priešingybė ar blankus jos šešėlis, bet tiesiog karikatūrinis jos atvaizdas. Neatsitiktinai tokią „laisvę“ sovietmečiu įkūnijęs „piliečio“ tipas buvo keistas personažas, vadintas socialistinės nuosavybės grobstytoju.

Kadangi politinė ir pilietinė visuomenės totalitarinėje politijoje sunaikinamos arba neįtikėtinais atrofuoja bei sumenksta, yra pagrindo tokios politijos atsiradimą laikyti savotiška ikicivilizacinės būklės restauracija, arba grįžimu į tai, ką galima pavadinti antrine prigimtine būkle. Kaip ir koku mastu įmanoma išsilaisvinti iš šios būklės – didžiulė mįslė. Juk norint tai padaryti būtina ištrūkti iš užburto rato. Totalitarinis režimas atsiranda tada, kai pakertami normalios valstybės pagrindai totalizuojant, t. y. tariamai supolitinant prigimtinę ikipilietinę visuomenę būdingą bendromis taisyklėmis nereglamentuojamos konkurencijos principą; kitaip tariant, laukinės konkurencijos, arba gryniosios jėgos, principą paverčiant kvazipolitiniu stipriojo teisės principu. Tačiau totalitarinių režimų sąlygomis tuo pačiu principu vadovaujasi ir sugriautą pilietinę visuomenę pakeičianti kvazipilietinė visuomenė, kuri faktiškai įgyja daugelį prigimtinių, arba ikipilietinių, visuomenės bruožų. Skirtumas tik tas, kad toje visuomenėje nežabotos konkurencijos, arba gryniosios jėgos, principas tampa silpnųjų, t. y. politinės galios neturinčių individų ir grupių tarpusavio santykius bei jų santykius su valstybę reguliuojančiu principu.

Šiuo atžvilgiu totalitarinė „valstybė“ ir jos tariamai užgniaužta „pilietinė visuomenė“ nieko nesiskiria ir yra vienuose bei bendramatės. Todėl tampa neaišku, iš kur tokioje „pilietinėje visuomenėje“ galėtų rasti kokybiškai kitoks – laisvės – principas, kuris taptų atspirties tašku ir moralinės bei politinės stiprybės šaltiniu, leidžiančiu tokiai visuomenei sukilti prieš totalitarinės valstybės primestą ir jos ginamą vergijos principą. Atsakyti į šį klausimą ar bent jau jį išskirti yra svarbu bandant praskleisti daugelį sovietinę „pervarką“ bei jos pažadintas „aksominės revoliucijas“ vis dar gaubiančių paslapčių šydą.

Vidurio ir Rytų Europos veidą pakeitusios „aksominės revoliucijos“ neabejotinai buvo ir tebėra vienas mįslingiausių XX a. istorijos įvykių. Sunku tikėtis, kad įvairiems socia-

Sąjūdžio mitingas Gedimino aikštėje išlydinti Lietuvos delegatus į XIX TSKP konferenciją. Vilnius, 1988 06 24

liniams mokslams atstovaujantiems tyrinėtojams kada nors pavyktų atskleisti tikrąsias jų priežastis ir varomąsias jėgas. Kita vertus, jokio galutinio paaiškinimo, ko gero, visai ir nereikia. Kur kas svarbiau suprasti, kaip šios revoliucijos transformavo regiono šalis, būtent kokią naują ekonominę, socialinę ir politinę santvarką jos įtvirtino.

Atsakyti į šį klausimą kur kas sunkiau, negu atrodytų iš pirmo žvilgsnio. Norint tai padaryti, iš karto iškyla ne viena kliūtis. Viena svarbiausių ir sunkiausiai įveikiamų – ideologinė, trukdanti pastangoms objektyviai analizuoti įvykusius pokyčius ir atskleisti jų priežastis, varomąsias jėgas, mastą, o svarbiausia – istorinę ir politinę prasmę. Ši ideologinio pobūdžio kliūtis yra ne kas kita, o išankstinis įsitikinimas, jog į revoliucijų prasmės klausimą jau atsakytą: esą per „aksomines revoliucijas“ totalitarinių režimų pavergtos pilietinės visuomenės susigrąžino laisvę. Išsilaisvinimas iš komunizmo pančių buvo iš karto ir tiesmukiškai, nesileidžiant į šio epochinio įvykio gelminių ir ilgalaikių padarinių apmąstymus, sutapatintas su „grįžimu į Vakarus“. O pats grįžimo vaizdinys savaime įtaigoja mintį, kad buvo atkurta arba sukurta tokia pat kaip ten egzistuojanti laisvos rinkos ekonomika ir liberali demokratinė politinė santvarka.

Atsirado ir įsitvirtino nauja ideologinė paradigma – tokia pat griežta kaip ir ankstesnioji. Ant jos bėgių buvo pastatyti ir jais iki šiol žvaliai rieda visi socialiniai mokslai, taigi ir „aksominių revoliucijų“ bei pokomunistinio virsmo tyrinėjimai. Kadangi ideologijos tam ir egzistuoja, kad būtų kuo mažiau gilnamasi į jų pačių prigimtį ar abejojama pamatinėmis jų prielaidomis, natūralu, kad tranzitologijos tyrinėjimų srityje įsitvirtino minėto virsmo vaizdiniai, spėję įgyti beveik nepajudinamų tiesų statusą. Storas tokių ideologizuotų vaizdinių klodas nugulė XX a. pabaigos istorijos tyrinėjimų lauką ir kritiškesnę mąstymą gniuždančiu svoriu trukdo kitaip pažvelgti į šio lūžinio laikotarpio įvykius. Norint tai padaryti pirmiausia reikėtų mėginti pagal išgales atsiriboti nuo tyrinėjimų teorinį ir empirinį akiratį gožiančio ideologizuoto išsilaisvinimo pasakojimo įtakos. Mat šis dėl savo indoktrinuojančio pobūdžio iš anksto nukreipia tyrinėjimą politiškai korektiška, bet nebūtinai teisinga ir produktyvia linkme. Įvykdžius šią sąlygą randasi prielaidos išvysti nepastebėtus arba neblogai žinomus, tačiau deramai vis dar neapmąstytus ir neįvertintus „aksominių revoliucijų“ bruožus. Jų yra ne vienas.

Vienas iš dažniausiai pabrėžiamų ir itin palankiai vertinamų šių revoliucijų bruožų yra taikus jų pobūdis. Vertinant įprastiniais humaniškumo ir etikos masteliais, šios taikios ir beveik bekraujės revoliucijos atrodo tikra palaima – menkučiai sukrėtimai palyginti su smurtingomis, daugybės aukų pareikalavusiomis XIX a. ir XX a. pirmos pusės socialinėmis ir politinėmis revoliucijomis. Kita vertus, šis ne pavienėje komunistinėje šalyje, o visur išryškėjęs skirtumas yra pernelyg visuotinis, didelis ir svarbus, kad būtų galima jį laikyti tiesiog atsitiktiniu ar juo labiau savaime suprantamu. Keistai ir net įtartinais lengvas ir greitas totalitarinės sistemos žlugimas ir staigus komunistinių šalių šuolis į naują laisvės režimą

reikalingas išsamesnio paaiškinimo, kas gi nulėmė tokį skirtingą ankstesniųjų ir XX a. pabaigos antikomunistinių revoliucijų pobūdį ir padarė įmanomą šį stebuklingą šuolį.

Taip keliant klausimą ideologiškai vyraujantis ir visas galimas alternatyvas nustelbiantis „išsilaisvinimo“ bei „grįžimo“ pasakojimas ima blukti prarasdamas savo įtaigumą ir žavesį. Tiesą sakant, kuo labiau į jį gilnamasi iš šitaip keliamo klausimo perspektyvos, tuo labiau jis atrodo neįtikimas ir net įtartinas. Kritiškai apmąstius ir įvertinus šį pasakojimą peršasi du galimi „aksominių revoliucijų“ aiškinimai. Pirmasis – jau įsitvirtinęs ir įprastas aiškinimas, jog tai buvo tikros revoliucijos, galėjusios greitai ir lengvai laimėti todėl, kad komunistiniai režimai buvo absoliučiai supuvę ir silpni, o jų nekentę žmonės degė begaliniu troškimu bei ryžtu nusimesti vergijos jungą. Antrąjį aiškinimą kol kas galima pateikti tik abejojančio klausimo pavidalu: ar nėra taip, kad

AIŠKINIMĄ KOL KAS GALIMA PATEIKTI TIK ABEJOJANČIO KLAUSIMO PAVIDALU: AR NĖRA TAIP, KAD ŽAIBIŠKO IR NEĮTIKĖTINAI LENGVO TOTALITARINIŲ REŽIMŲ ŽLUGIMO PRIEŽASTIS BUVO TA, JOG ŠIE „AKSOMINĖS REVOLIUCIJOMIS“ POETIŠKAI PAVADINTI ĮVYKIAI APSKRITAI NEBUVO JOKIOS REVOLIUCIJOS?

žaibiško ir neįtikėtinai lengvo totalitarinių režimų žlugimo priežastis buvo ta, jog šie „ak-sominėmis revoliucijomis“ poetiškai pavadinti įvykiai apskritai nebuvo jokios revoliucijos?

Vienareikšmiškiau atsakyti į šį klausimą gali padėti tik dar išsamesni ir kruopštes-ni „pertvarkos“ tyrinėjimai. Sunkiausia rasti tinkamesnį, leidžiantį geriau negu iki šiol suvokti šį reiškinį konceptualinį jo aiškinimą. Kaip minėta, požiūriai, ko siekė ir kas iš tiesų buvo pertvarkos šauklys M. Gorbačiovas, yra diametraliai priešingi. Vieniems šis politikas buvo ir liks apie laisvę visada svajojęs liberalas, gavęs istorinę galimybę ir pamė-ginęs įgyvendinti slapčia puoselėtus reformatoriškus siekius. Kitiems jis visada atrodys nuoseklus komunistinio režimo šalininkas ir gynėjas, kuris, mėgindamas žūtibūt išgelbėti susvyravusią jam brangią santvarką, netyčia ją galutinai sužlugdė neapgalvotomis ir nevy-kusiomis reformomis. Ištrūkti iš šios konceptualinės dilemos spąstų nėra lengva. Vienas iš perspektyvesnių būdų tai padaryti – atsiriboti nuo panašių svarstymų bei spėlionių ir pamėginti įveikti šią dilemą pasitelkus griežtai pozityvistinį požiūrį. Tad reikėtų pamiršti pastangas tiksliai rekonstruoti „pertvarkos“ vedlio tikruosius tikslus ir planus ar juo labiau atspėti, kiek nuoširdūs buvo jo ketinimai. Pakaktų atidžiau įsiziūrėti, kas buvo daroma arba mėginta daryti pertvarkos laikotarpiu, o ypač pradiniu jos tarpsniu.

Sumanytų reformų tikslus įvardijantys šūkiai – *pertvarka, demokratizavimas, viešumas* – iš pat pradžių skambėjo labai miglotai, kadangi juose buvo be galo sunku įžvelgti nors kiek aiškiau ir konkrečiau apibrėžiamą turinį. Tačiau šį turinį pamažu atskleidė pats reformų, o dar tiksliau – pertvarkos metu išplieskusių politinių kovų vyksmas. Žvelgiant retrospektyviai matyti, kad visų pertvarkos metu vykusių poli-tinių kovų epicentru galiausiai tapo mūšis dėl Sovietų Sąjungos konstitucijos šeštojo straipsnio, laidavusio Komunistų partijos absoliučios valdžios monopolį. Žūtibūtinė kova dėl šio straipsnio išsaugojimo ar panaikinimo visą politiškai aktyvią Tarybų Sąjungos visuomenės dalį ne tik suskaldė į nesutaikomas „totalitaristų stagnatorių“ ir „demokratų modernizatorių“ stovyklas, bet ir baigėsi imperijos žlugimu.

Suvokus, kad būtent valdžios klausimas buvo svarbiausias veiksnys, nulėmęs totalitarinio režimo griūtį, tampa prasminga panoramiškai apžvelgti visuminį pertvarkos vaizdą jau minėtu pozityvistiniu žvilgsniu, atsiribojant nuo spekuliatyvių svarstymų, kokie vis dėlto buvo tikrieji pertvarkos architektų tikslai ir kiek nuoširdūs buvo jų deklaruoti demokrati-zavimo ir viešumo lozungai. Spėlioti nebereikia, nes pakanka suprasti, ką iš tiesų padarė jos vedlys. Galima paprastai ir trumpai pasakyti, kad jis „atleido valdžias“ ir padarė galimą jau minėtą mūšį. Sausas šio pamatinio fakto konstatavimas yra kur kas tvirtesnis tolesnės analizės pagrindas todėl, kad tokie beveik neatsakomi klausimai, kokia buvo pertvarkos pamatinė idėja ir strateginis jos tikslas, ar pertvarka buvo pradėta visiškai sąmoningai ir gerai apgalvojus padarinius ar, priešingai, jos griebtis skatino pirmiausia savisaugos instinktas ir jo įkvėpta nuojauta, jog reikia rizikuoti ir kažką daryti, tampa iš esmės nebe-svarbūs. Atsiribojus nuo jų galima tiesiog pasakyti, kad vadžių atleidimas tapo lemtingu ir negrįžtamu politiniu sprendimu, kuriuo buvo pradėtas patiems reformatoriams nelauktu rezultatu pasibaigęs totalitarinės valdymo sistemos dereguliavimo procesas.

Talpi dereguliavimo sąvoka, ko gero, yra vienintelė sąvoka, leidžianti subendravardiklinti ir susieti prasminiu ryšiu iš pirmo žvilgsnio neapibrėžtus ir tuščius reformatorių iškeltus pertvarkos šūkius. Žvelgiant iš laiko nuotolio lieka vis mažiau abejonių, kad Tarybų Sąjun-gos reformatorių užmojis dereguluoti ir šitaip išjudinti sustabarėjusią santvarką ir buvo pertvarkos varomoji idėja bei galutinis tikslas. Tiesa, sąvokos „idėja“ ir „tikslas“ vartotinos itin atsargiai ir veikia metaforiška prasme. Vykdam pertvarką neatsitiktinai buvo nuolatos kartojama, kad ji esanti būtent „prasidėjęs procesas“ – ši M. Gorbačiovo pamėgta frazė buvo ne tik teisinga ir tiksli, bet, griežtai kalbant, galbūt vienintelis iš tiesų dalykiškas ir prasmingas pertvarkos tikrojo turinio ir tikslo apibūdinimas. Jis puikiai atskleidė reikalo

---

**VISŲ PERTVARKOS METU
VYKUSIŲ POLITINIŲ
KOVŲ EPICENTRU GA-
LIAUSIAI TAPO MŪŠIS
DĖL SOVIETŲ SĄJUNGOS
KONSTITUCIJOS ŠEŠTOJO
STRAIPSNIO, LAIDAVU-
SIO KOMUNISTŲ PARTI-
JOS ABSOLIUCIOS VAL-
DŽIOS MONOPOLĮ.**

---

esmę, būtent kad procesinis dereguliavimo pobūdis ir reiškė tai, jog valingu vadžių atleidimo veiksmu paleistas kvazivalstybės atnaujinimo ir modernizavimo mechanizmas toliau turėjo veikti tarsi nekontroliuojamai ir nevaldomai. Bėlika pridurti, kad pertvarka kitaip skleistis ir negalėjo, nes uždavinys valdyti tokio pobūdžio dereguliavimo vyksmą apskritai pranoksta žmogaus jėgas ir gebėjimus.

Pirmiausia buvo dereguluota politinio gyvenimo sritis. Joje pradėjo veikti visiškai kitokios prigimties politikos ir apskritai istorijos vyksmą valdantis veikėjas – garsioji „Nematoma ranka“, kuri tik vėliau persikėlė ir į ekonominio gyvenimo erdvę. Politinio gyvenimo dereguliacija reiškė tik tai, kad Komunistų partijos pasisavinta ir griežtai monopolizuota kvazipolitinė valdžia tapo iš principo ir kitoms visuomenės grupėms pasiekiamu „resursu“, dėl kurio tapo įmanoma ir verta pasigrumti. Teisės varžytis dėl jos kaip tik ir pradėjo reikalauti ir kitos, anksčiau šios teisės neturėjusios kvazipilietinės visuomenės grupės. Paversti valdžią nevaržomos konkurencinės kovos objektu – tokia buvo primygtinio reikalavimo panaikinti tarybinės konstitucijos šeštąjį straipsnį tikroji, bet vengiama atvirai įvardyti politinė prasmė. Natūralu, kad nenorėjusiai išsižadėti valdžios monopolio Komunistų partijos daliai buvo prikabinotos „totalitaristų“, „konservatorių“ ir „stagnatorių“ etiketės, o valdžios dalies sau reikalavusios grupės pasipuošė „demokratų“, „modernizatorių“ ir „pažangiečių“ iškabomis. Įsitvirtinusi legenda apie pertvarkos laikotarpiu Tarybų Sąjungoje ir pirmiausia Rusijoje veikusias gausias ir stiprias demokratines jėgas neabejotinai yra vienas klaidingiausių ir pavojingiausių su pertvarka siejamų vaizdinių, nes ji yra ir vienas svarbiausių ideologinio išsilaisvinimo pasakojimo atraminių stulpų. Rusijoje tikrų demokratų buvo menkutė saujelė, o jų įtaką pertvarkos vyksmui ir baigčiai buvo praktiškai neįjuntama.

Tad žvelgiant į pertvarką kaip į valingai paleistą, bet toliau iš esmės savieigai paliktą komunistinės santvarkos sisteminio dereguliavimo procesą, „aksominių revoliucijų“ spindesys gerokai nublinksta. Visiškai akivaizdu, kad sistemos dereguliacija nebūtinai reiškia, jog šiuo dereguliavimo veiksmu totalitarinė kvazipilietinė visuomenė iš tiesų ir

savaime susigrąžina laisvę ir tampa tikra pilietine visuomene. Juk toks „išsilaisvinimas“ iš principo gali būti slinktis naujos tokios visuomenės pa(si)vergimo formos link.

Tiesioginis akstinas kruopščiai svarstyti ir tikrinti prielaidą, kad „aksominės revoliucijos“ galėjo būti tik revoliucijų simuliakrai, pirmiausia yra pagrįstos abejonės, iš kur ir kaip šiose totalitarizmo sąlygomis visapusiškai degradavusiose kvazipilietinėse visuomenėse staiga radosi revoliucinis potencialas, leidęs nuversti ne šiaip policinius, bet iki dantų ginkluotus tironiškus režimus. Vadinamosios pertvarkos patirtis šias abejonas tik stiprina. Be saujelės disidentų pasiaukojamos, tačiau atrodžiusios beviltiškos kovos, išstisus dešimtmečius iki pertvarkos Tarybų Sąjungoje nebūta jokių rimtesnių protesto – o ką jau kalbėti apie tikrą pasipriešinimą – prieš totalitarinį režimą proveržių ar net jų ryškesnių apraiškų. Kitų šalių istorinė patirtis taip pat kelia daug klausimų. Net žiauriai nuslopinti ir pilietinės visuomenės kovos už laisvę pavyzdžiais laikomi Vengrijos ir Čekoslovakijos sukilimai nebuvo antisisteminiai griežta šio žodžio prasme. Jie iš esmės buvo tik mėginimai sukurti „komunizmą su žmogišku veidu“, o šiems maištams vadovavo komunistinėmis idėjomis bei galimybe „sužmoginti“ santvarką nuoširdžiai tikėję kai kurie šių šalių valdančiųjų kompartijų vadovai. Lenkijos „Solidarumo“ judėjimas buvo užgniauztas jau kur kas švelniau, o „aksominės revoliucijos“ apskritai buvo neįtikėtinais taikios.

Žmogiškai tokia permaina galėtų tik džiuginti, jeigu šios smurto mažėjimo tendencijos nelydėtų išryškėjęs dar vienas naujas ir gerokai problemiškesnis šių revoliucijų bruožas. Revoliucijoms „humaniškėjant“, jose dalyvaujančios „apačios“ darosi vis pasyvesnės, o jų vaidmuo menksta. Visų klasikinių modernybės revoliucijų priežastis buvo kaip tik tolydžio augantis apačių nepasitenkinimas, pamažu virsdavęs vis atviresniais protestais prieš esamą

TIESIOGINIS AKSTINAS KRUOPŠČIAI SVARSTYTI IR TIKRINTI PRIELAIDĄ, KAD „AKSOMINĖS REVOLIUCIJOS“ GALĖJO BŪTI TIK REVOLIUCIJŲ SIMULIAKRAI, PIRMIAUSIA YRA PAGRĮSTOS ABEJONĖS, IŠ KUR IR KAIP ŠIOSE TOTALITARIZMO SĄLYGOMIS VISAPUSIŠKAI DEGRADAVUSIOSE KVAZIPILIE TINĖSE VISUOMENĖSE STAIGA RADOSI REVOLIUCINIS POTENCIALAS, LEIDĖS NUVERSTI NE ŠIAIP POLICINIUS, BET IKI DANTŲ GINKLUOTUS TIRONIŠKUS REŽIMUS.

tvarką ir galiausiai pasibaigdavęs spontaniškais ir smurtingais revoliuciniais sukilimais. Tuo tarpu XX a. pabaigos antikomunistinės revoliucijos yra „postmodernios“, nes jos kur kas panašesnės į pačių „viršūnių“ sumąstytus ir surežisuotus kvazipolitinius spektaklius, kuriuose masės atrodė tokios pat pastebimos ir svarbios kaip ir ankstesniais laikais, bet iš tikrųjų joms skirtas tik režisierių veiksmus palaikančių „revoliucijos klakerių“, arba šių spektaklių estetinio fono, vaidmuo.

Pasaulį pakeitusios pertvarkos pradinis impulsas, netrukus sukėlęs milžinišką „akso-
minių revoliucijų“ bangą, buvo ne koks nors tarybinės visuomenės gelmėse kunkuliuavęs ir grasinęs bet kurią akimirką prasiveržti liaudies nepasitenkinimo ir rūstybės vulkanas, bet valdžios sprendimas atleisti vadžias, kurį uždaru kabinetų tyloje priėmė ir visai tarybinei kvaziimperijai bei jos kvazipilietinei visuomenei iš viršaus nuleido maža grupelė valdančiosios kompartijos viršūnei priklausiusių žmonių. Ši lemtingai svarbi aplinkybė ir leidžia daryti prielaidą, kad pertvarką, o galiausiai ir „aksominių revoliucijų“ laviną išjudino ne tiek įsivaizduojamas pilietinės visuomenės gelmėse glūdėjęs nenumaldomas laisvės ilgesys ir ryžtas dėl jos sukilti, bet veikiau dalies elito suvokta būtinybė atrasti naujus ir efektyvesnius būdus valdyti ir išnaudoti jau kelis dešimtmečius pavergtą ir visai nemaištingą „socialistinę“ visuomenę. Kadangi kita elito dalis tokios pertvarkos planui nepritarė, kilo imperijos viršūnių konfliktas, nulėmęs jų susiskirstymą į stagnatorių ir reformatorių, arba „totalitaristų“ ir „demokratų“ stovyklas. Šis konfliktas persimetė ir į pertvarkos laikotarpio visuomenę paversdamas ją hobsiškojo visų karo su visais lauku.

Visuotinio karo vaizdinys šiuo atveju nėra „pertvarkai“ apibūdinti savavališkai vartojama metafora. Pradėjus atsileidinti geležiniams Komunistų partijos valdžios gniaužtams kvazipilietinė tarybinė visuomenė iš principo negalėjo būti išlaisvinta arba išsilaisvinti pati. Ji taip pat negalėjo tapti ir netapo tikra pilietine visuomene. Mat ši totalitarinio režimo visokeriopai slopinta, nuniokota ir deformuota visuomenė paprasčiausiai neturėjo moralinio, politinio, pagaliau ir intelektualinio potencialo susikurti absoliučiai būtiną jos virsmo tokia visuomene sąlygą – išsiskleisti kaip tikra politinė visuomenė. Jeigu ši kvazipilietinė visuomenė būtų pajėgusi padaryti tokį stebuklą ir ištrūkti iš totalitarinės būklės liūno, tai būtų prilygę, vaizdžiai kalbant, Miunhauzeno, sugebėjusio save ištraukti iš pelkės už savo paties plaukų, atliktam žygdarbiui.

Kadangi toks stebuklas neįvyko ir negalėjo įvykti, pertvarką pradėjęs kvazipolitinės viešosios erdvės dereguliavimas suteikė šiai suvargusiai visuomenei vienintelę tokiomis sąlygomis įmanomą laisvę. Tai buvo ta pati iki pertvarkos nuosekliai varžyta ir persekiota spontaniškumo laisvė, kuriai buvo leista išeiti iš pogrindžio ir reikštis viešai iki tol neregėtais būdais ir formomis. Tačiau vieša šios laisvės raiška savaimė nelaidavo, kad ji peraugtų į naują kokybę ir taps tikra politine laisve. Todėl ji netruko supanašėti su kalėjimo zonoje sumaištavusių kalinių ar iš aptvaro ištrūkusių vergų siautėjimu. Kadangi dereguliavimas prasidėjo politinio gyvenimo srityje, natūralu, kad pirmoji ir akivaizdžiausia atgautosios laisvės raiškos forma buvo įsiplieskusi kvazipilietinės visuomenės grupių kova dėl valdžios. Ši, kaip netrukus parodė tolesni įvykiai, visiškai bergždžia, jokios tikros laisvės link nevedusi ir jos neatnešusi kova davė tik tai, kad kaip niekad aiškiai atskleidė tikrąją totalitarinės tarybinės visuomenės prigimtį ir kartu jos realių galimybių išsilaisvinti ribas.

Atleidus partinės kontrolės vadžias, ši visuomenė tam tikra prasme susigražino savastį ir tikrąjį veidą, kuriuos iki tol slėpė gana pakenčiamai atrodantis tvarkos, padarumo ir net išorinio jos narių solidarumo fasadas. Išnykus šiam apgaulingam fasadui ji pasirodė esanti tuo, kuo iš tiesų visada ir buvo – savitos rūšies antriniu prigimtinio dariniu. Joje išsižiebusio visuotinio karo dėl resursų kuriam laikui nebevaržė jokios bendros taisyklės ir normos. Tai reiškia, kad dereguliavimo veiksmu ši visuomenė buvo ne išlaisvinta, bet įmestą į savotišką užburtą ratą. Kitaip sakant, pertvarka nubloškė visuomenę į būklę, kartą jau atvedusią prie

---

PRADĖJUS ATSILEIDINĖTI GELEŽINIAMS KOMUNISTŲ PARTIJOS VALDŽIOS GNIAUŽTAMS KVAZIPILIETINĖ TARYBINĖ VISUOMENĖ IŠ PRINCIPŲ NE GALĖJO BŪTI IŠLAISVINTA ARBA IŠSILAISVINTI PATI. JI TAIP PAT NE GALĖJO TAPTI IR NETAPO TIKRA PILIETINĖ VISUOMENĖ.

---

totalitarinio valdymo ir leidusią atsirasti jį įkūnijančiam kvazipolitiniam kriminaliniam režimui. Ji savaime nesukūrė jokių prielaidų ištrukti iš šios būklės, o išsiveržti iš jos savo jėgomis visuomenė taip pat nebuvo pajėgi. Todėl jai atsivėrę laisvės horizontai buvo tik jos mirażas. Kelionė užburtu ratu tariamai išlaisvintą kvazipilietinę visuomenę vedė tik viena kryptimi. Pavargusi nuo anarchijos ir savivalės šėlsmo ir nebepajėgdama išverti iš dalies sąmoningai leistos jai pačiai susikurti spontaniškumo laisvės ir jos sukulto visų karo su visais pragaro, ši visuomenė buvo iš anksto pasmerkta palūžti ir nutraukti taip įspūdingai prasidėjusį laisvės žygį.

**GALIMYBĖ RESTAURUOTI
TOTALITARINĮ VALDY-
MĄ SLYPĖJO PAČIOJE
PERTVARKOS PRADĖTO
DEREGULIAVIMO VIDI-
NĖJE LOGIKOJE, O JOS
VIRSMAS TIKROVE BUVO
TIK LAIKO IR PALANKIŲ
APLINKYBIŲ KLAUSI-
MAS.**

Galimybė restauruoti totalitarinį valdymą slypėjo pačioje pertvarkos pradėto dereguliavimo vidinėje logikoje, o jos virsmas tikrove buvo tik laiko ir palankių aplinkybių klausimas. Pertvarkos vyksmas ir baigtis Rusijoje yra, ko gero, tipiškiausias ir tiesiog chrestomatinis šios vidinės logikos sklaidos pavyzdys. Nėra abejonių, kad šioje didžiulėje šalyje būta žmonių, troškusių permainų ir tikros laisvės. Tačiau čia aptartos priežastys ir specifinės šalies sąlygos lėmė, kad apie B. Jelcino asmenį susitelkusios „demokratų“ stovyklos branduolį sudarė ne tokie žmonės, bet antrajam nomenklatūros ešelonui priklausę įvairiausio plauko partiniai ir biurokratiniai funkcionieriai. Jie daugiausia buvo susitelkę Rusijos Federacijos, o ne sąjunginės valdžios struktūrose, taigi buvo ne nomenklatūros „aukščiausia lyga“, bet daugiausia antrarūšiai jos nariai. Todėl šie „demokratai“ nebūtinai buvo išmintingesni ir padoresni už aukštesnei lygai priklausiusius grumtynių dėl valdžios konkurentus. Veikiau buvo kaip tik atvirkščiai.

Rusijos ir kitų buvusios kvaziimperijos provincijų visuomenės netruko savo kailiu patirti, ką iš tiesų reiškė tokių demokratų nešama laisvė. Jos tikrieji vaisiai galutinai pasimatė perkėlus dereguliavimo principą ir į ūkio sritį. Ekonomikos „išlaisvinimo“ ir ūkio privatizavimo socialiniai padariniai buvo tokie, kad milijonams šalies gyventojų vargas gyvenimas „brandaus socializmo“ sąlygomis pradėjo atrodyti kone aukso amžius palyginti su demokratinės laisvės rojumi. Kosminė socialinė atskirtis ir begalinis daugumos į šį rojų atvestų gyventojų skurdas – toks buvo pertvarkos pradėto totalitarinės sistemos dereguliavimo rezultatas. Tačiau panašu, kad tokia pertvarkos baigtis iš principo tenkino, o galiausiai ir sutaikė abi jai vykstant aršiai konfliktavusias stovyklas. Po ištisą dešimtmetį faktiškai prigimtinių būklės sąlygomis gyvenusios visuomenės tarpusavio karo, net ir akademinėje literatūroje kažkodėl patikliai vadinamo „demokratijos tarpsniu“, Rusijos „demokratai“ ir „liberalai“ sklandžiai, be jokio rimtesnio pasipriešinimo valdžią perdavė neostalinisto V. Putino vadovaujamiems jėgos struktūrų atstovams. Dauguma jų, išskyrus būrelį principingiausių ir atkakliausių, sėkmingai susirado nišas atkurtoje valdžios piramidėje arba bent jau tapo „sistemines opozicijos“ dalimi.

Tokia lengva reformatorių kapituliacija ir po jos susiklostęs taikus totalitaristų ir demokratų sambūvis aiškiai liudija, kad pastariesiems demokratija anaipol nebuvo vertybė, dėl kurios jie būtų pasiryžę rimtai kovoti ar juo labiau mirti. Demokratiniai lozungai ir iškabos daugumai jų buvo tik patogus įrankis siekti daugiau valdžios žaidžiant pertvarkos kvazipilietinei visuomenei leistus galios žaidimus. Ši visuomenė taip pat neparodė jokio noro ginti tokios demokratijos. Toks pasyvumas paprastai laikomas įrodymu, kad ji nepribrendo demokratijai, ir dėl to neretai apgailestaujama. Suvokiant pertvarką kaip valdžios viršūnių sumąstytą ir paleistą dereguliavimo procesą bei prisimenant jo rezultatus, Rusijos visuomenės abejingumas demokratijai atrodo ne tik natūrali, bet ir savaip racionali nuostata. Dėl daugybės priežasčių nepajėgusi tapti tikrai laisva politine visuomene, ji vis dėlto pasirodė esanti pakankamai nuovoki, kad atpažintų jai primestą demokratijos simuliakrą ir nuo jo nusigręžtų. Tad rimčiau kalbėti apie demokratijos perspektyvas Rusijoje, ko gero, taps įmanoma tik tada, kai į viešąją šios šalies gyvenimą ateis nauja karta, kuriai žodis demokratija nebebus toks baubas kaip dabar, nes praėjusio šimtmečio paskutiniajame

dešimtmetyje patirtas simuliakrinės demokratijos košmaras jai atgis tik klausantis savo tėvų pasakojimų.

Lengviausia ir patogiausia būtų liūdną Rusijos patirtį laikyti tiesiog nepavykusios pertvarkos pavyzdžiu ir neskirti jam pernelyg daug dėmesio. Tačiau ši patirtis įgyja visiškai kitą prasmę ir pradeda atrodyti labai vertinga ir svarbi išsikėlus prielaidą, kad visos VRE regione įvykusios „aksominės“, arba „dainuojančios“, revoliucijos gali būti tik šiek tiek skirtingai įgyvendinti to paties dereguliavimo scenarijaus variantai. Įmanoma, kad principinė dereguliavimo logika bei schema valdė visų šių revoliucijų vyksmą ir nulėmė jų baigtį bei galutinius rezultatus. Tai reikštų, kad visose šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, priklausomai nuo vietos sąlygų, buvo pritaikyti tik šiek tiek skirtingi dereguliavimo būdai ir susiklostė iš esmės panašios, tik skirtingomis išorinėmis dekoracijomis pasipuošusios ekonominės, socialinės ir politinės santvarkos. Atidžiai tikrinant minėtą prielaidą galėtų paaiškėti, kad šių santvarkų skirtumai yra kur kas mažesni, negu skatina manyti ir tikėti išsilaisvinimo pasakojimas. Trumpai sakant, jie būtų tik kiekybiniai, bet ne kokybiniai.

Jeigu besąlygiškai tikima išsilaisvinimo pasakojimu, mėginimas lyginti Lietuvą ir Rusiją gali atrodyti keistas ir net įžūlus. Lietuva kartu su kitomis dviem Baltijos šalimis kone visuotinai laikomos pavykusio išsilaisvinimo ir sėkmingos pokomunistinės transformacijos pavyzdžiais. Noriai primenamos ir pasakojamos šių šalių „sėkmės istorijos“ taip įsitvirtino akademinuose sluoksniuose ir viešojoje nuomonėje, kad abejoti jomis faktiškai jau seniai tapo ne tik neišprusimo bei tamsuoliškumo, bet ir blogo tono požymiu. Sklandų pasakojimą apie kone stebuklingą sėkmę jaukiantys faktai apdairiai ignoruojami ir nutylimi arba apsukriai racionalizuojami ir pateisinami.

Juk nereikia turėti jokių „svieto lygintojo“ polinkių norint suprasti, jog milžiniška ekonominė nelygybė ir beveik didžiausia Europos Sąjungoje socialinė atskirtis yra aiškus įrodymas, kad Lietuvos „išsilaisvinimas“ buvo absoliučiai atsaistytas nuo Sąjūdžio deklaruočių ir tarsi ketintų įgyvendinti teisingumo ir visuomeninio solidarumo principų. Taip pat tik išsilaisvinimo pasakojimo užhipnotizuotas ir jo uždėtų ideologinių rožinių akinių nenorintis nusiimti stebėtojas drįstų teigti, kad emigracijos iš Lietuvos mastai, daugelį kartų viršijantys vidutinius europinius rodiklius, yra ne tariamai išsilaisvinusios tautos išsivaikščiavimo ir tiesiog fizinio/demografinio nykimo požymis, bet natūralus ir net pozityvus reiškinys. Būtent minėtas ideologinis pasakojimas didžia dalimi lemia, kad šalies gyventojų prarastys, pranokstančios karo ir trėmimų laikotarpiams patirtas žmonių netektis, racionalizuojamos vaizduojant jas kaip neišvengiamą reiškinį, panašų, tarkime, į natūralią metų laikų kaitą, ir net laikomos atgautosios laisvės išraiška, o ne vadinamos tikroju vardu – neatsakingos ekonominės ir socialinės politikos sukeltu ir tebetrunkančiu tautos su(si)naikinimo procesu.

Trumpai priminti šiuos puikiai žinomus ir nuolatos minimus faktus reikia dėl vienintelės priežasties. Mat gana tikėtina, kad laisvės sąlygomis gerokai paspartėjęs, palyginti su sovietmečiu, tautos nykimas yra tiesioginis su pertvarka prasidėjusio ir vis dar tebevykstančio „dereguliuojančio laisvinimo“ logiškas ir neišvengiamas padarinys. Prieš tris dešimtmečius paleistas dereguliavimo impulsas ne tik neužgeso, bet veikiau tolydžio stiprėja. Tvirtą pagrindą manyti esant ir veikiant šį impulsą duoda akivaizdus paradoksas: turinčios Lietuvą „priartinti prie Vakarų standartų“ reformos dėl paslaptinių ir, dar svarbiau, net nemėginamų rimčiau aiškintis priežasčių šalies raidą koreguoja taip, kad joje susiklostė ir įsitvirtino anaipol ne tipiškas ir gerai žinomas laisvos rinkos ekonomikos ir liberalios demokratinės politinės santvarkos modelis, bet labai „savita“ – keistai iškreipta ir neatpažįstamai sukarikatūrinta jo atmaina. O minėtieji ir daugelis kitų faktų yra tokie, kad norom nenorom verčia susimąstyti, ar šiose reformose iš pat pradžių nebuvo užkoduota ir jau du dešimtmečius efektyviai veikia tautos ir valstybės susinaikinimo programa, palyginti su

---

NEREIKIA TURĖTI JOKIŲ „SVIETO LYGINTOJO“ POLINKIŲ NORINT SUPRASTI, JOG MILŽINIŠKA EKONOMINĖ NELYGYBĖ IR BEVEIK DIDŽIAUSIA EUROPOS SĄJUNGOJE SOCIALINĖ ATSKIRTIS YRA AIŠKUS ĮRODYMAS, KAD LIETUVOS „IŠSILAISVINIMAS“ BUVO ABSOLIUČIAI ATSAISTYTAS NUO SĄJŪDŽIO DEKLARUOČŲ IR TARSİ KETINTŲ ĮGYVENDINTI TEISINGUMO IR VISUOMENINIO SOLIDARUMO PRINCIPŲ.

---

kuria sovietinių okupantų planai ir pastangos sukurti „Lietuvą be lietuvių“ atrodo tik kaip gana mėgėjiški ir nerangūs, todėl sąlygiškai ne tokie pavojingi žaidimai. Visai neabsurdiška pradeda atrodyti mintis, kad formaliai nepriklausoma vėl tapusi Lietuva iš esmės tebejuda pertvarkos nubrėžta raidos kryptimi, kuria pakeliavus dar kiek ilgiau, iš šalies gali likti tik geografinis vardas.

Taigi lyginti pertvarkos Lietuvoje ir Rusijoje eigą ir rezultatus turėtų skatinti ne vien grynai akademinis smalsumas, bet ir gyvybiniai tautos ir valstybės interesai. O atsikračius išsilaisvinimo pasakojimo conceptualinių klišių ir lyginimo atskaitos bei išėities tašku pasirinkus būtent dereguliavimo perspektyvą, nebeįmanoma kaip absurdiškos iš anksto atmesti ir galimybės, kad Lietuvoje pertvarka pavyko net geriau. Tokią iš pažiūros netikėtą ir net paradoksalią išvadą galima prieiti pamėginus įvertinti pertvarkos sėkmę kitokiu matu arba kriterijumi. Šiuo atveju juo būtų gebėjimas atvirai represyvią pavergtos ir engiamos visuomenės valdymo schemą pakeisti modernesniu ir lankstesniu – demokratiniu – tos pačios visuomenės valdymo mechanizmu pašalinant arba paslepiant ankstesniajam totalitariniam valdymui būdingus išorinės ir todėl lengvai pastebimos prievartos elementus. Praktiškai tai reikštų, kad pertvarkos abiejose šalyse sukurtos santvarkos pamatiniais bruožais yra panašios, tačiau jų institucinės dekoracijos ir valdymo stilius gerokai skiriasi. Rusijoje jie kur kas šiurkštesni, tuo tarpu Lietuvoje labiau kliaujamasi švelniąja galia, tai yra, pirmenybė teikiama pastangoms ne tiesmukiškai slopinti laisvą piliečių valios raišką, bet manipuluoti visuomene pasitelkiant procedūrinius grynai formalistinės demokratijos žaidimus ir subtilesnes ideologinio indoktrinavimo bei „smegenų plovimo“ technikas.

Kol kas ši išvada tegul bus laikoma darbine hipoteze, kurią tikrinti įmanoma vieninteliu būdu – parodant, kad krentantys į akis Lietuvos ir Rusijos gyvenimo ir vidaus tvarkos po pertvarkos panašumai yra ne atsitiktinės ir paviršutiniškos, bet pradinio pertvarkos impulso ir jo vėlesnės sklaidos nulemtos dėsningos ir gelminės analogijos. Kalbant moksliau, šie panašumai turėtų būti struktūriniai.

Panašumų paieškas galima pradėti nuo to, kad Lietuvos „dainuojanti revoliucija“ nė iš tolo neprimena tokių istorijos įvykių kaip didieji XIX a. sukilimai, Birželio sukilimas, pokario rezistencinė kova ar disidentinis judėjimas. Pastaruosius sieja vienas bendras bruožas – nors iš anksto rengti ir planuoti, visi jie buvo spontaniški ir iš viršaus nekontroliuojami tautos, arba tiesiog apačių, laisvės ilgesio ir ryžto ją susigrąžinti proveržiai. Prieš tris dešimtmečius ne tik kad nebūta jokio panašaus sukilimo prieš okupacinį režimą, bet net Maskvoje papūtus permairių vėjams Lietuvos visuomenėje vyravusių nuotaikų vaizdas labiau priminė sustingusią pelkę, kuriai išjudinti prireikė net kaimynų iš Estijos apsilankymo ir padaršinimo. Pabrėžtina, kad šitokia baimė ir jos sukeltas visuomenės sąstingis tvyrojo ne žiaurių represijų, bet „atšilimo“ ir iš „centro“ sklindančių raginimų „persitvarkyti“ sąlygomis.

Sausi statistikos skaičiai taip pat liudija, kad didžiausio „dainuojančios revoliucijos“ pakilimo laikotarpiu Lietuvoje buvo užregistruota maždaug 1000 Sąjūdžio grupių, kurioms formaliai priklausė apie 180 tūkst. žmonių. Pabrėžtina – formaliai, nes didelė ar net didžioji jų dalis buvo tik popieriniai sąjūdininkai. Vien šių faktų pakanka, kad, žvelgiant iš padedančio blaiviau vertinti įvykius laiko nuotolio, pasakojimai apie laisvės troškusių pilietinę visuomenę arba visuotinį tautos prabudimą, juo labiau atgimimą, pradėtų atrodyti kaip dirbtinai pučiamas ir itin pavojingas mitas. Jis žalingas tuo, kad slepia kur kas nemalonesnę tiesą: Lietuvos valstybingumas formaliai buvo atkurtas laimingai susiklosčiusius kaip reta palankioms vidaus bei išorės sąlygoms ir ją atkūrė anaip tol ne visa jos troškusi tauta. Tai padarė sovietmečiu sugebėjusios išlikti tautiškai ir valstybiškai sąmoninga ir tik todėl politiškai aktyvi šalies visuomenės dalis, sudariusi akivaizdžią tos visuomenės mažumą.

LIETUVOS VALSTYBINGUMAS FORMALIAI BUVO ATKURTAS LAIMINGAI SUSIKLOSČIUSIUS KAIP RETA PALANKIOMS VIDAUS BEI IŠORĖS SĄLYGOMS IR JĄ ATKŪRĖ ANAIPTOL NE VISA JOS TROŠKUSI TAUTA. TAI PADARĖ SOVIETMEČIU SUGEBĖJUSIOS IŠLIKTI TAUTIŠKAI IR VALSTYBIŠKAI SĄMONINGA IR TIK TODĖL POLITIŠKAI AKTYVI ŠALIES VISUOMENĖS DALIS, SUDARIUSI AKIVAIZDŽIĄ TOS VISUOMENĖS MAŽUMĄ.

Vis dėlto dar patikimesnis požymis, padedantis atpažinti, ar „persitvarkiusios“ Lietuva ir Rusija iš tiesų šiandien priklauso skirtingiems pasauliams, turėtų būti šiose šalyse susiklosčiusi santykio tarp pilietinės ir politinės visuomenių konfigūracija. Ją palyginus nesunku įsitikinti, ar pertvarka Lietuvoje atnešė tai, kas neįvyko Rusijoje, kurioje amorfiškai kvazipilietinei visuomenei taip ir nepavyko diferencijuotis į visavertę pilietinę ir politinę visuomenes. Šios nesėkmės kaina – šalyje įsitvirtinęs savitas neototalitarinis „suverenios demokratijos“ režimas. Tad belieka aiškintis, ar Lietuva išvengė panašaus likimo.

Atsiradęs Sąjūdis buvo vadinamas visuomeniniu politiniu judėjimu. Toks dvigubas jo apibūdinimas yra didžiai prasmingas, kadangi tiksliai nusako Sąjūdžio laukusio uždavinio tikrąjį pobūdį ir mastą. Viena vertus, šis pavadinimas atspindi judėjimo ištakas ir kilmę nurodydamas, kad tai iš esmės buvo tos pačios totalitarizmo suluošintos kvazipilietinės visuomenės gelmėse brandęs ir galiausiai išėjęs į viešumą sambūris. Antra vertus, šis apibūdinimas reiškia, kad toks sambūris turėjo spręsti tą patį dvilypį uždavinį kaip ir Rusijoje – išsiskleisti pilietinės ir politinės visuomenės formomis, kurių sąveika ir konstruktyvi įtampa privalėjo tapti sąlyga rasti ne apgailėtinam išorinius valstybingumo atributus turinčiam kvazipolitiniam dariniui, o visavertei nepriklausomai valstybei. Nuo to, kaip bus išspręstas šis uždavinys, priklausė ne tik pertvarkos Lietuvoje baigtis, bet ir būsimosios atkurto valstybės likimas – jos pobūdis ir tolesnė raida.

Šiuo atžvilgiu lemtingi buvo sprendimai, priimti 1990 m. rinkimų į LTSR Aukščiausiąją Tarybą išvakarėse. Svarstant jų strategiją ir taktiką vis dėlto būta siūlymų apdairiau paskirstyti Sąjūdžio jėgas. Dalis jo branduolio turėjo dalyvauti rinkimuose, o dalis ir toliau likti judėjimo Tarybos nariais. Tai buvo vienintelis būdas ir galimybė išsaugoti Sąjūdį kaip masinį ir įtakingą sambūrį, realiai pajėgiantį toliau vykdyti iki tol sėkmingai atliktas valdžios pilietinės kontrolės funkcijas. Maža pasakyti, kad šis pasiūlymas liko nesuprastas ir buvo atmestas jo rimtai net neapsvarsčius. Jis veikiau buvo įvertintas kaip piktavališka intencija iš anksto kurti opoziciją būsimajai „savųjų“ valdžiai ir kaip kenkėjiškas kasimasis po atkuriamos valstybės pamatais. Mintis, kad pilietinė valdžios kontrolė yra pamatinis modernios demokratinės valstybės egzistavimo principas, o šiuo atveju – ir būtina jos sukūrimo sąlyga, pasirodė esanti per ankstyva ir nepriimtina net sąjūdinėi Lietuvos visuomenės daliai.

Atmetus valdžios pilietinės kontrolės idėją, buvo užbrėžtos paties Sąjūdžio kaip nacionalinio išsivadavimo judėjimo galimybių ribos. Paaiškėjo, kad jis nepajėgus tapti naujos politinės visuomenės formavimosi branduoliu ir jos įsitvirtinimo viešojoje erdvėje garantu. Kartu buvo nulemta ir Lietuvos kaip atgimstančios valstybės ateitis: ji buvo pasmerkta tapti neįvykusia valstybe. Posakis „neįvykusi valstybė“ iš tikrųjų neturi jokios menkinamosios potekstės. Jis yra vaizdingas, bet dalykiškas bei tikslus politologiniu požiūriu ir reiškia tik tai, kad Sąjūdis pajėgė išspręsti tik pusę išsikelta uždavinio. Jo pastangomis Lietuva tapo „savųjų“ administruojama teritorija, įgijusia visus išorinius valstybingumo atributus. Tačiau šioje teritorijoje taip ir nesusiformavo politinė ir pilietinė visuomenės, todėl ji netapo tikra valstybe. Būtent šia prasme Lietuvos valstybė neįvyko. Po valstybės iškaba slepiasi tik administraciškai nuo milžiniškos imperijos atsiskyręs kvazipolitinis darinys, arba tiesiog „mažoji zona“ – atskilęs „didžiosios zonos“ fragmentas.

Entuziastingas ir urminis Sąjūdžio veržimasis į valdžią ir toks pat nenoras likti vienintele tą valdžią kontroliuoti gebančia jėga reiškė tai, kad buvo išsižadėta svarbiausio judėjimo tikslo – sukurti demokratišką ir modernią Lietuvos valstybę. Šio tikslo įgyvendinimas buvo atidėtas neapibrėžtam laikui, o iš tikrųjų buvo tyliai numarinta pati tokios valstybės vizija. Šis apsisprendimas buvo lemtingas ne tik būsimajai valstybei, kuriai taip ir nebuvo lemta gimti, bet ir pačiam Sąjūdžiui. Absoliučiai daugumai jo dalyvių net nesusivokus, kas vyksta, Sąjūdis faktiškai dar iki Nepriklausomybės paskelbimo liovėsi egzistavęs kaip

---

MINTIS, KAD PILIETINĖ VALDŽIOS KONTROLĖ YRA PAMATINIS MODERNIOS DEMOKRATINĖS VALSTYBĖS EGZISTAVIMO PRINCIPAS, O ŠIUO ATVEJU – IR BŪTINA JOS SUKŪRIMO SĄLYGA, PASIRODĖ ESANTI PER ANKSTYVA IR NEPRIIMTINA NET SĄJŪDINEI LIETUVOS VISUOMENĖS DALIAI.

---

būsimosios valstybės karkasą turėjusios sudaryti politinės visuomenės branduolys. Jis savaimė ir nejučia virto tokiu pačiu dėl savosios valdžios dalies kovojančiu kvazipilietiniu dariniu, kokia Rusijoje buvo vadinamųjų demokratų stovykla.

Tiesa, tuoj po 1990 m. kovo 11 d. įsižiebusio karo dėl valdžios resurso įkarštį šiek tiek slopino virš paskelbtos valstybės kybojės Damoklo kardas – nuolatinė tiesioginio karinio užpuolimo grėsmė. O daugeliu atžvilgių Lietuvai lemtingus 1992 m. Seimo rinkimus jau iki tol per visas frakcijines siūles eizėjęs Sąjūdis pasitiko būdamas beviltiškai suskilęs į vienkartinius rinkiminius sambūrius, pasivadinusius politiškai beprasmiškais Centro, Tautos pažangos ar Nuosaikiųjų vardais. Į juos susispietusių atsitiktinių žmonių nesiejo jokie valstybiški tikslai ir programos. Vienintelis juos saistantis ryšys buvo tos pačios valdžios alkis, pridengtas iš inercijos išlaikytos sąjūdinės retorikos ir populistinių lozungų skraiste. Šie kvazipolitiniai dariniai buvo ne kas kita, o vėliau nuolatos iškiliančių ir per kiekvienių rinkimus besikeisiančių vis naujų „gelbėtojų“ grupuočių pirmoji laida. Tačiau jau vien tokio susiskaldymo iš anksto nulemtas subyrėjusio Sąjūdžio šukių triuškinantis pralaimėjimas Seimo rinkimuose iš tikrųjų buvo tik baigiamasis „dainuojančios revoliucijos“ agonijos ir laiminčios antisąjūdinės kontrrevoliucijos aktas.

Kaip minėta, šią kontrrevoliuciją kiek pristabdė ir suvėlino tik iki 1991 m. rugpjūčio pučo išlikusi galimų represijų baimė. Jai išnykus, antisąjūdinė kontrrevoliucija netruko įsibėgėti su vis didėjančiu pagreičiu. Ji vyko abiejuose kovos už Nepriklausomybę fronto flanguose ir buvo įgyvendinta ne senovišku „moderniu“, bet nepalyginti švelnesniu „postmoderniu“ stiliumi – tyliai, be ekscesų, smurto ar juo labiau kraujo praliejimo. Tuoj po Nepriklausomybės atgavimo įvykusiame Sąjūdžio III suvažiavime buvo pradėta atvirai valyti judėjimą nuo žmonių, kuriems tokios sąvokos kaip tauta ir moderni demokratinė valstybė nebuvo

tušti žodžiai. Šitokio valymo taikiniais pirmiausia tapo Sąjūdžio pirmeiviai, kurie, būdami iš tiesų neabejingi tautos ir atkuriamos valstybės ateičiai, gana anksti pajuto, kad daugeliui patekusių į valdžią sąjūdininkų toji ateitis visai nerūpi, o pats valstybės atkūrinėjimas įgyja vis daugiau pigaus farso požymių. Kadangi šiuolaikinės demokratijos taisyklės draudžia nepatogiais bendražygiais atsikratyti praėjusių šimtmečių metodais – juos sunaikinant fiziškai, buvo rastas subtilesnis Sąjūdžio apvalymo nuo principingesnių ir kritiškesnių, todėl nepatikimų elementų būdas. Ne(be)pageidaujamų jo dalyvių atsikratyta pasitelkus vadinamųjų „megztųjų berečių“ sambūrį.

Būtų naivu manyti, kad jo veikla buvo spontaniškas ir stichiškas į tikrųjų patriotų ir revoliucijos sargybinių vaidmenį pernelyg įsijautusio ir nežinia iš kur ir kaip išdygusio būrelio radikalų siautėjimas. Iš tikrųjų ne tik elementarios politinės kultūros, bet neretai ir dvasinės pusiausvyros iš pažiūros stokojusių šiam būreliui priklausiusių žmonių akcijos viešojoje erdvėje turėjo labai konkretų politinį tikslą. Gera suplanuoti ir meistriškai nukreipti į pasirinktus puolimo taikinius jų veiksmai buvo ilgalaikė moralinio ir psichologinio spaudimo ir net teroro kampanija. Ja buvo siekiama moraliai ir psichologiškai gniuždyti ir šitaip išstumti iš Sąjūdžio žmones, kuriems buvo svetimi ir nepriimtini nomenklatūriniai mąstymo ir veikimo įpročiai. Tokie žmonės pagrįstai buvo laikomi pavojingais, nes jie iš principo netiko nomenklatūrinei imitacinės-fasadinės neosovietinės pseudovalstybės statybai. Atsijojus nepatikimuosius, iš pasimetusio, krinkančio ir akyse tirpstančio Sąjūdžio likučių natūraliai išsikristalizavo judėjimo nomenklatūrinis branduolys. Jį reikėjo sustiprinti. Todėl valymo praretintas Sąjūdžio gretas sparčiai užpildė nepraktiškus pirmeivius pakeitę staiga praregėję „patriotai“, kurių biografijos ir sovietmečiu nuveikti darbai neginčijamai bylojo, kad dar vakar jie buvo idėjiškai tvirti komunizmo statytojai ir visais atžvilgiais pavyzdingi tarybų šalies piliečiai.

Panašus apšvalymas nuo visų „dainuojančios revoliucijos“ dvasios apraiškų lygiagrečiai vyko ir nuo TSKP formaliai atsiskyrusios, tačiau kitais atžvilgiais niekuo nepasikeitusios,

KADANGI ŠIUOLAIKINĖS DEMOKRATIJOS TAISYKLĖS DRAUDŽIA NEPATOGIAIS BENDRAŽYGIAIS ATSIKRATYTI PRAĖJUSIŲ ŠIMTMEČIŲ METODAIS – JUOS SUNAIKINANT FIZIŠKAI, BUVO RASTAS SUBTILESNIS SAJŪDŽIO APVALYMO NUO PRINCIPINGESNIŲ IR KRITIŠKESNIŲ, TODĖL NEPATIKIMŲ ELEMENTŲ BŪDAS.

tad atskilusia tos partijos nuolauža likusios LKP stovykloje. Kad ši grupuotė atsiskyrė nuo TSKP ne iš tautinių ir valstybinių paskatų, ir kad ji nesutraukomu idėjinio ir politiniu ryšiu liko susaistyta su vadinamaisiais platformininkais atskleidžia jos atstovų LTSR Aukščiausioje Taryboje požiūris į balsavimą dėl Nepriklausomybės atkūrimo. Kaip žinoma, balsavimo išvakarėse išsakyta jų santykio su juridiškai atkuriamą Lietuvos valstybę formulė buvo tokia: „Mes balsuosime už nepriklausomybę, tačiau atsakysite jū“. Atviriau ir aiškiau išsiduoti, kad nuo Maskvos tariamai atsiskyrusios LKP pritarimas Nepriklausomybei buvo grynai konjunk-tūrinis ir prievartinis žingsnis, ir kad pati valstybingumo idėja bei jo siekis šiai grupuotei buvo ir tebėra svetimi ir nesuprantami, turbūt neįmanoma. Kadangi konformistai LKP visada buvo absoliuti dauguma, apsivalymas nuo Sąjūdžio idėjinio užkrato šioje organizacijoje vyko kur kas sklandžiau ir nepastebimiau. Nepriklausomos valstybės idėja iš tiesų tikėję ir už ją kovoję sąjūdinės dvasios bei įsitikinimų žmonės, kurių atkaklumu ir pastangomis LKP vargais negalais bent jau formaliai atsiskyrė nuo TSKP, buvo neutralizuoti ir išstumti prisidengus kilniai skambėjusiu partijos demokratizavimo šūkiu. Kad sąjūdininkai taptų nereikšminga ir bejėge mažuma, tereikėjo padidinti LKP Tarybos narių skaičių ir pasirūpinti, kad į ją urmu sugužėtų ne tik tuntas visų kovų nuošalyje tūnojusių veikėjų, bet ir sušmėzuotų tariamų politinių priešininkų iš tikrą išsilakščiusios platformininkų grupuotės veidai.

Lygiagrečiai vykęs Sąjūdžio ir LKP gretų valymas neabejotinai yra vienas dramatiškiausių ir kartu lemtingiausių Lietuvos „dainuojančios revoliucijos“ epizodų. Todėl juo labiau stebėtina, kad revoliucijai skirtoje palyginti gausioje literatūroje šis epizodas tebėra keistai nepastebimas ir nutylimas. Antra vertus, toks nepastabumas yra ir savaip suprantamas. Juk prikėlus šį epizodą iš užmaršties turbūt tektų negrįžtamai atsisveikinti su iki šiol viešajame diskurse vyraujančiu ideologiniu pasakojimu apie Lietuvos išsilaisvinimą, arba šį pasakojimą reikėtų iš esmės tikslinti. Jeigu šis valymas taptų rimtai analizuojamu ir plačiau svarstomu klausimu, neišvengiamai tektų įsisažmoninti ir pripažinti pamatinį naujausios Lietuvos istorijos faktą: laikotarpiu nuo 1991 m. rugpjūčio pučo iki 1992 m. Seimo rinkimų šalyje vyko šliaužiantis antisąjūdinis perversmas, pasibaigęs neosovietinio nomenklatūrinio režimo restauracija. Jos sąlygomis Lietuva gyvena iki šiol ir moka už tai milžinišką kainą.

Restauracijos pobūdis ir mastas ne tik kad nėra tyrinėti ir įvertinti – ši tema faktiškai yra marginalizuota ir į akademinį diskursą net neįleidžiama. Tiesa, ji aptarinėjama buitiniu lygmeniu arba, kaip buvo įprasta sakyti sovietmečiu, virtuviniuose pašnekesiuose. Tokie pasvarstymai dažniausiai baigiasi išvada, kad „komunistai sugrižo“. Ją darant turima omenyje, kad tarybinė nomenklatūra per vadinamąjį privatizavimą pasiglemžė liūto dalį visuomeninio ir valstybinio turto, o socialdemokratais persivadinusį LKP visu atkurto Nepriklausomybė tarpsniu išliko stipriausia ir įtakingiausia kvazipolitinė jėga.

Vis dėlto, nors toks pertvarkos Lietuvoje baigties ir padarinių vaizdinys iš pirmo žvilgsnio atrodo tikroviškas ir įtikinantis, jis yra gerokai paviršutiniškas ir klaidinantis. Mat jis paslepia du svarbiausius dalykus – įvykusios restauracijos esmę ir tikruosius pertvarkos laimėtojus. Pagrindiniais laimėtojais vadinamos ilgiausiai per du dešimtmečius šalį valdžiusi LKP ir jai valdant suklestėjusios su ja susijusios ir jos atstovaujamos nomenklatūrinės kilmės biurokratijos ir verslo grupės. Tačiau tokia nuomonė teisinga tik iš dalies, nes grindžiama tik gana lėkšta – empirine ir net buitiska – politikos prigimties ir tikslo samprata. Pasak šios sampratos, politikos sėkmės matas yra ją vykdančių valdžiai ir medžiaginę gerovę. Tačiau atsisakius tokių primityvių vaizdinių apie politikos esmę ir paskirtį galima rasti kur kas fundamentalesnę politinės pergales arba pralaimėjimo kriterijų.

Tokiu kriterijumi reikėtų laikyti gebėjimą įtvirtinti savo atstovaujamą ir ginamą visuomenės ir valstybės organizavimo bei jų valdymo principą. TSKP valdomoje Tarybų Sąjungoje šis principas buvo totalitarinis. Jį išsaugoti pritaikant prie pasikeitusių XX a.

LAIKOTARPIU NUO 1991 M. RUGPJŪČIO PUČO IKI 1992 M. SEIMO RINKIMŲ ŠALYJE VYKO ŠLIAUŽIANTIS ANTISĄJŪDINIS PERVERSMAS, PASIBAIGĘS NEOSOVJETINIO NOMENKLATŪRINIO REŽIMO RESTAURACIJA. JOS SĄLYGOMIS LIETUVA GYVENA IKI ŠIOL IR MOKA UŽ TAI MILŽINIŠKĄ KAINĄ.

---

realijų ir buvo pagrindinis pertvarką pradėjusios partijos vadovybės tikslas. Lietuvoje šis tikslas buvo įgyvendintas kone tobulai: prireikė vos poros metų, kad taip viltingai prasidėjusi „dainuojanti revoliucija“ baigtųsi neosovietinės nomenklatūrinės santvarkos restauracija. Būtent todėl esama tvirto pagrindo teigti, kad pertvarka baigėsi anaip tol ne daug politinių ir ekonominių dividendų iš jos gavusios LKP pergale. Tikroji politinė jos laimėtoja galiausiai pasirodė esanti nuo LKP atskilusi LKP/TSKP platformininkų grupuotė,

RUSIJAI PRIREIKĖ DEŠIMTIES METŲ ARŠIŲ KOVŲ TARP „DEMOKRATŲ“ IR „TOTALITARISTŲ“, KAD ATVIRAS IR ŠIURKŠTUS TARYBINIO TIPO TOTALITARINIS VALDYMAS BŪTŲ PAKEISTAS NEOTOTALITARINIU „SUVERENIOS DEMOKRATIJOS“ REŽIMU. ŠVELNESNĖ IR LABIAU PASLĖPTA LIETUVIŠKOJI TOKIO VALDYMO ATMAINA ĮSITVIRTINO KUR KAS LENGVIAU IR GREIČIAU.

nuosekliai ir iki galo gynusi totalitarinį tarybinės kvaziimperijos organizacijos principą. TSKP ir pertvarkos pergalė Lietuvai reiškė tai, kad šis principas tapo formaliai atkuriamos valstybės „demokratinę“ santvarką struktūrinančiu principu ir iki šiol tebėra svarbiausias šalies raidą lemiantis veiksnys.

Tad lyginant pertvarkos baigtį ir rezultatus autokratinėje Rusijoje ir demokratinėje Lietuvoje galima nurodyti tik vieną esminį skirtumą tarp abiejų šalių. Rusijai prireikė dešimties metų aršių kovų tarp „demokratų“ ir „totalitaristų“, kad atviras ir šiurkštus tarybinio tipo totalitarinis valdymas būtų pakeistas neototalitariniu „suverenos demokratijos“ režimu. Švelnesnė ir labiau paslėpta lietuviškoji tokio valdymo atmaina įsitvirtino kur kas lengviau ir greičiau.

Politiką suvokiant tik empiriškai ar juo labiau buitiškai teiginys, kad išsilaisvinusi Lietuva žaibiškai nuslydo į atnaujintą ir sumodernintą neototalitarinį nomenklatūrinį režimą iš tiesų gali skambėti neįtikimai. O įžvalga, jog čia pertvarka pavyko net geriau negu Rytuose, maža to, kad jos baigtis faktiškai prilygsta TSKP triumfui, iš pirmo žvilgsnio taip prieštarauja akivaizdiems faktams ir vadinamajam sveikam protui kad atrodo paprasčiausiai absurdiška. Juk siekta išsaugoti tarybinę imperiją tarsi negrįžtamai sugriuvo, o TSKP net tose buvusiose „broliškose respublikose“, kuriose ji nebuvo uždrausta ir nedingo iš viešojo gyvenimo, vis vien neatgavo turėtos valdžios. Net ten, kur ji išliko senuoju kompartijų pavadinimu, jos padaliniai visur egzistuoja tik kaip šalutiniai ir antrarūšiai viešosios erdvės veikėjai. Tačiau jeigu politinės galios ir sėkmės kriterijus vis dėlto yra gebėjimas įtvirtinti toje erdvėje savuosius sociopolitinės tikrovės organizavimo ir valdymo principus, visuminis pertvarkos ir ypač jos rezultatų vaizdas smarkiai keičiasi.

Aiškėja, kad norint išsaugoti tam tikrą valdymo režimą arba, paprasčiau kalbant, santvarką, pakanka apginti ir išgelbėti to režimo esmę, tapatumą ir gyvybingumą laiduojantį pamatinį jo principą. Tokiu atveju pats principas išlieka, o pasikeičia tik jo įgyvendinimą ir sutikrovinimą laiduojantys ekonominio, socialinio ir politinio valdymo mechanizmai ir atnaujinto režimo prigimtį slepiančios viešųjų institucijų iškabos. Partija – šiuo atveju TSKP – taip pat įsiamžina ir užsitikrina savo tęstinumą pirmiausia išsaugodama jos organizacinį principą ir tikslą. Kad išliktų, jai tereikia išsaugoti savo esmę, o išorinis jos kūnas gali ne tik protėjiškai kaitaliotis, bet apskritai tapti nebūtinu ir išnykti. Tapusi bekūniu dariniu, ji dingsta iš viešojo gyvenimo sukurdamą regimybę, kad jos nebėra, nes pasileido arba buvo uždrausta. Todėl minėtu sveiku protu ir tariamomis akivaizdybėmis linkusiam pernelyg kliautis stebėtojai nelengva suprasti ir patikėti, kad toks darinys, net ir „nebūdamas“, gali toliau daryti esminę įtaką šalies gyvenimo tvarkai ir lemti jos raidos kryptį veikdamas kaip valdanti jėga, kuriai apibūdinti kuo puikiausiai tinka gerai žinomas „Nematomos rankos“ vaizdinys.

„Dainuojančios revoliucijos“ baigtis Lietuvoje rodo, kad tokia išlikimo per chameleonišką prisitaikymą prie aplinkos strategija ne tik galima, bet ir labai veiksminga. 1992 m. pabaigoje įvykusi nomenklatūrinio režimo restauracija reiškė tai, kad pro duris iš viešosios erdvės išvyta LKP/TSKP grįžo į ją pro langą lankščios susisiekančių indų sistemos pavidalu. Ši sistema padarė galimą lengvą nomenklatūrinių elementų migraciją, o tiksliau, jų laisvą cirkuliaciją uždaru ratu, kuriame išnyko ir prarado prasmę anksčiau laikyta principine ir neįveikiama Sąjūdžio ir LKP/TSKP skirtis.

Rastis ir įsitvirtinti tokiai sistemai, ko gero, daugiausia padėjo Sąjūdžio sprendimas dėl rinkimų į LTSR Aukščiausiąją Tarybą, užkirtęs kelią Lietuvoje formuotis tikrai politinei visuomenei. Todėl atkūrus Nepriklausomybę ir įsisiūbavus partijomis pasivadariusių kvazipolitinių grupuočių grumtynėms dėl valdžios resurso, lojalumas valstybei beveik iš karto liovėsi buvęs nors kiek svarbiu priklausomybės sąvųjų ar svetimųjų stovyklai kriterijumi. Tačiau nepakanka konstatuoti, kad Lietuvoje stojo konjunktūrinių ir perėjūnų klestėjimo laikai, nes suprastintas moralinio pakrikimo vaizdiny užgožtų ir paslėptų tikrąjį – politinį – įvykusios restauracijos turinį ir prasmę. Atsiradusi „susiųsiekiančių indų“ sistema yra restauracijos politinė materializacija ir jos pergales simbolis todėl, kad, ją įtvirtinus ir jos buvimą pradėjus laikyti savaimė suprantama norma, buvo pačia giliausia prasme, iš esmės paneigtas pats Lietuvos valstybingumo principas. Tas pats principas, kurį visada itin griežtai ir nuosekliai neigė ir naikino TSKP ir okupacinė valdžia. Šis principas buvo paneigtas tokiu būdu, kad buvusį, esamą ar būsimą asmens santykį su Lietuvos valstybe liautasi laikyti nors kiek svarbiu jo viešosios veiklos vertinimo matu. Sąjūdį ir LKP apvalius nuo sąjūdinių elementų buvo ne šiaip atkurtos per „dainuojančią revoliuciją“ kiek susvyravusios nomenklatūros pozicijos. Pasiiekta kur kas daugiau – atsiradus naujai nomenklatūrinei susiųsiekiančių indų sistemai, buvo apskritai ištrinta skiriamoji riba tarp paties Sąjūdžio kaip atkurti Lietuvos valstybę siekusio pilietinio sambūrio ir TSKP kaip ją sunaikinti mėginusios jėgos.

Neatsitiktinai už priešvalstybinę veiklą buvo nubausti vos keli iškilėsniai LKP/TSKP platformininkai. Negana to, parodomasis atpirkimo ožiais tapusių asmenų nuteisimas iš laiko nuotolio veikiau panašėja į manevrą, padėjusį atitraukti visuomenės dėmesį nuo fakto, kad tuo pat metu Lietuvoje buvo sparčiai dildomos ir galiausiai pradingo visos takoskyros tarp provalstybinių ir antivalstybinių viešosios erdvės veikėjų ir jėgų. Subtiliai brukama nuostata, kad okupacijos laikotarpiu visi dirbo Lietuvai, tapo vyraujančių viešosios erdvės ir santykiu joje organizavimo principu. Todėl prieš mėginamą atkurti valstybę kovoję arba sunkiausiu jai laikotarpiu dviprasmiškai besielgę asmenys ne tik gali atsidurti aukščiausiose valdžios institucijose, bet jų buvimas jose laikomas normaliu reiškiniu.

Iš tikro tai nėra vien moralinės ir teisinės atsakomybės, juo labiau primityviai suprantamo atpildo ar keršto už praeityje padarytas klaidas ir nusikaltimus klausimas. Sutelkus dėmesį tik į moralinio visuomenės pakrikimo apraiškas, lengva nepastebėti kitų, ne mažiau sunkių ir pavojingų jos ligų. Pirmiausia – kone absoliučios politinės tautinės ir valstybinės sąmonės atrofijos. Galbūt išraiškingiausiu tokios atrofijos požymiu ir pavyzdžiu tapo nepriklausomoje Lietuvoje tarsi nejučia įsitvirtinusi praktika skirti apdovanojimus už nuopelnus valstybei tiek pasiaukojamai šią valstybę gynusiems rezistentams, tiek pastaruosius uoliai medžiojusiems ir naikinusiems okupacinių represinių struktūrų dalyviams. Ko gero, būtent ši praktika yra aiškiausias įrodymas, kad Lietuvos valstybės nėra. Juk taip elgtis įmanoma tik vadovaujantis paslėpta, o kartais ir pusbalsiu išdrįstama išsakyti nuostata, kad tarp prieškariniu egzistavusios Lietuvos Respublikos ir okupuotos LTSR nėra jokio principinio skirtumo. Mat abi jos tariamai buvo tik kiek skirtingos tos pačios Lietuvos valstybingumo formos.

Įsidėmėtina, kad šia praktika piktnasi ir prieš ją protestuoja tik pavieniai asmenys, tad belieka manyti, kad daugumai šalies piliečių šitoks tyčiojimas iš pačios valstybės idėjos atrodo visiškai natūralus ir pateisinamas. Keista valdžios moralinio cinizmo ir piliečių moralinio aklumo samplaika ir dermė yra vertinga nuoroda, kur slypi gelminė formaliai atkurtos Lietuvos valstybės negalios priežastis. Ši valstybė liko nesutikrovinta ir tapo taip ir neįvykusia valstybe todėl, kad nebuvo ir bent jau kol kas nematyti gebančios ją ryžtingai įsteigti ir tvirtai ginti politinės tautos. Žinoma, tai nereiškia, kad Lietuvoje nebuvo ir nėra tautinė ir valstybinė savimonė išsaugojusių žmonių. Jie buvo

---

SUBTILIAI BRUKAMA NUOSTATA, KAD OKUPACIJOS LAIKOTARPIU VISI DIRBO LIETUVAI, TAPU VYRAUJANČIŲ VIEŠOSIOS ERDVĖS IR SANTYKIU JOJE ORGANIZAVIMO PRINCIPU.

SVARBIAUSIAS IR PRA-GAIŠTINGIAUSIAS ANTI-SĄJŪDINĖS KONTRREVOLIUCIJOS REZULTATAS KAIP TIK IR BUVO TAS, KAD JI SUNAIKINO BESIRANDANČIOS POLITINĖS VISUOMENĖS UŽUOMAZGAS. TAD Į KLAUSIMĄ, KODĖL JURIDIŠKAI PASKELBTA LIETUVOS VALSTYBĖ TAIP IR NEĮVYKO, GALIMA ATSAKYTI TRUMPAI: JOS NEBUVO KAM KURTI.

Sąjūdžio branduolys ir jo varomoji jėga. Tačiau nuosekliai ir kryptingai valant Sąjūdį ir LKP, tokie žmonės, kaip ir sovietmečiu, pamažu vėl atsidūrė pogrindyje – išstumti iš viešosios erdvės ir marginalizuoti, jie prarado visas galimybes ir net viltį praktiškai įgyvendinti jų puoselėtą sąjūdinę demokratiškos ir modernios europinės valstybės viziją. Svarbiausias ir pragaištingiausias antisąjūdinės kontrrevoliucijos rezultatas kaip tik ir buvo tas, kad ji sunaikino besirandančios politinės visuomenės užuomazgas. Tad į klausimą, kodėl juridiškai paskelbta Lietuvos valstybė taip ir neįvyko, galima atsakyti trumpai: jos nebuvo kam kurti. Kaip minėta, LKP nomenklatūrininkams toji valstybė niekada nerūpėjo. Tačiau ji nerūpėjo ir sąjūdiniam nomenklatūrininkams, nes jų tikslas – savoji valdžios dalis ir asmeninės medžiaginės gausos metas – priartėjo ištiesios rankos atstumu.

Šiuo atžvilgiu nomenklatūriniai Lietuvos sąjūdininkai iš esmės nesiskyrė nuo savo dvasinių ir idėjinių brolių, susispietusių į nomenklatūrinių Rusijos demokratų sambūrį. Kiek skyrėsi nebent vienu ir kitu kovojant dėl valdžios pasitelktos populistinės retorikos žodyno ir turinio akcentai. Suprantama, kad okupuotoje Lietuvoje visrakčiu, padedančiu atrakinti išsvajotų valdžios kabinetų duris, turėjo tapti tuščias ir niekuo neįpareigojantis žodis valstybė, o Rusijos sąlygomis tinkamesnė žaisti galios žaidimus atrodė esanti tokia pat tuščia vidurinė ir taip pat tik instrumentiškai vartota demokratijos sąvoka. Kaip parodė vėlesnė įvykių raida, abiejų – valstybės ir demokratijos – buvo išsižadėta vienodai lengvai abiejose šalyse – tai dar vienas pertvarkos vidinės logikos nulemtas struktūrinis, tad anaipol ne atsitiktinis, jų panašumas.

Neretai keliamas klausimas, ar buvo įmanoma sustabdyti Lietuvoje vykusį tylų antisąjūdinį persversmą ir užkirsti kelią neosovietinio nomenklatūrinio režimo restauracijai. Į jį tenka atsakyti neigiamai. Žvelgiant iš laiko nuotolio matyti, kad tokia pertvarkos ir „dainuojančios revoliucijos“ baigtis dėl daugelio priežasčių buvo dėsninga ir neišvengiama. Ši revoliucija iš principo negalėjo atkurti visavertės valstybės pirmiausia todėl, kad jos variklis – Sąjūdis – radosi kiek per vėlai. Okupantų pastangos perauklėti pavergtą tautą ir natūrali kartų kaita lėmė, kad prasidėjus pertvarkai tarpukario Lietuvos Respublika jau buvo ištrinta arba gerokai išdilusi iš didelės visuomenės dalies gyvosios atminties. Kelis dešimtmečius neturėjusi savarankiško valstybinio gyvenimo patirties, toji visuomenė iš esmės jau nebebuvo tarpukario Respublikoje susiformavusi ir subrendusi politinė tauta arba moderni nacija, nes dideliu mastu buvo spėjusi virsti nupolitinta, nors sava kalba dar šnekančia etnokultūrine imperijos gyventojų grupe. Smarkiai ištautinta ir išvalstybinta tarybinė Lietuvos visuomenė faktiškai buvo atblokšta beveik į ikimodernų savo istorijos tarpsnį, nes politinės savimonės brandos lygiu neabejotinai daug kuo panašėjo (o ir šiandien panaši) į J. Basanavičiaus „Aušros“ laikų valstiečių tautą. Tad Sąjūdžio silpnybės ir trūkumai, dėl kurių „dainuojančiai revoliucijai“ buvo lemta įstrigti pusiaukelėje ir baigtis ne visavertės valstybės sukūrimu, bet antisąjūdinio perversmo ir neosovietinio režimo restauracija, nenukrito iš dangaus. Sąjūdis buvo jį sukūrusios visuomenės atspindys ir tikslus jos realių, o tai reiškia ribotų, galimybių išsilaisvinti tampant visaverte pilietine ir politine visuomene veidrodis.

Be abejo, tokia visuomenė apginti paskelbtos valstybės nepajėgė jau vien todėl, kad sąlygiškai pasidalijo į pragmatikų ir idealistų stovyklas. Pirmajai daugiausia priklausė žmonės, kurie okupacinį režimą dėl įvairių priežasčių vertino neutraliai arba palankiai ir Nepriklausomybę su išlygomis ir santūriai parėmė tik tiek, kiek siejo su ja didesnės asmeninės gerovės viltis. Antrąją sudarė nuo režimo nukentėję arba dėl kitų priežasčių jo nemėgę žmonės, kuriems Nepriklausomybės idėja buvo iš tiesų brangi ir kurie buvo pasirengę ginti atkurtą valstybę visomis priemonėmis – net savo gyvybės kaina. Daugelis šių žmonių dar spėjo gimti tarpukario Respublikoje ir liko jai ištikimi net sovietmečiu. Tačiau kaip piliečiai jie taip pat užaugo ir subrendo ne savo laisvoje šalyje ir neturėjo galimybių

**NERETAI KELIAMAS
KLAUSIMAS, AR BUVO
ĮMANOMA SUSTABDY-
TI LIETUVOJE VYKUSĮ
TYLŲ ANTISĄJŪDINĮ
PERSVERSMĄ IR UŽKIRS-
TI KELIĄ NEOSOVJETINIO
NOMENKLATŪRINIO RE-
ŽIMO RESTAURACIJAI.**

įgyti ir sukaupti autentiškos savarankiško politinio ir valstybinio gyvenimo patirties. Todėl jiems buvo nelengva suvokti, kad formalus Nepriklausomybės akto paskelbimas buvo būtinas, tačiau tik pirmas ir lengviausias savos valstybės atkūrimo žingsnis.

Žmogiškai suprantamas jausminis santykis su valstybe lėmė, kad Nepriklausomybės buvimo įrodymais jiems tapo tik okupacinės armijos išvedimas iš šalies ir atgautieji išoriniai valstybingumo atributai. Daugybė šių nuoširdžių patriotų nesugebėjo atpažinti, o ir šiandien dažniausiai neįžvelgia, principinio skirtumo tarp tikros ir imitacinės, arba simuliakrinės, valstybės. Todėl lemiamu momentu, kai sprendėsi šalies likimas, jie įvairiais būdais ir patys to nesuvokdami faktiškai parėmė antisąjūdinių perversmą vykdžiusias nomenklatūrines jėgas.

Taigi po visų valymų išblaškytos sąjūdinės politinės visuomenės pakrikimas ir silpnumas lėmė, kad 1992 metais „dainuojanti revoliucija“ baigėsi TSKP pergale. Pakirtus Lietuvos valstybingumo principą buvo įgyvendintas pagrindinis LKP/TSKP tikslas. Pergalė buvo absoliuti, nes siekio sukurti valstybę išsižadėjo pats Sąjūdis, tiksliau, jo vardu pradėjusi kalbėti ir veikti nomenklatūrinė jo dalis, kuriai vėliau buvo lemta tapti „konservatorių“ partijos branduoliu. Ar galėjo būti didesnis TSKP „išmintingo vadovavimo“ triumfas, kaip ištrinti skiriamąją liniją tarp savęs ir Sąjūdžio ištirpstant jame (arba ištirpdant jį savyje) ir iš vidaus perprogramuoti buvusį nesutaikomą priešininką taip, kad jis savanoriškai išsižadėtų svarbiausio tikslo, už kurį kovojo?

Net neverta gaišti įrodinėjant, kad išsilaisvinimo pasakojimas kol kas visiškai užgožia alternatyvius Sąjūdžio laikotarpio įvykių priežasčių ir padarinių aiškinimus. Pamatinis faktas, kad Lietuvos „dainuojanti revoliucija“ 1992 m. baigėsi antisąjūdiniu perversmu ir neototalitarinio nomenklatūrinio režimo restauracija, iš esmės suvokiamas tik pasąmoningai – kaip tarsi visuotinai ore tvyranti, bet taip ir nedrįstama pripažinti ir atvirai įvardyti kone visuotinė nuojauta. Moksliniuose istoriniuose ir politologiniuose „dainuojančios revoliucijos“ ir Sąjūdžio tyrinėjimuose šie įvykiai faktiškai nutylimi ir neanalizuojami. Nenoras arba nesugebėjimas prabilti šia tema lemia tai, kad Lietuva, kaip ir sovietmečiu, iš esmės tebegyvena kone šizofreniško ideologizuotos sąmonės susidvejinimo sąlygomis. Tokia sąmonė yra ideologizuota ir susidvejinusi todėl, kad nepajėgiama atvirai ir drąsiai pripažinti dabartinės Lietuvos Respublikos kaip kvazivalstybinio darinio prigimties ir padėties dvilypumo.

Bėgama nuo tiesos, kad toji neva atkurta Respublika kol kas nėra tikra valstybė, nes galimybes ir viltis ją atkurti neapibrėžtam laikui palaidojo būtent antisąjūdinė nomenklatūrinė kontrrevoliucija. Lietuvos Respublikos prigimtį ir padėtį, ko gero, tiksliausiai apibūdintų tokia formuluotė: Respublika yra administracinę savivaldą turintis dviejų pasaulių paribyje, arba „pilkojoje zonoje“, esantis teritorinis darinys, kuris savo neototalitarine ekonomine, socialine ir politine santvarka ir toliau priklauso virtualiai jau egzistuojančiai ir pamažu tampančiai tikrove Eurazijos geopolitinei erdvei, bet dėl susiklosčiusių geopolitinių ir istorinių aplinkybių kol kas formaliai ir paviršutiniškai dar yra integruotas į liberalaus demokratinio Vakarų pasaulio struktūras.

Šitoks apibūdinimas neišvengiamai kelia du klausimus. Pirmasis – kodėl šio administracinio darinio santvarka yra neototalitarinė? Antrasis – kodėl jis laikomas tik administraciniu dariniu ir vadinamas kvazivalstybe? Pirmąjį klausimą neabejotinai įkvepia gerai žinoma ir dar daugelio prisimenama gyvenimo totalitarizmo sąlygomis patirtis. Įsitvirtino ir tebėra gyvas atmintyje iš esmės teisingas, bet kartu vienpusiškas ir todėl ribotas totalitarinio valdymo vaizdinys. Iki šiol linkstama manyti, kad neatskiriami tokio valdymo bruožai yra geležinė visagalės valstybės ranka, negailestingas individo laisvių ir teisių užgniaužimas, griežta visų viešojo ir privataus gyvenimo sričių kontrolė, vienmatį ir standartizuotą mąstymą skiepijanti ideologinė propaganda, vienpartinis valdymas ir

REPUBLIKA YRA ADMINISTRACINĘ SAVIVALDĄ TURINTIS DVIEJŲ PASAULIŲ PARIBYJE, ARBA „PILKOJOJE ZONOJE“, ESANTIS TERITORINIS DARINYS, KURIS SAVO NEOTOTALITARINE EKONOMINE, SOCIALINE IR POLITINE SANTVARKA IR TOLIAU PRIKLAUSO VIRTUALIAI JAU EGZISTUOJANČIAI IR PAMAŽU TAMPANČIAI TIKROVE EURAZIJOS GEOPOLITINEI ERDVEI.

butaforiniai rinkimai. Būtent šis klasikinis totalitarinio valdymo vaizdinys, kurį įtvirtino ir padarė vyraujančiu karti komunizmo ir nacionalsocializmo režimų patirtis, trukdo suprasti, kad išvardintieji totalitarinio valdymo požymiai savaime ne tik neatskleidžia paties tokio valdymo principo esmės, bet tam tikra prasme veikiau ją paslepia.

Perdėtas dėmesys išoriniams vienos totalitarinio valdymo atmainos požymiams skatina užmiršti, kad totalitarizmas pirmiausia yra visuomenės grįžimas į jau minėtą antrinę prigimtinę būklę, kurioje pilietinė ir politinė visuomenės susilieja, o pati visuomenė virsta amorfišku nei–nei dariniu. Tai yra nei pilietinė ir nei politinė visuomenė. Kaip minėta, tokios į prigimtinę būklę atbloktos visuomenės narių santykiai grindžiami grynosios jėgos principu. Klasikinio totalitarizmo atveju šis principas yra akivaizdus, tačiau jis gali būti įgyvendintas ir kur kas labiau paslėpta forma. Tai reikštų, kad galimas ne tik griežtas, bet ir švelnus, tai yra, liberalus (neo)totalitarinis valdymas. Apibūdinimas liberalus gali stebinti ar net šokiruoti tik tuo atveju, jeigu nesuvokiama, kad visas didžiasias modernybės ideologijas sieja vienas svarbus bruožas. Tos Apšvietos įkvėptos ideologijos iš principo gali egzistuoti ir skleistis dviem – nuosaikia ir radikalia – formomis. Liberalizmas šiuo atžvilgiu nėra jokia išimtis.

Teorinė ir praktinė švelniojo, arba liberalaus (neo)totalitarinio valdymo galimybė yra akivaizdi ir lengvai paaiškinama. Nuo Renesanso laikų, kai atsirado nauja valdymo forma –

ŠVELNUSIS TOTALITARIZMAS GIMSTA TADA, KAI ABSOLIUTUS INDIVIDAS SAVO RUOŽTU PRARYJA VALSTYBĘ, KURI YRA NE MAŽIAU RADIKALIAI NUSTELBIAMA, O POLITINĖ VISUOMENĖ TARIAMAI SUPILIETINAMA IR ATsiranda VADINAMOJI MINIMALISTINĖ, BET – IŠ KARTO PABRĖŽTINA – DĖL TO NE MAŽIAU DESPOTIŠKA IR REPRESYVI KVAZIVALSTYBĖ.

valstybė, moderniąją visuomenę grindžia ir struktūrina tai, ką galima pavadinti absoliutaus Individo ir absoliučios Valstybės santykiu. Todėl kad būtų pereita nuo griežtojo prie švelniojo totalitarinio valdymo tereikia vienintelės ir paprasčiausios sąlygos – apversti šį santykį aukštyn kojomis. Tokia inversija reiškia tai, kad griežtojo totalitarizmo atveju absoliuti Valstybė praryja individą radikaliai jį užgoždama, o tai įvyksta, kai pilietinė visuomenė tariamai supolitinama ir atsiranda totalitarinė kvazivalstybė. Tuo tarpu švelnūs totalitarizmas gimsta tada, kai absoliutus Individas savo ruožtu praryja valstybę, kuri yra ne mažiau radikaliai nustelbiama, o politinė visuomenė tariamai supilietinama ir atsiranda vadinamoji minimalistinė, bet – iš karto pabrėžtina – dėl to ne mažiau despotiška ir represyvi kvazivalstybė. Toks virsmas reiškia, kad anksčiau totalitarinės valstybės vardu veikiančių grupių griežtai valdoma ir kontroliuojama visuomenė išlaisvinama tik tam, kad grynosios jėgos principas joje įsitvirtintų ir pradėtų viešpatauti pakeistine ir išvirkščia – Jo Didenybės Individo absoliučios savivalės forma.

Griežtajam totalitarizmui būdingą valstybės karą su tai valstybei nepriklausančia, t. y. nuo valdžios atstumta, visuomenės dalimi minimalistinėje valstybėje pakeičia totalinis ir permanentinis pačioje visuomenėje vykstantis visų karas su visais dėl galios ir tos pačios valdžios. Kalbant dar aiškiau, toji minimalistinė valstybė tampa kvazipilietinės visuomenės grupių mūšio lauku ir todėl iš principo prie antrinės prigimtinės būklės priartėja net labiau, negu ankstesnioji totalitarinė valstybė. Ji yra tuo pačiu jėgos principu grindžiamas prievartos ir smurto pasaulis, tačiau – ir tai yra paradoksaliausia – sutelkus dėmesį tik į išorinius griežtojo totalitarizmo bruožus nesunku patikėti arba būti įtikintam, kad, patekusi į šią savivaliaujančių individų tarpusavio karo ir smurto būklę, visuomenė atsidūrė tikrosios laisvės karalystėje. Visas išsilaisvinimo pasakojimas grindžiamas būtent šia iliuzija.

Perpratus, kodėl ir kaip radosi ši iliuzija, darosi lengviau suvokti ir tai, kad „dainuojanti revoliucija“ atvedė Lietuvos visuomenę ne į laisvės karalystę, bet nubloškė į būklę, kurią būtina giliai apmąstyti ir tyrinėti be jokių idelologinių akinių, jeigu dar apskritai norima iš jos išsikapanoti. Tik atskleidus ir pripažinus, kad tos revoliucijos atnešta santvarka yra neototalitarinė, įmanoma geriau suprasti ir tai, kodėl atkurtoji Respublika taip ir netapo tikra valstybe ir ką iš tiesų reiškia teiginys, jog praėjus vos ketveriems metams nuo Sąjūdžio susikūrimo buvo sugebėta pakirsti patį Lietuvos valstybingumo principą. Šis teiginys ypač prieštarauja vadinamajam sveikam protui, nes, atrodytų, nėra nieko akivaizdesnio

negu tai, kad štai jau du dešimtmečius daugybė piliečių uoliai triūsia visuose valstybės kuriamojo darbo baruose. Pirmoji ir akivaizdžiausia paskata pernelyg nepasitikėti deklaruojamais to triūso tikslais ir verte galėtų būti daugelio atmintyje dar gyva „komunizmo statybos“ patirtis. Ji yra kaip reta akivaizdus pavyzdys, kad blogis pasaulyje anaipol ne visada reiškiasi atvirai, bet kur kas mieliau veikia prisidengęs gėrio kauke.

Naikinimas ir griovimas gali puikiai pasislėpti po kūrybos ir statybos širma, kaip tai įvyko užsimojus įgyvendinti išties didingą ir patrauklų komunistinės visuomenės sukūrimo projektą. Šiam eksperimentui nelauktai nutrūkus ir pasibaigus, netruko paaiškėti, kad iki to laiko kone pusė pasaulio šalių buvo spėta paversti visais atžvilgiais nusiaubtomis ir nežinia kaip ir kada atsigausiančiomis dykynėmis. Kruopštesnė „aksominių“ ir „dainuojančių“ revoliucijų eigos ir jų baigties analizė neduoda jokie pagrindo būti iš anksto įsitikinusiems, kad dabartinė laisvės būklė ir jos sąlygomis vykstanti Lietuvos valstybės statyba nėra paprasčiausias minėto eksperimento tęsinys. Veikiau priešingai – tokia analizė leidžia teigti, kad pusę šimtmečio totalitariniais metodais vykdytas tautos ir valstybės naikinimas ne tik nenutrūko, bet laisvės sąlygomis vykdomas su dar didesniu įkarščiu ir vyksta kur kas sėkmingiau ir sparčiau.

Glausta naikinimo formulė galėtų būti tokia: Lietuvos valstybingumo principas buvo paneigtas valstybės neigimą pavertus pamatiniu jos pačios egzistavimo principu. Efemeriška šitaip neigiamos valstybės egzistavimo forma yra minimalistinė kvazivalstybė, kuri tuo pat metu funkcionuoja kaip iš principo galinčios rasti tikros valstybės nuolatinio neigimo būdas ir materialus/institucinis to neigimo įrankis. Kalbant dar aiškiau, dabartinė Lietuvos kvazivalstybė egzistuoja savitu ir paradoksaliu nepalaujamu niekėjimo režimu. Šis niekėjimas, be abejo, stumia visuomenę ir pačią valstybę į pražūtį, tačiau sudarantiems ir laiduojantiems sąlygas jam vykti ir tęstis tokios valstybės „kūrėjams“ ir „statytojams“ jis, kaip ir sovietmečiu, yra garantuotos asmeninės naudos ir gerovės šaltinis. Todėl belieka aptarti, kaip konkrečiai veikia šito niekėjimo mechanizmas trijose – ekonominėje, socialinėje ir politinėje srityse.

Skiriamasis iš griežtojo totalitarizmo gniaužtų išstrūkusios visuomenės bruožas yra tai, kad joje galutinai išlaisvinamas anksčiau valstybės kontroliuojamas ir dozuotai, atsižvelgiant į kintančias sąlygas ir priklausomai nuo konkrečių aplinkybių bei tikslų valdant visuomenę taikytas gryniosios jėgos principas. Išnykus griežtam totalitariniam režimui būdingam galios ir valdžios monopoliumi galia dereguliuojama tuo požiūriu, kad visos trys pagrindinės jos formos – turtas, socialinė įtaka ir prestižas bei politinė valdžia – suišteklina ir prasideda laisvos konkurencinės grumtynės dėl jų. Tokiomis sąlygomis jėga, kitaip negu valstybės prievartos monopolio atveju, yra dekoncentruojama ir lokalizuojama, nes jos taikymas persikelia į kvazipilietinės visuomenės individų ir grupių privačių santykių sritį. Kadangi šitaip privatizuota jėga išsisklaido ir difuziškai pasiskirsto visuomenėje, ji darosi ne tokia juntama ir pastebima. Kaip tik todėl gali rasti ir minėta iliuzija, kad individų savivale grindžiama neototalitarinė visuomenės gyvenimo tvarka yra laisvės būklė. Iš tikrųjų ši tvarka grindžiama tuo pačiu, tik modifikuotu, gryniosios jėgos principu, nes išlaisvintos visuomenės individų santykių pagrindas ir esminis turinys ir toliau yra ta pati ir net dar aršesnė kova dėl ribotų išteklių, tik ji vyksta kitomis sąlygomis ir pagal kitas taisykles. Apibendrintai galima iš karto pasakyti, kad visose trijose minėtose srityse šias taisykles lemia ir nubrėžia tik ką trumpai aptarta komunistinės sistemos mechaninės inversijos logika. Toji sistema menamo išsilaisvinimo veiksmu ne iš tiesų buvo paneigta ir sugriauta, o tik, kaip sakyta, apversta aukštyn kojomis. Todėl tapusių laisvomis pokomunistinių šalių ekonominės, socialinės ir politinės santvarkos iš principo gali būti ir yra tik iškreipta anksčiau buvusių komunistinių santvarkų projekcija, t. y. išvirkščias veidrodinis jų atspindys.

DABARTINĖ LIETUVOS KVAZIVALSTYBĖ EGZISTUOJA SAVITU IR PARADOKSALIU NEPALAUJAMO NIEKĖJIMO REŽIMU. ŠIS NIEKĖJIMAS, BE ABEJO, STUMIA VISUOMENĘ IR PAČIĄ VALSTYBĘ Į PRAŽŪTĮ, TAČIAU SUDARANTIEMS IR LAIDUOJANTIEMS SĄLYGAS JAM VYKTI IR TĖSTIS TOKIOS VALSTYBĖS „KŪRĖJAMS“ IR „STATYTOJAMS“ JIS, KAIP IR SOVIETMEČIU, YRA GARANTUOTOS ASMENINĖS NAUDOS IR GEROVĖS ŠALTINIS.

Ekonomika – medžiaginių gėrybių gamybos ir paskirstymo sritis. Tokio glausto jos esmės ir paskirties apibūdinimo šiuo atveju visiškai pakanka norint panagrinėti, kaip ji yra išlaisvinama ir transformuojasi perkėlus į šią sritį pertvarkos planuose glūdėjusį jos dereguliavimo principą. Jame iš pat pradžių užkoduota inversijos logika leidžia numanyti, kad dereguliuojama ir laisvinama ekonomika turi visiškai (tiesiog simetriškai) atkartoti totalitarinės valstybės centralizuotai valdomos planinės ekonomikos nueitą raidos kelią, bet – praeiti juo visiškai priešinga kryptimi. Galima pasakyti, kad pamatinis totalitarinės ekonomikos tapsmo – jos formavimosi ir organizavimo – principas buvo nuolatinis siekis ir pastangos vis tobuliau visuomeninti šią sritį – gėrybių gamybos valdymą ir sukurtų gėrybių skirstymą. Tai reišė, kad kova su privačia nuosavybe ir vadinamojo privačiasavininkiško mąstymo apraiškomis iš esmės buvo nepabaigiamas procesas ir faktiškai tik komunizmo sąlygomis įmanomas galutinai išspręsti uždavinys. Toji kova, be abejo, buvo ne kas kita, o vykstančios kovos dėl ribotų išteklių idėjinė maskuotė ir priedanga. O pagrindinis tų išteklių šaltinis buvo pasmerкта, demonizuota ir tiesiog metafiziniu blogiu paversta be paliovos visuomeninama ir eksproprijuojama privati nuosavybė.

Šį procesą, kurį galima vadinti nepabaigiama ekonomikos visuomeninimo revoliucija, pakeitęs pertvarkos išjudintas ekonomikos dereguliavimas pagrįstai ir teisėtai gali būti vadinamas išvirkštine – permanentine rinkos rinkinimo revoliucija. Ji yra tik kovos dėl išteklių tęsinys, todėl jos metu taip pat neišvengiama, tik kiek kitokia, nuosavybės eksproprijacija. Mat po komunistinio ekonominio eksperimento, beveik sunaikinusio privačią nuosavybę, vienintelis didelis eksproprijuotinių išteklių šaltinis gali būti tik viešasis – valstybinis ir visuomeninis turtas. Todėl natūralu, kad dereguliuojant ir laisvinant totalitarinę centralizuotą planinę ekonomiką prasidėjo ir tebetrunka privatinimo vėjus. Iš esmės po jo priedanga vyksta visai kitas nepabaigiamas visuomeninio turto ir viešųjų gėrybių atvirkščio eksproprijavimo procesas, kurį labiau tiktų vadinti jo esmę taikliau nusakančiu aproprrijacijos terminu. Rinkos revoliucija, kaip ir jos pirmtakė, yra vykdoma su tokiu pat ideologiniu įkarščiu, tik šiuo atveju smerkiama, demonizuojama ir metafizi-

KOMUNISTINĖS REVOLIUCIJOS VIZIJA NUMATĖ VISUOMENĖ, KURIOJE SU ŠAKNIMIS TURĖJO BŪTI IŠRAUTOS VISOS PRIVAČIOS NUOSAVYBĖS APRAIŠKOS. PERMANENTINĖS RINKOS REVOLIUCIJA TAIP PAT YRA VIZIONIERIŠKAS PROJEKTAS, NUMATANTIS BEGALINĮ DEREGULIAVIMO IR PRIVATINIMO PROCESĄ, KURIO LOGINĖ IR ISTORINĖ RIBA BŪTŲ RADIKALIAI INDIVIDUALIZUOTA IR ATOMIZUOTA PASAULINĖ PILIETINĖ VISUOMENĖ.

niu blogiu laikoma viešoji nuosavybė. Tikrasis pačios revoliucijos tikslas ir turinys yra iš principo likviduoti visą viešąjį ekonomikos sektorių radikaliai suprivatinant visą gamybą ir gėrybių skirstymą. Būtina pabrėžti, kad rinkos revoliucijos vaizdinys – ne savavališka ir laisvai vartojama metafora. Jis turi tiksliai apibrėžiamą ekonominę, socialinę ir politinę turinį bei aiškiai įvardijamą istorinę horizontą ir prasmę. Komunistinės revoliucijos vizija numatė visuomenę, kurioje su šaknimis turėjo būti išrautos visos privačios nuosavybės apraiškos. Permanentinės rinkos revoliucija taip pat yra vizionieriškas projektas, numatantis begalinį dereguliavimo ir privatinimo procesą, kurio loginė ir istorinė riba būtų radikaliai individualizuota ir atomizuota pasaulinė pilietinė visuomenė. Kaip komunistinėje visuomenėje turėjo virsti atgyvena ir išnykti privati nuosavybė, taip šiuo metu vykstančios rinkos revoliucijos kuriamos būsimosios pilietinės visuomenės nariams tokiu pat tik iš istorijos vadovėlių žinomu anachronizmu turėtų tapti visuomeninės nuosavybės ir viešųjų gėrybių sampratos. Šiuo atžvilgiu abiejų revoliucijų vizijos, atrodančios kaip visiškos priešingybės, kartu yra visiškai simetriškos ir, vaizdžiai kalbant, panašios kaip du vandens lašai.

Todėl neatsitiktinai permanentinę rinkos revoliuciją pokomunistinėse šalyse nagrinėjantys ir moksliskai jos būtinumą bei neišvengiamumą pagrįsti mėginantys laisvosios rinkos apologetų darbai turi daug bruožų, išduodančių jų giminystę su visai neseniai klestėjusiais pseudomoksliniais vadinamosios socializmo politinės ekonomijos tyrinėjimais. Šie bendri bruožai – tai polinkis suprastinti sudėtingiausius filosofinius ir mokslinius klausimus, mąstymo vienmatyškumas ir akivaizdus ideologinis angažuotumas, nesuderinamas su mokslinio sąžiningumo ir objektyvumo reikalavimais. Kaip žinoma, individo ir

visuomenės santykio klausimas yra viena seniausių ir kartu kebliausių socialinio pažinimo problemų. Kuo darnesnės pusiausvyros tarp privataus ir bendrojo intereso paieškos visais laikais buvo vienas aktualiausių teorinių ir praktinių šiam pažinimui keliamų uždavinių. Tiesą sakant, nepaliamojamos pastangos kuo optimaliau išspręsti šį uždavinį buvo ir tebėra vienas svarbiausių socialinio žinojimo ir ekonomikos mokslo plėtros ir pažangos varomųjų jėgų. Tačiau centralizuotos planinės ekonomikos pranašumo siekusi pagrįsti socializmo politinė ekonomija pademonstravo, kaip vienu ypu – lengvai ir greitai, be varginančios intelektualinės įtampos ir sunkaus tyrinėjamojo triūso – galima išspręsti sudėtingiausias ekonomikos ir visuomenės organizavimo ir valdymo problemas. Ji atrado stebuklingą šių problemų sprendimo visraktį, pasiūlydama nuostabiai paprastą ir universalų vaistą nuo visų ekonomikos ir visuomenės ligų – panaikinti privačią nuosavybę ir suvisuomeninti (suvalstybinti) visas ūkio ir ekonominio gyvenimo sritis. Ne kas kita, o būtent šis paprastumas ir leido vakarykščiems valstybinės planinės ekonomikos ideologams ir propagandininkams tiesiog akimirksniu sukeisti ženklus ir be jokio vargo tapti tokiais pat laisvosios rinkos ekspertais ir fanatiškais gynėjais. Jų sąmonėje atlikta mechaniška ženklų sukeitimo operacija priminė ūmų proto nušvitimą, leidusį staiga praregėti ir pranešti visiškai priešingą anksčiau skelbtajai gerąją naujieną, būtent, kad yra tobulesnis receptas toms pačioms ekonomikos ir visuomenės negandoms gydyti: tereikia panaikinti visuomeninę nuosavybę, suprivatinti visas ūkio ir ekonominės veiklos sritis, ir šias negandas savaimė pašalins visagalė nematomoji laisvos rinkos ranka.

Ši inversijos logika nėra ir nebuvo gryna teorija. Ji buvo sutikrovinta. Lietuvoje įvykdyta čekinė privatizacija tapo akivaizdžiausiu šios įsikūnijimo ekonominėje tikrovėje. Šiai temai skirtuose akademinuose tekstuose ji iki šiol laikoma lemiamu žingsniu pereinant nuo centralizuotos planinės prie laisvos rinkos ekonomikos. Tačiau taip teigiant keistai nepastebima, kad šuolis į laisvąją rinką buvo atliktas paneigiant patį jos principą. Kaip žinoma, yra du būdai spręsti trūkstumų išteklių paskirstymo klausimą. Vieną galima pavadinti fizinėmis grumtynėmis dėl jų, kai paprasčiausiai laimi stipresnis. Tipiškas tokio trūkstumų medžiaginių gėrybių skirstymo pavyzdys buvo sovietmečiu prie parduotuvių nusidriekiančios milžiniškos pirkėjų eilės. Trokštantiems įsigyti deficitinę prekę piliečiams ypač praversdavo – nes suteikdavo konkurencinį pranašumą – tokios savybės kaip beribė kantrybė, fizinė ištvermė, o ypač pageidautini buvo padedantys tokioje laukiančių eilėje sparčiau prasibrauti prie tikslo platūs pečiai. Kitas trūkstumų išteklių skirstymo būdas – prekyba jomis laisvos rinkos kainomis. Tačiau absoliučiai būtina tokios prekybos, o ir pačios laisvos rinkos gyvavimo sąlyga yra pinigai.

Vykdamas čekinę privatizaciją kaip tik jie ir pasirodė esą nereikalingi. Vadinamieji privatizacijos čekiai iš esmės buvo beverčiai popierėliai, teoriškai leidę visiems jų turėtojams lygiateisiškai ir vienodomis sąlygomis dalyvauti privatinant visuomeninį turtą. Kadangi jie nebuvo pinigai, privatizavimas iš tikrųjų vyko ir buvo įgyvendintas ne pagal rinkos ekonomikos, bet pagal totalitarinės komandinės ekonomikos principus. Kalbos ir šūkiškai apie privatinamų objektų pardavinėjimą buvo gryna ekonominė ir ideologinė fikcija, nes privatizavimas buvo įvykdytas remiantis grynosios jėgos principu. Skirstant privatinuojamus objektus lemiamu veiksmu tapo ne formaliai turimų čekių kiekis, bet tokie pranašumą laiduojantys argumentai, kaip kriminalinių struktūrų parūpintas stogas arba korupciniai ryšiai privatizavimą vykdančiose valdžios įstaigose. Tai reiškia, kad vadinamoji privatizacija iš esmės buvo visuomeninio turto masinio išgrobstymo akcija, įvilktą į ideologinį laisvosios rinkos frazeologijos rūbą.

Todėl yra nesuvokiama, kaip Lietuvoje galėjo rasti laisvosios rinkos ekonomika, jeigu pati galimybė sukurti tokią ekonomiką buvo sužlugdyta jau pradiniu ją paneigiančiu imitacinio kūrimo veiksmu. Taikant griežtus atpažinimo kriterijus turbūt tektų pripažinti,

VADINAMIEJI PRIVATIZACIJOS ČEKIAI IŠ ESMĖS BUVO BEVERČIAI POPIERĖLIAI, TEORIŠKAI LEIDĘ VISIEMS JŲ TURĖTOJAMS LYGIATEISIŠKAI IR VIENODOMIS SĄLYGOMIS DALYVAUTI PRIVATINANT VISUOMENINĮ TURTĄ. KADANGI JIE NEBUVO PINIGAI, PRIVATIZAVIMAS IŠ TIKRŲJŲ VYKO IR BUVO ĮGYVENDINTAS NE PAGAL RINKOS EKONOMIKOS, BET PAGAL TOTALITARINĖS KOMANDINĖS EKONOMIKOS PRINCIPUS.

kad tai yra ne laisvos rinkos ekonomika, o kaip ir viskas išsilaisvinusiame pokomunistinėje šalyje, tik vargana tokios ekonomikos karikatūra. Atidžiau įsigilinus į čekinės privatizacijos principus, prigimtį ir ekonominius bei socialinius padarinius darosi akivaizdu, kad po pertvarkos Lietuvoje įsitvirtinęs specifinis ekonomikos modelis mažai ką bendro turi su tikra laisvos rinkos ekonomika. Tas modelis veikia apibūdintinas kaip keista, grynai neosovietinė hibridinė kvazivalstybinės ir kvaziprivačios ekonomikų samplaika, kuriai derėtų rasti tiksliau jos esmę atskleidžiantį pavadinimą.

Tokio ekonomikos modelio formavimasis ir egzistavimas yra vienas iš svariausių argumentų teigti, kad Lietuvos valstybė egzistuoja jau minėtu niekėjimo režimu. Jos niekėjimas pasireiškia tuo, kad ji ekonomikos srityje nepajėgia atlikti net būtiniausių ekonomikos organizavimo ir valdymo funkcijų. Net neverta kalbėti apie įprastines gerovės valstybės prisiimamas socialinės rūpybos funkcijas. Aiškėja, kad Lietuvos Respublika nepajėgia veikti net kaip vadinamoji minimali valstybė, kuri sugebėtų laiduoti būtiniausias politines ir teisineis laisvos rinkos egzistavimo ir funkcionavimo sąlygas. Ši nupolitinta kvazivalstybė ekonomikos srityje veikia tik kaip administruojanti mašina, o prasibrovę prie jos adminis-

travimo svertų asmenys ir grupės tampa padėties šeimininkais ir įgyja lemiamą pranašumą konkurencinėje kovoje dėl išteklių juos perskirstydami ne tautos, visuomenės interesais, bet tik savo pačių naudai.

Tikra valstybė skiriasi nuo imituojamos arba simuliakrinės tuo, kad ji sukuria viešąją politiškumo erdvę, kurioje jos piliečiai gali susitikti ir bendrauti kaip laisvi ir lygūs asmenys. Tai yra būtina sąlyga rasti autentiškai politinei visuomenei, kurios narius sieja ir sutelkia tam tikra bendrojo gėrio samprata ar vizija. Visos totalitarinės valstybės todėl ir yra netikros valstybės, arba kvazipolitiniai dariniai, kad jose šios politinę visuomenę sukuriančios ir laiduojančios sąlygos egzistuoja tik popieriuje, kaip formalios ir praktiškai neįgyvendinamos piliečių teisės. Bendroji politinės visuomenės gėrio samprata tokiose kvazivalstybėse tampa teisine fikcija todėl, kad formaliai deklaruojamą visų piliečių laisvės ir lygybės principą vienu ypu nubraukia jį paneigianti priešinga nuostata sureikšminti ir iškelti virš visuomenės kokią nors „ypatingą ir vadovaujančią – „geresnę“, „sąmoningesnę“, „pažangesnę“ – jos grupę, kuriai atvirai ar labiau

paslėptai suteikiamas tokios visuomenės hegemono ir vedlio statusas. Todėl teoriškai save laikančios demokratiškomis totalitarinės kvazivalstybės iš tikrųjų yra elitarinės ir faktiškai organizuojamos ir valdomos remiantis viešai nedeklaruojamu ar net neigiamu socialinės ir politinės hierarchijos principu. Jis yra įgyvendinamas ir atsispindi visoje tokių darinių sąrangoje ir ypač akivaizdžiai matomas ekonominės ir socialinės politikos srityse. Kadangi totalitarinį valdymą grindžiančiai elitistinei sąmonei yra svetima visuomenės bendrojo gėrio samprata, jai nėra priimtinas ir praktinis bendruomeninio ir socialinio visuomenės narių solidarumo principas. Todėl ištekliai yra skirstomi vadovaujantis tuo pačiu grynosios jėgos principu, kurį praktiškai taikant ekonominės ir socialinės politikos srityse jis virsta specifine nuostata, kurią galima pavadinti liekamosios socialinės rūpybos principu. Tokia nuostata reiškia tai, kad, projektuodama savo ekonominę ir socialinę politiką, bendrojo gėrio ir solidarumo principus ignoruojanti totalitarinė kvazivalstybė tampa savotiškai akla, nes nemato būtinybės ir reikalo imti iš karto domėn visų jos piliečių interesų ir mėginti juos derinti. Į jos dėmesio lauką pirmiausiai patenka dvi piliečių grupės – valdantysis elitas ir laikomi potencialiai pavojingais, nes galintys kelti grėsmę režimui kai kurie žemesnieji visuomenės sluoksniai. Tik patenkinus šių grupių poreikius, priklausomai nuo reikalo ir galimybių, šiek tiek pasirūpinama likusiais gyventojais. Motyvas tai daryti yra noras išvengti galinčio tapti politinio nestabilumo priežastimi kraštutinio skurdo ar bado, o esant atliekamų išteklių randasi ir tokios paskatos, kaip pastangos išlaikyti tinkamą šalies demografinį balansą, tarptautinį prestižą ir pan.

TIKRA VALSTYBĖ SKIRIASI NUO IMITUOJAMOS ARBA SIMULIAKRINĖS Tuo, kad ji sukuria viešąją politiškumo erdvę, kurioje jos piliečiai gali susitikti ir bendrauti kaip laisvi ir lygūs asmenys. Tai yra būtina sąlyga rasti autentiškai politinei visuomenei, kurios narius sieja ir sutelkia tam tikra bendrojo gėrio samprata ar vizija.

Tarybų Sąjunga buvo tipiškas tokio socialinio modelio pavyzdys. Joje vadinamasis proletariatas teoriškai ir ideologiškai buvo laikomas pažangiausia visuomenės klase ir jos branduoliu, o virš šios elitinės klasės buvo iškilusi Komunistų partija kaip sąmoningiausia šios klasės dalis, arba savotiškas superelitas. Šioje schemoje nebuvo vietos pamatinei klasikinio politinio mąstymo idėjai, kad visuomenės ir valstybės bendrajam gėriui lygiai svarbūs ir jam taip pat tarnauja kiti visuomenės sluoksniai ir grupės, pavyzdžiui, valstietija ar gamybos organizavimu ir pagaminto produkto paskirstymu užsiimanti verslininkija. Užtuot pripažinus visų sluoksnių teikiamą naudą ir svarbą ir kūrus jiems bendradarbiauti palankią socialinę ir politinę tvarką, proletariatu nepriklausančios visuomenės grupės buvo laikomos realiai ar potencialiai išnaudotojiškomis, parazitiniėmis ir apskritai atgyvenusiomis, ir su jomis buvo atitinkamai elgiama. Tarybų Sąjungoje dirbtinai organizuoti badmečiai arba sąmoninga politika trūkstumus išteklius nukreipti į proletariato apgyvendintus miestus kaimo valstiečius ir reakcingų klasių atstovus paliekant likimo valiai yra iškalbingas liudijimas, kaip iš tiesų buvo taikomas ir praktiškai įgyvendinamas liekamosios rūpybos principas. Taigi būtent faktinis šalies gyventojų suskirstymas į tikrus ir netikrus piliečius ir nevienodas jų traktavimas visose gyvenimo srityse yra skiriamasis totalitarinės kvazivalstybės bruožas.

Atkurtoji Lietuvos Respublika laikytina neototalitarine kvazivalstybe todėl, kad ji išsaugojo minėtą bruožą. Ir šiuo atveju pertvarkos principuose glūdinti mechaninės inversijos logika veikia nepriklaistingai. Kad ji suveiktų, pakako apversti sovietmečiu vyravusį pažangiausios ir vadovaujančios klasės – proletariato – ir retrogradiškos ir parazitinės kasės – buržuazijos – vaidmens visuomenėje ir jų santykio aiškinimą. Kaip nesunku numanyti, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę šios klasės paprasčiausiai susikeitė vietomis. Naudingiausia ir pažangiausia klase, išlaikančia visas kitas visuomenės grupes, tapo verslininkijos sluoksnis. Pasak klasikinės marksistinės klasių ir jų kovos teorijos, buržuazija buvo parazitinė klasė, gyvenusi iš išnaudojamųjų klasių kraujo, prakaito ir ašarų. Dabar ši klasė tapo visų kitų jos sąskaita parazituojančių grupių gerovės kūrėja – vienintelė ir tikroji jų darbdavė ir maitintoja. Būtent ši neosovietinė nuostata buvo paversta kertiniu atkurtosios Lietuvos valstybės ekonominės ir socialinės politikos principu. Taigi dar vienas „dainuojančios revoliucijos“ ir ją užbaigusios antisąjūdinės kontrevoliucijos rezultatas yra tas, kad inversijos keliu būvo išsaugota ir įtvirtinta sovietinė klasinė elitistinė valstybės prigimties ir tikslo samprata, paneigianti piliečių lygybę, taigi ir pačios valstybės, principą. Akivaizdžiausias šitaip paneigtos Lietuvos valstybės nepalaujamo niekėjimo įrodymas yra du dešimtmečius vykdomos ekonominės ir socialinės politikos nulemtas tiesiog fizinis jos nykimas, kai palaikoma akį režianti nelygybė ir skurdas iš šalies išvarė šimtus tūkstančių „atliekamų“ jos piliečių, o tiksliau – jais buvo sąmoningai atsikratyta.

Ir galiausiai dar vienas kriterijus, padedantis atskirti tikrą nuo tariamos valstybės yra jos valdžios kilmė ir pats valdymo pobūdis. Jau viduramžių politiniai mąstytojai aiškiai teigė, jog teisėta valdžia tuo ir skiriasi nuo neteisėtos, arba tironiškos, kad ji valdo laisvai pritariant ir sutinkant valdomiesiems. Nėra prasmės įrodinėti, kad griežtas totalitarinis valdymas prieštarauja noramalioms valstybės sampratom, nes jo sąlygomis iš principo negali būti ir tikros, tai yra, teisėtos valdžios. Deja, šiuo atžvilgiu pertvarkos ir „dainuojančių revoliucijų“ atneštas išsilaisvinimas nieko nepakeitė. Mat svarbiausiais argumentais, kad komunistinių režimų atsikračiusios šalys tapo iš tiesų laisvos ir demokratiškos, laikoma kai kuriose iš jų atsiradusi daugiapartinė sistema ir pagal visas procedūrinės demokratijos taisykles reguliariai vykstantys rinkimai. Sutelkus dėmesį į formalias procedūrinės taisykles, tokios demokratijos prigimties ir politinio turinio klausimai atsiduria paraštėse.

Todėl pamirštama arba ignoruojama svarbi aplinkybė, kad daugiapartinės sistemos egzistavimas pats savaime nėra politinės santvarkos laisvumo ir demokratiškumo rodi-

---

TAIGI DAR VIENAS „DAINUOJANČIOS REVOLIUCIJOS“ IR JĄ UŽBAIGUSIOS ANTISĄJŪDINĖS KONTREVOLIUCIJOS REZULTATAS YRA TAS, KAD INVERSIJOS KELIU BUVO IŠSAUGOTA IR ĮTVIRTINTA SOVIETINĖ KLASINĖ ELITISTINĖ VALSTYBĖS PRIGIMTIES IR TIKSLO SAMPRATA, PANEIGIANTI PILIEČIŲ LYGYBĖS, TAIGI IR PAČIOS VALSTYBĖS, PRINCIPĄ.

---

klis, nes tokia sistema egzistavo ir vadinamosios liaudies demokratijos šalyse. Žvelgiant į išsilaisvinusiose pokomunistinėse šalyse įvykusius politinių santvarkos ir valdymo sistemų pokyčius per dereguliacijos logikos prizmę matyti, kad griežtąjam totalitarizmui būdingą monocentrinį valdymą tik pakeitė švelnus neototalitarinis policentrinis valdymas. Nors šitoks liberalus valdymas įvilktas į minėtos formalistinės-procedūrinės demokratijos rūbą, jis yra tik klasikinės vakarietiškos liberalios demokratinės santvarkos karikatūra ir parodija.

Tam yra ypatinga kvazipolitinė sistema, kurią apibūdinant tokiais įprastais politologijos terminais kaip, pvz., liberali demokratija, būtų iškreipiama pati jos prigimtis ir esmė. Todėl tokią sistemą derėtų vadinti ne klaidinančiu liberalios demokratijos terminu, bet veikiau libertariniu rinkiniu demokratizmu. Kitaip negu monocentrinis totalitarinis valdymas, kurio sąlygomis valdžią užgrobusi kvazipilietinės visuomenės grupė atvirai slopina ir engia kitas grupes, policentrinio valdymo prielaida ir sąlyga yra paties politinio gyvenimo surinkinimas paverčiant jį subtiliai, tai yra, nematomos rankos valdomu ir kontroliuojamu politinės rinkos žaidimu. Šiuo atveju valdymo principas yra toks, kad, vykstant minėtam žaidimui, dėl valdžios kaip dar vieno galios ir įtakos resurso kovojančios grupės iš pat pradžių turi

nevienodas starto pozicijas, todėl tos, kurių pozicijos yra geresnės, gali išsikvoti arba išlaikyti savo valdžią tarsi natūraliai, netaikydamos atvirų represijų ar spaudimo.

Išoriškai ši politikos rinka ir pats joje reguliariai vykstantis žaidimas atrodo kaip tikra politinė demokratija, tačiau ji neturi politinio turinio, nes šis yra redukuotas į rinkos mechanizmą. Teoriškai bet kuri partija, bet kuris visuomenės darinys gali dalyvauti rinkimuose ir laimėti, tačiau reikalo esmė ta, kad neįmanoma pakeisti paties tokio švelnaus totalitarinio valdymo mechanizmo – jį net sunku atpažinti. Toks valdymas yra kur kas efektyvesnės negu ankstesnioji totalitarinio valdymo forma, nes jį įtvirtinant ir įamžinant pasitelkiama kvazipilietinėje visuomenėje visada glūdinti galimybė pavergti

pačią save, kurios šaltinis yra natūralus tokios visuomenės narių noras turėti kuo daugiau valdžios ir galios bei pasiryžimas kovoti dėl jų bet kuriomis priemonėmis. Vykstant tokiai kovai, įvairios visuomenės grupės, dažnai turinčios ir gražių intencijų, tarpusavyje konkuruoja taip aršiai, kad iš principo nebepajėgia ir nebesugeba susiorganizuoti į tikrą politinę visuomenę, kurios grindžiantis principas yra solidarumas. Šitaip ir laisvės sąlygomis pilietinė visuomenė naikina politinę visuomenę, tuo pačiu ir valstybę. Lietuvoje toks naikinimas, taigi ir valstybės niekėjimas jau minėta prasme, prasidėjo įvykus antisąjūdiniam perversmui ir trunka jau dvidešimt metų. Paprastai sakant, atkurtąją valstybę neigia ir naikina pati kvazipilietinė visuomenė savomis rankomis. Lietuvos valstybė naikinama tarsi iš dviejų pusių. Viena vertus, ją „iš viršaus naikina valdanti kvazipilietinė valdžia ar

valdžios – ta politinė grupuotė ar kvazipartija, kuri naudoja valdžią ne bendrajam gerui, bet tik savo interesams patenkinti. Kita vertus, ją iš apačios griauna kvazipilietinė visuomenė – grupės, norinčios tą valdžią atimti. Todėl lygiai kaip pertvarkos metu vyko kova tarp totalitarų ir demokratų stovyklų, taip šiandien regime tos kovos tęsinį, tik besigrumiančios dėl valdžios resurso grupuotės jau vadinamos kiek kitaip – valstybininkais ir pilietininkais. Tačiau kovos prigimtis, pobūdis ir tikslai yra tokie patys kaip tarsi baigiamos primiršti pertvarkos laikais.

Norint sustabdyti aptartais aspektais vykstantį Lietuvos valstybės niekėjimą pirmiausia būtina rasti drąsos atvirai pažvelgti į tikrovę ir pripažinti, kad jis iš tiesų vyksta. Priešingu atveju nutinka taip, kaip ir bet kurios ligos atveju: nežinant tikslios diagnozės, gydymas gali tik pabloginti ligonio būklę. O Lietuvos valstybė iš tiesų sun-

kiai serga ir ją gydyti reikia rimtai, jeigu dar norima ją išgelbėti. Todėl derėtų atsakyti kai kurių mąstymo ir suvokimo klisėmis jau tapusių nuostatų ir šūkių, pavyzdžiui, mes norime susigrąžinti valstybę. Lietuvos valstybės susigrąžinti negalima, nes neįmanoma susigrąžinti to, ko nėra. Tikslas formuluotinas kitaip – Lietuvoje reikia sukurti politinę

IŠORIŠKAI ŠI POLITIKOS RINKA IR PATS JOJE REGULIARIAI VYKSTANTIS ŽAIDIMAS ATRODO KAIP TIKRA POLITINĖ DEMOKRATIJA, TAČIAU JI NETURI POLITINIO TURINIO, NES ŠIS YRA REDUKUOTAS Į RINKOS MECHANIZMĄ.

LYGIAI KAIP PERTVARKOS METU VYKO KOVA TARP TOTALITARŲ IR DEMOKRATŲ STOVYKLŲ, TAIP ŠIANDIEN REGIMETOS KOVOS TĘSINĮ, TIK BESIGRUMIANČIOS DĖL VALDŽIOS RESURSO GRUPOUTĖS JAU VADINAMOS KIEK KITAIP – VALSTYBININKAIS IR PILIETININKAIS.

visuomenę, o kalbant dar aiškiau – atkurti sovietmečiu sunaikintą politinę tautą, nes tik ji, o ne vadinamoji pilietinė visuomenė, gali būti vienintelis tikras ir teisėtas nepriklausomos Lietuvos valstybės suverenas. Be abejo, šio tikslo neartina viešojoje erdvėje sklandantys paviršutiniški ir naivūs esamos pseudopartinės sistemos apibūdinimai ir vertinimai, pavyzdžiui, dažni ir populiarūs samprotavimai apie „sistemines“ ir „nesistemines“ partijas. Tarsi nepastebima, kad, veikiant liberalistinio rinkinio demokratizmo mechanizmui, tikrų politinių partijų negali būti iš principo, nes jas pakeičia tik išorinį partijų pavidalą turintys ir politinę partinę veiklą imituojantys pseudopartiniai ar kvazipartiniai sambūriai.

Politinės visuomenės ir pilietinės visuomenės organizavimosi principai yra visiškai skirtingi. Politinės visuomenės organizavimosi principas -- asmenišką apsisprendimą dėl bendrojo gėrio. Kitaip tariant, norėdamas būti politinės visuomenės nariu, asmuo turi atsisakyti bent dalies savo norų, pirmiausia – noro padidinti savo resursus. Todėl politinė bendruomenė gali atsirasti tik kaip laisvai jai įsipareigojusių asmenų sambūris. Tuo tarpu pilietinė visuomenė iš tikrųjų yra kovos dėl resursų arena, todėl čia natūralus organizacijos principas yra pilietiniai sambūriai: grupės susitelkia tam, kad pasiektų tam tikrus, paprastai tik jų nariams svarbius tikslus. Todėl pilietinės ir politinės visuomenės santykis yra toks, kad esant politinei visuomenei savaimė randasi ir tikra pilietinė visuomenė. Bet ten kur nėra politinės visuomenės, pilietinė visuomenė tampa savo pačios karikatūra.

Ši aplinkybė padeda geriau suprasti, kodėl Lietuvoje antisąjūdinis perversmas įvyko taip lengvai ir jam nebuvo pasipriešinta, nors atrodytu, kad Sąjūdžio pakilimo laikotarpiu Lietuvoje buvo daugybė patriotiškų ir pilietiškų žmonių, kuriems iš tiesų rūpėjo valstybė. Deja, antisąjūdinės kontrrevoliucijos patirtis atskleidė, kaip iš tiesų veikia tai, ką galima pavadinti visuomenės ir tautos pa(si)vergimo mechanizmu. Tik ką minėtieji patriotiški piliečiai dėl atkuriamos Lietuvos Respublikos buvo pasiryžę kristi po tankais, bet bėda ta, kad po ilgo okupacijos tarpsnio jų turima valstybės samprata vis dėlto jau buvo tapusi perdėm abstrakti ir miglota. Todėl šiuos nuoširdžiai troškusius matyti Lietuvą laisvą žmones buvo gana lengva apgauti demonstratyviai jiems rodant tik išorinius valstybingumo atributus ir šitaip įtikinti, kad po antisąjūdinės kontrrevoliucijos atsiradęs valstybės simuliakras ir yra toji išsvajotoji Lietuvos valstybė, kurios buvo siekta ir dėl kurios buvo tiek kovota ir aukotasi.

Tokioje pat nežinojimo, neaiškumų ir dviprasmybių aplinkoje vyko visas tarsi atsikuriančios Lietuvos valstybės tapsmas, pavyzdžiui, šitaip formavosi ir simuliakrinė tariamai politinė ir ne mažiau tariamai daugiapartinė sistema. Iš tikrųjų „pertvarkos“ sąlygomis ji visiškai natūraliai išsirutuliojo iš sovietmečiu atrodžiusios kaip monolitas Komunistų partijos. Klaidinga manyti, kad anoje totalitarinėje sistemoje kompartija buvo homogeniška arba vienalytė, joje taip pat vyko grupuočių kova dėl valdžios. Randantis policentriniam totalitariniam valdymui Komunistų partijoje anksčiau egzistavusios grupuotės – neformalios frakcijos – paprasčiausiai legalizavosi ir, pasirinkusios įvairius pavadinimus, susiskirstė į tariamas partijas. Šitaip radosi neototalitarinė tariamai daugiapartinė sistema, kurią tereikėjo legitimuoti kaip simuliuojamos demokratijos elementą ir tariamą buvimo įrodymą sukuriant minėtą politikos rinką, kurios svarbiausiu elementu tapo procedūrinis rinkimų mechanizmas. Užuoat kaip vienos partijos frakcijos aiškinusios savo santykius uždaruose partiniuose suvažiavimuose, naujai iškeptos tariamai demokratiškos partijos išsirenka teisėją, kurį vadiname rinkėju. Kitaip tariant, rinkėjai tapo savotiškais statistais, kurie atrenka, kuri grupuotė pateks į valdžią. Pati valdžios kaip resurso samprata ir jėga grindžiamas kovos dėl jos principas išlieka ir švelniojo daugiapartinio neototalitarizmo sąlygomis.

Kai šiandien kalbama apie neva ideologinį Lietuvos partinį pasidalijimą, tai reiškia, kad kiekviena iš partijomis vadinamų grupuočių parinko tam tikrą retoriką, nutaikytą į tam

tikrą piliečių segmentą. Iš tiesų visos be išimties partijos yra priėmusios minėtas rinkinės demokratijos žaidimo taisykles. Norintys ir siekiantys permainų, bet apie šias taisykles nesusimąstantys arba jas ignoruojantys piliečiai iš tikrųjų veikiausiai vadovaujami skirtingomis nuostatomis savo tautos ir valstybės atžvilgiu. Vienais atvejais kova už įvairius kilniai skambančius pilietinius tikslus yra tik lobistinių interesų priedanga, kitais atvejais – savotiškas donkichotizmas. Atskirti nuoširdų naivumą nuo cinizmo yra sunku, bet, ko gero, įmanoma, nes tai, ko iš tiesų siekia atrodantis pilietiškai ir veiklus žmogus vis dėlto galima atpažinti pagal jo veiksmus. Sukurti tikrą valstybę labai sunku todėl, kad pilietinės visuomenės biurgerį ir valstybės pilietį skiria pasaulėžiūrinė ir vertybinė praraja. Biurgeris yra tas, kuris teisėtai rūpinasi savo vieta po saule, pilietis yra tas, kuris aukojasi. Politinė bendruomenė nėra natūralus dalykas, nes tam, kad ji atsirastų, reikia įveikti savo egoizmą ir išmokti matyti kitą žmogų iš tiesų kaip laisvą ir lygų sau asmenį ir tos pačios politinės bendrijos narį. Politinė bendruomenė atsiranda ten ir tik ten, kur žmonės išmoksta dovanoti vieni kitiems laisvę. Šitos pasiaukojimo dvasios aukščiausia išraiška – mirtis už savo tautą ir valstybę. Lietuvos istorijoje tokio pasiaukojimo pavyzdžių netrūksta. Pilietinių visuomenių žmonės už nieką nemiršta, nes biurgeriui laisvė nereikalinga.

Vis dėlto šiuos samprotavimus norėtusi baigti optimistiška išvalga, kad per „dainuojančią revoliuciją“ taip ir likusi neįsteigta, o dabar akivaizdžiai niekėjanti Lietuvos valstybė nėra fatališkai pasmerkta išnykti visiems laikams. Ją gali išgelbėti iš principos gebančios bet kurią valstybę išpuoselėti arba pražudyti ją kuriančios ir saugančios tautos gera valia ir pasiaukojimo dvasia. Lietuvoje jos netrūksta. Tereikia šią dvasią suldyti su sąmoningu ryžtu, tai yra paversti ją protinga ir kryptingai veikiančia tautos ir visų norinčių gero savo valstybei piliečių valia.

Prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų belaukiant Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo. Vilnius, 1990 03 11

PAMINĖJIMAI

INGĖ LUKŠAITĖ

Habilituota humanitarinių mokslų daktarė

JONUŠAS RADVILA: NEPRIKLAUSOMOS LAIKYSENOS IŠTAKOS

2012 m. minėjome 400 metų Biržų Dubingių kunigaikščio Jonušo Radvilos (1612–1655) gimimo sukaktį. Jis buvo galinga vidaus ir užsienio politikos asmenybė, vienas iš įtakingiausių Lietuvos valstybės pareigūnų: nuo 1646 m. buvo lauko etmonas, nuo 1653 m. – Vilniaus vaivada, nuo 1654 m. – didysis etmonas. Visų pirma Jonušas Radvila buvo kariūnas. Galbūt taip lėmė aplinkybės, tačiau daug reiškė ir šeima. Jo tėvas Kristupas Radvila ir senelis Kristupas Perkūnas, prosenelis Mikalojus Radvila Rudasis ir proprosenelis Jurgis Radvila buvo etmonai. Taigi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės vadu Jonušas Radvila buvo jau penkta karta iš eilės: jis paveldėjo savo giminės šimtmetes karinės veiklos tradicijas, įsipareigojimą ginti tėvynę ir buvo gerai pasirengęs šiam darbui. Nors Vilniaus vaivados pareigas jis ėjo paskutiniuosius trejus metus prieš mirtį, tačiau tuo metu savo rankose turėjo ir aukščiausio kariuomenės vado, ir aukščiausią administracijos valdžią. Lemtis lėmė taip, kad jis tas pareigas gavo kylant didžiausios grėsmės valstybei debesiai.

XVI–XVII a. Lietuvos valstybėje buvo ne viena tokio masto asmenybė, tačiau Jonušas Radvila gerokai skyrėsi nuo daugelio politikos ir kultūros veikėjų. Labiausiai jis išgarsėjo savarankišku žingsniu, kurio imtis vertė ypatinga politinė situacija: XVII a. vidurio karų tarp Abiejų Tautų Respublikos ir Maskvos Kunigaikštystės, tarp Abiejų Tautų Respublikos ir Švedijos Karalystės metu Lietuvos valstybė 1655 m. buvo pirmą kartą okupuota svetimų valstybių. Nuo pralaimėjimo neapsaugojo nė Liublino unijos metu sudarytos Abiejų Tautų Respublikos žmogiškieji, kariniai ir materialiniai ištekliai. Švedija okupavo didžiąją Lenkijos Karalystės dalį, dauguma jos vaivadijų prisiekė ištikimybę Švedijos karaliui, o už bendros valstybės užsienio politiką atsakingas karalius pabėgo iš Lenkijos į Sileziją, tuo metu valdomą Habsburgų. Į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją įžengė ir Maskvos Kunigaikštystės, ir Švedijos kariuomenės. Jonušas Radvila buvo vienas iš tų, kurie ėmėsi iniciatyvos savarankiškai ieškoti galimybių išgelbėti Lietuvos valstybę, jis tapo vienu iš 1655 m. Kėdainių sutarties iniciatorių*, o jos aktą pasirašė 1135 didikai, bajorai, dvasininkai, karininkai. Ši Lietuvos valstybės sutartis su Švedija ir pasidavimas jos protektoratui nutraukė Liublino uniją ir liudijo, kad Lietuvos valstybėje esama politikų, kurie savarankiškai ieško išeities iš gresiančios valstybei katastrofos. Dėl šios sutarties interpretavimo daugiau kaip 350 metų netyla istorikų ir politikų ginčai**, tačiau dauguma sutaria, kad tai buvo savarankiškas vieno įtakingiausių to meto politikų žingsnis.

* Šapoka A. 1655 metų Kėdainių sutartis, arba švedai Lietuvoje 1655–1656 metais. Parengė Antanas Tyla. Vilnius, 1990.

** Tyla A. Kėdainių unijos vertinimas XVII a.–1940 m. istoriografijoje. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija. 1984, t. 2(87), p. 59–82.

Knyga nobažnystės krikščioniškos. 1653.

Jonušo Radvilos veikloje būta ir daugiau jo savarankiškumą liudijančių veiksnių. Vienas ryškiausių tokio pobūdžio užmojų buvo siekis Kėdainiuose įkurti specialią spaustuvę lietuviškam leidiniui išleisti. Palyginimui prisiminkime, kad Mikalojus Radvila Juodasis savo kultūrinės veiklos pradžioje suorganizavo Biblijos vertimą į lenkų kalbą ir įsteigė spaustuvę Brastoje (Breste) jai išspausdinti 1563 metais. Po šimto metų jo pusbrolio pro-vaikaitis Jonušas Radvila imasi didžiausio XVII a. lietuviško leidinio leidybos. Tad požiūris jau buvo esmingai pasikeitęs. Yra žinoma, kad 1653 m. Kėdainiuose buvo išleista didžiulė lietuviška knyga vienu pavadinimu „Knyga nobažnystės krikščioniškos“*. Iš tikrųjų ją sudarė keturios didelės dalys: „Evangelijų“, „Dovydo psalmių“, „Maldyno“, „Postilės“ vertimai. Šios knygos XVII a. nepranoko dydžiu nė vienas kitas lietuviškas leidinys. Tam J. Radvila turėjo įsteigti specialią spaustuvę, parūpinti jai patalpas, įrengimus, surasti ir pakviesti lietuviškai mokantį arba norintį kalbos išmokti spaustuvininką. Tarp tuo metu veikusių spaustuvių Vilniuje tinkamo kandidato nebuvo. Ir štai kas įdomu: jis nesikreipė į Didžiojoje ar Mažojoje Lenkijoje dirbančius spaustuvininkus, o kvietėsi spaustuvininką iš Gdansko, kitaip – Dancigo, daugiakalbio ir daugiataučio Baltijos jūros uosto, kuriame kryžiuosiai daugelis prekybinių kelių. Gdanskas (Dancigas) tuo metu buvo palyginti didelis miestas, europietiškas uostas, prekiaujantis su Vakarų ir Vidurio Europa, miestas, kuriame buvo rašoma ir kalbama ne viena kalba, nors vyravo lenkų ir vokiečių kalbos, o jo apylinkėse į vakarus plytėjo kašubų teritorija. Didelio uostamiesčio spaustuvininkai buvo kitokio mentaliteto, verslūs žmonės. Jie buvo intelektualai, paslankūs išmokti kalbas, nepriklausė jokiems cechams, dauguma jų organizuodavo leidinius, o kai kurie patys rinkdavosi, ką leisti. Gdansko (Dancigo) spaustuvininkai buvo garsūs. Taigi J. Radvila sąmoningai pasikvietė gdanskietį Jochimą Jurgį Rhetą – taip jis pasirašė lietuviškame leidinyje. Jochimas Jurgis buvo kilęs iš spaustuvininkų šeimos, jo tėvas save vadino Rhete. Nėra žinoma, ar Jochimas Jurgis išmoko lietuvių kalbą ar tik jos pramoko, ar turėjo lietuviškai rašyti mokantį pagalbininką, tačiau akivaizdu, kad „Knygoje nobažnystės krikščioniškos“ pasitaiko nedaug klaidų.

Jonušas Radvila spaustuvę kurdina Kėdainiuose. Ne Vilniuje, ne Krokuvoje ir ne Varšuvoje, į kurią jau buvo perkelta sostinė. Kėdainiai buvo gražus, akiai malonus miestelis, šalia stovėjo Jonušo Radvilos dvaras, bet vis dėlto tai buvo nedidelis privatus miestelis, nors ir turintis magdeburgo (savivaldos) teises. Kad buvo pasirinkti Kėdainiai, lėmė daug aplinkybių: tuo metu evangelikai reformatai (šiam tikėjimui buvo ištikimas Jonušas Radvila) Vilniuje saugiai jaustis nebegalėjo, ką kalbėti apie Lenkijos politinius centrus. Privačiame, tačiau švietimo centru tapusiame miestelyje įsteigta spaustuvei tam tikrą laiką galėjo būti saugu. Pats užmojis turėti spaustuvę, matyt, liudija apie ambicingus J. Radvilos ateities planus: ji turėjo aprūpinti leidiniais veikiančią Kėdainių gimnaziją, Žemaitijos ir Užnerio reformatų bažnyčias. Tikėtina, kad lietuvių kalbos paplitimo teritorijoje veikianči spaustuvei turėjo telkti ta kalba dirbančius asmenis. Pačiuose Kėdainiuose buvo atskira reformatų bažnyčia lietuviams, joje pamaldos vyko lietuvių kalba; miestelis buvo evangelikų reformatų Žemaitijos distrikto centras.

Spaustuvininkas Jochimas Jurgis Rhetas į Kėdaines atvyko 1651 m., tad nuo to laiko spaustuvė galėjo pradėti veikti. Pirmieji leidiniai pasirodė po metų. Kaip jau minėta, 1653 m. buvo išleista „Knyga nobažnystės krikščioniškos“, kurios parengimui ir išleidimui susitelkė žymiausi to meto evangelikų reformatų pasauliečiai ir dvasininkai. Ta aplinkybė, kad Jonušas Radvila ėmėsi organizuoti lietuviško leidinio spaustuvę, rodo, jog Biržų Dubingių šakos Radvilų giminėje yra pasikeitęs požiūris į lietuvių kalbos vartojimą raštui ir religinės praktikos knygoms. Tuo Jonušas Radvila išsiskyrė iš savo giminės. Jis suvokė, kad lietuvių kalba jo globojamoje bažnyčioje yra būtina, kad be jos bažnyčios darbas neduoda trokštamų rezultatų. Ši lietuviška knyga nebuvo vieno Radvilos idėja. Plėsti lietuvių kalbos vartoji-

* *Knyga nobažnystės krikščioniškos. 1653. Faksimilinis leidimas, parengė Dainora Pociūtė. Vilnius, 2004.*

mą reformatų bažnyčioje jau buvo užsimoję Užnerio ir Žemaičių – lietuviškai kalbančių distriktų kunigai, tačiau jie be Radvilos paramos nebūtų pajėgę sumanymo įgyvendinti.

Verta prisiminti, kad J. Radvila labai rėmė Kėdainiuose įkurtą gimnaziją. Jonušo Radvilos valdymo laikotarpiu ta gimnazija buvo vadinama Šviesiausiaja. Tai buvo iš tikrųjų gera, gimnazijos lygio mokykla. Rėmė jis, aišku, ir savo tėvonijos – Biržų kunigaikštystės – parapines mokyklas. Visa tai liudija plačius Jonušo Radvilos kultūrinius užmojus.

Kyla klausimas, kodėl gi XVII a. viduryje prieš pat tą katastrofą evangelikai reformatai suskato parengti didžiulį lietuvišką leidinį, tam tikslui steigti spaustuve, stiprinti gimnazijas ir žemesnio lygio mokyklas? Pirmiausia turbūt todėl, kad tuo metu jau akivaizdžiai blėso reformacijos judėjimas. Kuriuose visuomenės sluoksniuose jis blėso? Atsakyti turėtume – tarp bajorų ir didikų. Likti evangeliku reformatu didikui reikėjo didelio pasiryžimo, nes jam buvo sunku gauti aukštas pareigas, kurios buvo įprastos jo statusui ir laidavo materialinę gerovę. Valdovas Zigmantas Vaza evangelikams neskyrė pareigybių, kurios suteikdavo senatoriaus vietą, o jo sūnus Vladislovas Vaza daugiau atsižvelgė į kompetenciją ir vienam kitam „kitatikiui“ suteikdavo tokią malonę, tačiau nors ir neformaliai, karjeros apribojimai jau veikė. Matyt, Lietuvos reformatų bažnyčiai priklausiusieji ir likę jai ištikimi suvokė, kad pagrindinė šios bendrijos atspara tampa valstiečiai ir miestelėnai, kaip į juos bežiūrėtų bajoras ar didikas. O tų valstiečių ir miestelėnų – evangelikų – jau susidarė ištisi kaimai ir miesteliai: per šimtą metų Biržų kunigaikštystėje jau vyravo reformatai, tokia pati padėtis buvo Salamiesčio, Kėdainių dvaro valdose, visoje Švobiškio dvaro valdoje ir kitur. Evangelikų daugiausia buvo tose dvaro valdose, kur apie 100 metų valdė evangelikai reformatai. Tad evangelikų mažėjant tarp bajorijos ir didikų, reformacijos vadovai ieškojo būdų savo bažnyčios orbitoje išlaikyti kitus sluoksnius. Nors Liuteris teigė būtinybę laikytis Šv. Pauliaus laiško žodžių ir patarnavimus žmonėms teikti jų gimtąja kalba, kad jie viską patys suprastų ir dalyvautų apeigose, Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčia kaip institucija tai suvokė gerokai pavėluotai. Betgi geriau vėliau negu niekada.

Jonušo Radvilos garbei reikia pasakyti, kad jis „išgirdo“ tai, kuo gyveno gana stiprus evangelikų reformatų veikėjų branduolys, dirbantis Užnerio distrikte ir Žemaitijos distrikte, ir atsiliepė į subrendusius sprendimus. Ne Sinodas parodė iniciatyvą rengti lietuvišką leidinį, o etninės Lietuvos teritorijos reformatų bažnyčios superintendentai (distriktų vyriausieji kunigai) ir aktyvieji bažnyčios globėjai: Samuelis Minvydas, Samuelis Tomášauskas, Jonas Božimovskis ir kt. Šio darbo ėmėsi ir Kėdainių miesto burmistras Steponas Jaugelis Telega. Taigi susibūrė išsilavinusių žmonių, suvokiančių rašto ir knygos reikšmę lietuvių kalba, gimtosios kalbos vaidmenį ir pasiryžusių parengti leidinį lietuvių kalba. Jonušas Radvila suprato šitą reikalą ir tų žmonių iniciatyvos reikšmę. Kėdainių burmistras S. Jaugelis Telega jį vadino lietuviškai Radvilu ir dedikacijoje „Ant herbo kunigaikščio jo Mylistos“ rašė: „Janušė Radvilai, Kunigaikšti, pone Vaivada, dides Lietuvos Etmone. Tau likta žiūrėt saulėn aštriai ir pažinti Dieva duota, ir drąsiai tiesą išpažinti... Bažnyčiai, jos reikmenei esi geradėju, o tėviškės nuspaustos stipriu apgynėju“.

Ne visą leidinio parengimą ir išleidimą finansavo Jonušas Radvila. Jis, matyt, ėmėsi suorganizuoti pačią spaustuve, išlaikyti ją, duoti patalpas, surasti spaustuvininką. „Knygos nuobažnystės krikščioniškos“ išleidimą finansavo daugelis žmonių – bajorai, evangelikų reformatų bažnyčia, jos dvasininkai. Jei sutiktume su istoriografijoje dažnu teiginiu, kad jau XVI a. visi bajorai buvo sulenkėję, būtų sunku paaiškinti, kodėl jie XVII a. viduryje duoda pinigų lietuviškos knygos leidybai. Pinigų skyrė Kelmės žemvaldys teisėjas Jurgis Gruževskis ir jo našlė, Karšuvos tįūnas Aleksandras Gorskis, bajoras Gabrieliūs Kaminskis.* Galima susidaryti aukojusių ar kitaip prisidėjusių prie knygos išleidimo sąrašėlį; iš jo matyti, kaip tie žmonės veikė, vienijami bendro tikslo.

S. Jaugelio Telegos panegirika J. Radvilai.

* Knyga nobažnystės krikščioniškos (1653)–XVII a. Lietuvos kultūros paminklas. Kėdainiai, 2001, p. 8–10.

Kėdainių ir Jonušavos herbai
1648m. V. Vazos privilegijoje.

Tolesnius planus ir pradedančią įsibėgėti veiklą sugriauna karas. Žemaitiją ir Jonušo Radvilos Kėdainių dvaro valdą okupuoja švedai, rytinę Lietuvos dalį iki Nevėžio ir Vilnių – Maskvos caro kariuomenė. Karą lydi badas ir maras. 1655 m. spalio 2 d. buvo sudaryta Kėdainių sutartis, o po kelių mėnesių – 1655 metų pabaigoje – Jonušas Radvila mirė, būdamas 43 metų, tik 15 metų pergyvenęs savo tėvą Kristupą. Ankstyva mirtis, matyt, ir buvo ta kaina už savarankišką asmenybės laikyseną ir politikoje, ir renkantis tikėjimą, ir už palyginti savarankiškas kultūrinės nuostatas.

Tad kyla klausimas, kas formavo tokias savarankiškas Jonušo Radvilos pozicijas? Žinoma, pirmiausia Biržų, Dubingių šakos Radvilų šeimos tradicijos, šeimos kurtos nuostatos. Daug galėjo reikšti ir jo mokslai. Studijavo jis Leipcigo (1628–1630 m.), Altdorfo (1630–1631 m.), Leideno (1631–1633 m.) universitetuose. 1632 m. studijas Nyderlanduose bei kelionę į Angliją J. Radvila derino su diplomatine misija pristatyti tų šalių valdovams ir diplomatams naujai išrinktą Abiejų Tautų Respublikos valdovą Vladislavą Vazą. Tų diplomatinių kelionių Nyderlanduose ir Anglijoje metu jis kaupė diplomato, politiko ir kario patirtį. Po Jonušo Radvilos mirties jo Kėdainių dvare išlikęs 183 knygų sąrašas leidžia praskleisti laiko uždangą ir žvilgterti, kuo kunigaikštis domėjosi, kas buvo jam intelektualiai svarbu, kokios buvo jo kultūrinės orientacijos*. Akivaizdu, kad tose kelionėse po Vakarų Europos šalis, ypač Nyderlanduose, jis buvo ne pasyvus stebėtojas, o aktyviai domėjosi tos šalies politiniu gyvenimu, rinko knygas.

Tai, kad šis knygų rinkinys buvo skirtas ne interjerui papuošti, o skaityti, kad buvo renkamas pagal knygos turinį, temas, liudija nurodyti knygų formatai: dauguma (150) knygų buvo aštuntojo formato, t. y. nedidelės, patogios vežiotis. Ir tik 18 knygų buvo folio – didelės, matyt, ištaigingai išleistos. Daugiausia knygų buvo lotynų kalba – 152, be to, 12 lotynų, graikų, hebrajų, vokiečių kalbų žodynų ir gramatikų, 9 knygos vokiečių kalba, 4 lenkų, 2 graikų, 2 flamų, 1 kastiliečių (ispanų) ir 1 prancūzų kalba. Rinkinio turinį apibūdina knygų teminės grupės: teologijos ir bažnyčios istorijos (32), tarp jų 14 biblistikos knygų (biblijos vertimų, jos tyrinėjimų ir interpretacijų), Antikos autorių kūriniai (28), knygos aukštajam išsilavinimui ir plataus pobūdžio erudicijai išsiugdyti (apie 26 – logika, retorika, fizika, metafizika, filosofija, politika), Vakarų ir Vidurio Europos kraštų istorijos, geografijos ir gyventojų (apie 25, tarp jų 4 Lenkijos istorijos), karybos ir architektūros (4), medicinos (4), magijos (1), grožinės ir proginės literatūros (apie 6). Nepavyko nustatyti 36 knygų teminės grupės. Rinkinyje buvo tik 12 knygų, išleistų Abiejų Tautų Respublikoje, labai mažai knygų lenkų kalba (4). Palyginti gausi knygų grupė buvo skirta biblistikai. Pažymėtina, kad rinkinyje buvo du skirtingų leidimų garsaus Vakarų Europoje tolerancijos skelbėjo Sebastijono Kastelijono Biblijos egzemplioriai (galbūt juos paveldėjo iš tėvo, o gal pirkto iš pedagogo S. Rysinskio bibliotekos).

Ir teminės grupės, ir kalbų pasirinkimas, ir knygų autorių atranka rinkiniui liudija, kad Jonušas Radvila aiškiai orientavosi į Vakarų ir Vidurio Europos kultūrą, intensyviai mokėsi kalbų ir su to regiono kultūra susipažino be tarpininkų, t. y. apsieidamas be Lenkijoje perleidžiamų leidinių ar į lenkų kalbą išverstų knygų. Jonušas Radvila stengėsi pažinti Vakarų Europą, jos protestantiškus kraštus, siekė orientuotis, kas ten vyksta, o ypač – pažinti Šiaurės Nyderlandų provincijas, pasinaudoti jų karybos patirtimi. Kodėl mums taip įdomu J. Radvilos ir Nyderlandų kultūros ryšiai? Todėl, kad Nyderlanduose tuo metu vyko daug įvykių, formavusių Europos ankstyvųjų Naujųjų laikų valstybių kraštovaizdį. Po daugiau kaip pusę amžiaus trukusių kovų su Habsburgų dinastijos ir Ispanijos valdymu jie buvo bebaigią apiforminti savo savarankiškumą (jį Ispanija galutinai pripažino 1648 m.). Šiaurės Nyderlanduose formavosi demokratinė valdymo santvarka: susikūrusios šiaurės Nyderlandų Jungtinės Provincijos nuo 1581 m. įsivedė respublikos valdymą, trukusį iki XIX a. pirmojo dešimtmečio. Nyderlandų universitetuose studijos vyko pagal naujas programas,

* Lukšaitė I., *Vilniaus vaivados Jonušo Radvilos asmeninės bibliotekos Kėdainiuose sąrašas – asmens kultūrinių orientacijų žymuo. Lietuvos istorijos metraštis, 2005/2, Vilnius, 2006, p. 29–52.i*

beveik kiekviena provincija turėjo po universitetą, į juos traukė studentai iš įvairių šalių. Visuomenei telkti ir religiniu, ir kalbos požiūriu 1638–1639 m. buvo parengta bei išleista Biblija. Biblijos vertimas buvo traktuojamas kaip svarbus valstybinio masto reikalas, ji vadinta valstybine biblija ir platina visoje šalyje, o jos vertimo metu buvo norminama kalba, apeigos bažnyčiose. Aukštasis mokslas, bandymai įvesti visuotinį raštingumą (bent jau tarp vyrų), spauda buvo traktuojami kaip reikšmingi laisvos visuomenės ugdymo veiksniai. Tad kyla klausimas, ką iš tų naujų reiškinių pastebėjo J. Radvila ir ar yra kokie nors tos patirties perėmimo pėdsakai jo knygų rinkinyje?

Kai kuriuos Jonušo Radvilos interesus leidžia apibūdinti jo knygų sąrašė pažymėtos 6 knygos, kurios buvo laikomos „kunigaikščio kambaryje“, t. y. laikomos „po ranka“, o gal ir vakarais paskaitomos (5 lotynų, 1 vokiečių kalba). Galima manyti, kad jos jam buvo itin svarbios. Viena iš tų knygų buvo žymiausias XVI a. pabaigos Abrahamo Ortelijaus atlasas „Teatrum orbis terrarum“, tad Jonušas savo vaizduotėje galėjo keliauti po pasaulį. Kitos knygos buvo Ispanijos žemėse esančių Antikos įrašų Nikolajaus Wagenerio albumas „Inscriptiones veteres in Hispania repertae“, knyga apie graikų monetas, Pauliaus Piaseckio „Cronica gestorum in Europa singularium“ („Ypatingų Europos įvykių kronika“), Joachimo Meyerio „Gründliche Beschreibung freyen Kunst des Fechtens“ („Nuoseklus laisvojo fechtavimosi meno aprašymas“) ir „Polemographia Aeraico-Belgica“ (Amsterdamas, 1620). Pastarojoje knygoje buvo aprašyti ir iliustracijose pavaizduoti Vilhelmo ir Moritzo Oranietiečių, Nyderlandų kovotojų su Ispanijos karaliumi dėl laisvės mūšiai, karo stovyklos ir miestų apgultys. Tad dvi iš svarbiųjų knygų buvo skirtos specialiai karybai: viena fechtavimosi meno, o kita – karo meno, kovų strategijos pagal Nyderlandų kovų su Ispanija pavyzdžius. Pavyko nustatyti, kad bendrame jo knygų sąrašė Nyderlandų istorijai ar jos karybai skirtų knygų buvo ir daugiau: Brabanto hercogystės valdovų istorija, „Mercurius Gallo-Belgicus“. Pastarasis įrašas per trumpas, kad galėtume tvirtai nustatyti, koks leidinys įrašytas, tačiau keliuose leidiniuose panašiu pavadinimu aprašyta ir Nyderlandų, ir šalia esančių kraštų istorija. Pora leidinių apie Nyderlandų istoriją buvo anglų kalba. Galbūt tarp tų knygų, kurių nepavyko nustatyti dėl per trumpų aprašymų, buvo ir daugiau leidinių apie Nyderlandų istoriją. Pažymėtina, kad J. Radvila turėjo kelias knygas flamų kalba.

Vargu ar galima teigti, kad Nyderlandų kovų dėl nepriklausomybės istorija ir paties J. Radvilos kelionių tų kovų laikotarpiu išpūdziai tiesiogiai sietini su Kėdainių sutarties iniciatyva, tačiau negalima ir neigti, kad reikšmės jo savarankiškai laikysenai politikoje ir kultūrinėms nuostatoms galėjo turėti Nyderlanduose įgytos žinios ir patirtis. Jo kultūrinių nuostatų ir politinėms orientacijoms formuoti didelės reikšmės turėjo ta aplinkybė, kad jis žinių ir patirties sėmėsi tiesiai iš Vidurio ir iš Vakarų Europos kraštų, nes rėmėsi knygomis lotynų kalba, o ir kitų kalbų mokėjo daug, jam nereikėjo šios patirties ieškoti knygų vertimuose į lenkų kalbą. Visa tai paaiškina jo savarankiškumą daugelyje veiklos sričių.

Galbūt dar esama galimybių surasti ir kitų Jonušo Radvilos knygų rinkinių sąrašus. Yra žinoma, kad biblioteka buvo jo dvare Alantoje, kad ji buvo pervežta į Kėdainius. Suradus papildomų duomenų gal būtų galima nustatyti, ar ta biblioteka buvo Radvilos, ar evangelikų reformatų sinodo ir koks buvo jos likimas. Tai suteiktų dar daugiau duomenų apie jo kultūrinės orientacijas ir jų ištakas.

Prisimindami daugiau kaip prieš 400 metų gimusį karo vadą, Biržų ir Dubingių kunigaikštį Jonušą Radvilą galime pasidžiaugti, kad mūsų istorijoje buvo toks didis ir savarankiškas politikas ir kultūros žmogus. Džiugu, kad išlaikoma tradicija: Lietuvos Respublikos kariuomenėje yra Jonušo Radvilos vardo mokomasis pulkas, o jauni mūsų kariūnai prie jo karsto prisiekia Lietuvos vėliavai.

Jonušas Radvila

PRISTATYMAI

PUBLICISTINĖ LIETUVOS ISTORIJA

ALFONSAS EIDINTAS, ALFREDAS BUMBLAUSKAS, ANTANAS KULAKAUSKAS, MINDAUGAS TAMOŠAITIS. LIETUVOS ISTORIJA. VILNIAUS UNIVERSITETO LEIDYKLA. 2012. 280 P.

Knyga pretenduoja į alternatyvą Adolfo Šapokos *Lietuvos istorijai* – tai gana viena-reikšmiškai pažymėta redaktorius Alfonso Eidinto įvadiniame žodyje. Laikas parodys, ar siekis įkūnytas. Tačiau pradžia autoriams šypsosi: knyga per keletą dienų tapo tikru deficitu. Užsienio reikalų ministerijos užsakymu tekstas verčiamas į kitas kalbas, kad nuo liepos į Vilnių suvažiuosiantys Europos vadovai ir politikai galėtų pasiskaityti, kur jie laikinai reziduoja, spręsdami didelės dalies žemyno Sąjungos reikalus.

O lietuviai? Nežinia, ar bus išleisti papildomi tiražai. Aplink knygą keistoka tyła: netgi anotacijų, nekalbant apie recenzijas, neužderėjo. Gal tai numatyta po Lietuvos pirminkavimo Europos Sąjungos Tarybai, kad diskusijų triukšmas dėl mūsų istorijos įvykių vertinimo nepridengtų paties pirminkavimo istoriškumo?

Tačiau vargu bau diskusijos bus labai garsios ir vėliau: knygoje nėra nieko, kas būtų verta išskirtinio dėmesio kaip visiškai naujas, mūsų viešojoje erdvėje dar neskambėjęs tekstas, teiginys ar interpretacija. Knyga, galima sakyti, susumuoja ir subalansuoja Adolfo Šapokos *Lietuvos istorijos* koncepcijos dekonstravimo būklę. Šia prasme ji jau yra akivaizdi alternatyva. Sėkminga ar nesėkminga ir kas toliau – ne šios anotacijos reikalas.

Čia būtina pažymėti, kad knyga yra populiarizacinė – pagal autorių sugebėjimus siekianti eiliniam skaitytojui kuo taupiau ir kartu raiškiau apibūdinti neeilinius Lietuvos gyvenimo faktus ir reiškinius. Vieningo stiliaus pasiekti nepavyko – visi autoriai lieka su savąja kalbėsena, tačiau jų gerus norus įveikti save vardan tos Lietuvos pripažinti tenka: visa knyga skaitoma pakankamai sklandžiai.

Geras knygos bruožas yra kiekvieną problemos ar laikotarpio pristatymą užbaigti trumpu ir aiškiu, į formulę pretenduojančiu teiginiu. Pavyzdžiui, apie Lenkijos istorinę sąmonę: „Lenkijoje gyvuoja tradicija Lietuvą net iki Liublino unijos laikyti Lenkijos dalimi, o Liublino unijos sukurtą valstybę vadinti ne Abiejų Tautų, o Lenkijos Respublika“ (p. 64). Apie J. Tūbelį: „Jo teorija ūkiškai konservatyvi – vengti išleisti daugiau negu uždirbti, finansinę padėtį gerinti plėtojant gamybą“ (p. 163). Arba apie A. Smetoną: „A. Smetonos valstybės modelio, jo režimo prioritetai – tautinės kultūros kūrimas ir lietuviškai kalbanti Lietuva – iš esmės įgyvendintas“ (p. 171). Ir panašiai. Tiesa, kartais ant tokių aštrių kampų pernelyg ryškiai žybteli autoriaus nusiteikimas, net labai skaudžiai kontrastuojantis su tikrove, kaip antai teigiant, kad „ne polonizacija“, o „Lietuvos visuomenės pasirinkimas“ lėmė, jog XVII a. „lietuviakalbės raštijos formavimasis natūraliai sustingo“ (p.75). Lietuvių skaitytojo tokie teiginiai gali būti priimti kaip prielaidos, užsienietis, deja, supras jį tik kaip faktą.

Ištisinė Lietuvos istorijos apžvalga visuomenei parašyta. Parašyta ji su tam tikru poleminiu įkarščiu, kai ką įrodinėjant net sau patiems (keliose vietose yra pasikartojimų, rodančių išskirtinę teiginių reikšmę pačiam rašytojui). Orientuota ji ne tik į praeities traktuočių reviziją, bet ir į ateities sampratų išvalgas, o dėl to istorijos iš esmės juk ir rašomos. Gaila tik, kad ji, net ir nepaskrudusi at nacionalinės kritikos žaizdro, visišką tyloją paskleidžiama keletu Europos kalbų.

R. O.